حسب قانون نمبر ۲۵ ۱۸۶۷ء رجسٹری کرانیدہ شد

ان ارید الا الاصلاح ما استطعت وما توفیقی الا باللہ علیہ توکلت

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ٭ آخر آمد زپس پردہ تقدیر پدید

فضل رحمانی و امداد یزدانی باتمام رسید

حصہ پنجم دفتر اول

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

در مطبع مجددی منشی نبی بخش واقع امرتسر مطبوع گردید

تعداد جلد ۱۵۰۰

قیمت فی جلد ...

فہرست مجلد کتاب مستطاب مکتوبات قدسی آیات حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی حصہ پنجم

عَیْنًا یَّشْرَبُ بِہَا عِبَادُ اللّٰہِ یُفَجِّرُوْنَہَا تَفْجِیْرًا

بامداد یزدانی
و فضل رحمانی

حصہ پنجم

دفتر اول
مکتوبات

حضرت امام ربانی
مجدد الف ثانی

۱۳۳۰ھ

در مطبع مجددی امرتسر منشی نبی بخش مطبوع گردید

بامداد یزدانی و فضل رحمانی

حسبنا الله و نعم الوکیل

بسم الله الرحمن الرحیم

حق حق حق

مکتوب دویست و شصت و نهم ۲۶۹

بمرتضی خان صدور یافت در ترغیب بر اهانت رسانیدن باعدائے دین و تخریب و توهین آلهۂ باطلهٔ این بتخروان و بید ولتان و اظهار تمنائے خود باین امر عظیم القدر و ما یناسب ذلک

الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی هر کسے را در دل تمنائے امریست از امور و تمنائے این فقیر شدت نمودن است بدشمنان خدا جل و علا و دشمنان پیغمبر او علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات و اهانت رسانیدن است باین بید ولتان و خوار داشتن ایشان را و آلهۂ باطلهٔ ایشان را و بیقین میداند که هیچ عملے نزد حق جل و علا از این عمل مرضی تر نیست بنا بر آن مکرر ایشان را باین عمل مرضی ترغیب مینماید و اثبات این عمل را از اهم مهام اسلام میداند چون دولت آنجا تشریف برده اند و برائے تحقیر و اهانت رسانیدن آن بقعهٔ کنشت و اهل آن متعین شده اند اول شکر این نعمت بجا باید آورد که جمع کثیر برائے تعظیم و توقیر آن مقام و اهل آن میبودند لله سبحانه الحمد والمنة که حضرت حق سبحانه و تعالی ما را بآن بلا مبتلا نساخت و بعد از شکر این نعمت عظمی در تحقیر و توهین این بید ولتان و آلهۂ باطلهٔ ایشان سعی بلیغ باید فرمود

دہر قدر کہ میسّر شود بخفیہ یا بجہر در تخریب این جماعہ باید کوشید و انواع اہانت بآن بت تراشیدہ
نا تراشیدہ باید رسانید امید است کہ بعضے از ہمہ آہنہا کہ واقع شدہ است باین عمل تلافی آنہا نمایند
و کفارہ سازند ضعف بدن و شدت سرما مانع است و الا بخدمت ایشان رسیدہ تخریب این امر نمودے
و باین تقریب یکبار نفسے بر آن سنگ می انداخت و آنرا سرمایہ سعادت میساخت زیادہ چہ مبالغہ نماید والسلام

عسہ نفس بالفتح آب دہن و بلفظ انگندن و زدن و کردن مستعمل ۱۲

مکتوب (۲۷۰) دو صد و ہفتادم

بشیخ نور محمد صدور یافتہ در بیان ترجیح بعضے صحبتہا بر عزلت الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین
اصطفی اخوی شیخ نور محمد دور افتادگان را بہ ہیچ فراموش ساختہ اند کہ بسلامے و پیامے ہم یاد
نمیکنند تمنائے شما عزلت و انزوا بودہ کہ میسّر شد اما بعضے از صحبتہا ہست کہ بر عزلت می چربد
قیاس از حال ویس قرنی نمایند کہ چون عزلت اختیار کرد و بصحبت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوات
والتسلیمات نرسید از کمالات صحبت بہرہ نیافت و از تابعین گشت و از خیریت پایہ اولی بدرجہ
دوم رسید بعنایۃ اللہ سبحانہ صحبت ہر روز بطرز دیگر است من استوی یوماہ فہو مغبون
والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی و التزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات والتحیات

عسہ یعنی یاران را ترقی بخش است و موجب عروج ۱۲

مکتوب (۲۷۱) دو صد و ہفتاد و یکم

بشیخ حسن برکی صدور یافتہ در حل استفسار واقعہ کہ دیدہ بود ⁂ الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین
اصطفی مکتوب شریف اخوی اعزی شیخ حسن احسن اللہ سبحانہ حالہ و اوصلہ الی کمالہ
رسید واقعہ روشن کہ رو دادہ بود و نوشتہ بودند بوضوح انجامید امیدوار باشند و بآنچہ مامور اند از اتیان
آن بجان کوشند و سر موئے از اتیان احکام شرعیہ تجاوز تجویز نکنند و بمعتقدات حقہ اہل
سنت و جماعت متحلی باشند کار این است و غیر این ہمہ ہیچ ⁂ اگر والدین شما تجویز نکنند

واخوند راضی باشند سیرِ هندوستان را مغتنم شمرند والسلام

مکتوب دویست و هفتاد و دوم (۲۷۲)

بمیر سید محب الله مانکپوری صدور یافته در بیانِ ایمان بغیب و ایمانِ شهودی و بیانِ نصیبِ
هر کدام و فضلِ اون ایمانِ غیب بر ایمانِ شهادت و در بیانِ توحیدِ شهودی و توحیدِ وجودی
وآنچه در حصولِ فنا درکار است توحیدِ شهودیست و توحیدِ وجودی هیچ درکار نیست و در بیانِ آنکه
اوّل کسے که اظهارِ توحیدِ وجودی نموده است و تصریح بآن کرده صاحبِ فتوحاتِ مکیه است (شیخ محی الدین ابن العربی ۱۲)
عباراتِ مشایخ ما تقدّم هرچند از توحید و اتحاد خبر میدهند امّا محمول بر توحیدِ شهودی اند و ما یناسبُ
ذالک. بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات سیادت پناه اخوی اعزّی میر محب الله معلوم فرمایند که ایمان
بغیب بوجودِ واجب تعالیٰ و بسائرِ صفاتِ او سبحانه نصیبِ انبیا است و نصیبِ اصحابِ
انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات و نصیبِ اولیائے که بکلیّت مرجوع اند و نسبتِ ایشان
نسبتِ اصحاب است اگرچه اینها قلیل اند بل اقلّ و نصیبِ علما و نصیبِ عامهٔ مومنان و ایمانِ
شهودی نصیبِ عامهٔ صوفیه است از اربابِ عزلت بوند یا از اربابِ عشرت چه اربابِ عشرت هرچند عند
امّا بکلیّت رجوع ننموده اند باطنِ ایشان همچنان نگرانِ فوق است ظاهر بخلق اند و باطن بحق
جلّ سلطانه پس همه وقت ایمانِ شهودی نصیبِ شان است و انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات
چون بکلیّت مرجوع اند بظاهر و باطن متوجهِ دعوتِ خلق بحق جلّ و علا لاجرم ایمانِ غیب نصیبِ
شان است و این فقیر در بعضے از رسائلِ خود تحقیق نموده است که با وجودِ رجوع نگرانیِ فوق علامتِ
نقص است و عدمِ وصول است بانجامِ کار و رجوعِ بکلیّت علامتِ وصول است بنهایة النهایة
صوفیه کمالِ او در جمع بین التوجهین دانسته اند و جامع مع تشبیه و تنزیه را از کمّل شمرده
هم آن ایشانند من چه ببینم یارب. و انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات چون از مقامِ دعوت فارغ

لـ۵ یعنی گوارا باد اصحاب نعمت وطالبان لذت را نعمتهای آن جنت، وگوارا باد مر عاشق مسکین را آنچه جرعه جرعه می نوشد از شراب محبت وصایب بہجران محبوب ۱۲

میگردند و متوجه عالم بقا میشوند و مصلحت رجوع تمام می شود بشوق تمام بنداء اَلرَّفِیْقُ الْاَعْلٰی
برآورده بکلیت متوجه حق جل شانه میگردند و در مراتب قرب تبختر مینمایند ۵ هَنِیْئًا
لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُهَا ٭ وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْکِیْنِ مَا یَتَجَرَّعُ ٭ نزد فقیر کمال آن ست که در وقت
عروج کثرت بکلیت از نظر مرتفع شود حتی که اسماء و صفات نیز ملحوظ نباشند و جز احدیت مجرده
هیچ مشهود نبود و ثم عوملِ مَعَهٗ مَا عُوْمِلَ مَعَهٗ و در وقت رجوع نظر بتمام بکثرت افتد و غیر از خلق
در رنگ عامه مومنان امر دیگر مشهود او نبود و غیر از اداے طاعت و دعوت خلق بحق جل وعلا
او را کار نباشد و چون امر دعوت بتمام کند و عالم فانی را وداع نماید بکلیت بجناب قدس متوجه شود
و رخت از غیب بشهادت کشد و معامله را از گوش به آغوش برد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ناقصے رجوع کلیت انقص خیال کنند و توجه باطن را که بحق است جل سلطانه
بهتر از توجه بخلق که برائے دعوت و تکمیل ایشان است ندانند زیرا که صاحب رجوع باختیار خود در مقام
رجوع نیامده است بلکه بمراد حق جل سلطانه از اعلی باسفل نزول کرده است و از وصل به هجر خود را
قرار داده پس صاحب رجوع قائم بمراد حق است جل شانه و فانی از مراد خود و صاحب توجه بوصل و شهود
محظوظ است و به قرب و معیت شادان ۵ هجرے که بود مراد محبوب ٭ از وصل هزار بار خوشتر ٭
شعر ۶ لِاَنِّیْ فِی الْوِصَالِ عُبَیْدُ نَفْسِیْ ٭ وَفِی الْهِجْرَانِ مَوْلٰی لِلْمَوَالِیْ ٭ وَشُغْلِیْ بِالْحَبِیْبِ بِکُلِّ حَالٍ ٭
اَحَبُّ اِلَیَّ مِنْ شُغْلِیْ بِحَالِیْ ٭ و فضائل و کمالات رجوع بسیار ست صاحب توجه نسبت بصاحب
رجوع قطره ایست نسبت بدریائے محیط این رجوع از فضائل نبوت است و آن توجه از آثار ولایت
شتان ما بینهما تا فهم هر کس به این کمال نرسد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ بعضے از جامعان تنزیه و تشبیه گویند که ایمان به تنزیه همه مومنان را حاصل است
عارف آنست که ایمان به تشبیه با آن جمع کند و خلق را ظهور خالق بیند و کثرت را کسوت وحدت
داند و صانع را در صنع مطالعه کند بالجمله توجه تنزیه صرف نزد ایشان نقص است و شهود وحدت

بے ملاحظہ کثرت عجیب این جماعہ متوجہان احدیت صرف را ناقص میشمرند و ملاحظہ وحدت بمطالعہ
کثرت تحدید میدانند و تقیید سے انگارند سبحان اللہ وبحمدہ دعوت انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات
بتنزیہ صرف است وکتب سماوی ناطق بایمان تنزیہی است انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات نفی آلہہ
باطلہ آفاقی و انفسی مے نمایند و بابطال اینہا دعوت می فرمایند و بوحدت واجب الوجود کہ بیچون
و بیچگونہ است دلالت میکنند ہیچ شنیدہ کہ پیغمبرے دعوت بایمان تشبیہ نمودہ است
و خلق را ظہور خالق گفتہ جمیع پیغمبران علیہم الصلوات والتسلیمات در کلمہ توحید واجب الوجود تعالیٰ و تقدس متفقند
و نفی ارباب مادون او سبحانہ مے نمایند قال اللہ تبارک و تعالیٰ قُلْ یَا اَھْلَ الْکِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰی کَلِمَۃٍ
سَوَاءٍ بَیْنَنَا وَبَیْنَکُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰہَ وَلَا نُشْرِکَ بِہٖ شَیْئًا وَّلَا یَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ
دُوْنِ اللّٰہِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْھَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ این جماعہ ارباب بے نہایت اثبات
مینمایند و ہمہ را ظہورات رب الارباب تخیل میکنند و کتاب و سنت را کہ در مطلب خود مستشہد می آرند
الکتاب ھُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاھِرُ وَالْبَاطِنُ وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی
اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَکَ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ اللّٰہَ یَدُ اللّٰہِ فَوْقَ اَیْدِیْھِمْ والسنۃ اَللّٰھُمَّ اَنْتَ الْاَوَّلُ
فَلَیْسَ قَبْلَکَ شَیْءٌ وَاَنْتَ الْاٰخِرُ فَلَیْسَ بَعْدَکَ شَیْءٌ وَاَنْتَ الظَّاھِرُ فَلَیْسَ فَوْقَکَ شَیْءٌ وَاَنْتَ
الْبَاطِنُ فَلَیْسَ دُوْنَکَ شَیْءٌ ہیچ استشہاد نیست زیرا کہ این عبارت حصر از برائے نفی کمال
وجود از ماسوا است بابلغ وجہ نہ نفی اصل وجود چنانکہ فرمودہ لَا صَلٰوۃَ اِلَّا بِفَاتِحَۃِ الْکِتَابِ و فرمودہ
لَا اِیْمَانَ لِمَنْ لَّا اَمَانَۃَ لَہٗ و امثال آن در کتاب و سنت بسیار است این توجیہ نہ تاویل نصوص است
چنانکہ گمان بردہ اند بلکہ حمل نصوص است بر کمال بلاغت و در عرف چون اہتمام بامر رسالت شخصے
مے نمایند سفیر را مے گویند کہ دست او دست منست مقصود اینجا حقیقت نیست مجاز است کہ ابلغ
از حقیقت است و چون فعل از اندازہ قدرت فاعل کہ عبد مملوک صاحب قدرت کاملہ است
زیادہ بوقوع آید و التفات و توجہ آن مالک قادر دران فعل مرعی باشد مالک را سزد کہ بگوید این

فعلِ امن کرده ام نه تو این سخن هیچ دلالت نیست بر اتحادِ فعل ونه بر اتحادِ ذات حاشا وکلا
که فعلِ عبدِ مملوک عینِ فعلِ مالکِ مقتدر بود یا ذاتِ او عینِ ذات او این جماعه مذاقِ انبیا
علیهم الصلوات والتسلیمات نفهمیده اند که مدارِ دعوتِ ایشان بر اثنینیت است و وجودِ غیر و غیریت
عباراتِ ایشان را به توحید و اتحاد فرود آوردن از تکلّفاتِ بارده است اگر فی الحقیقت موجود
یکے بود و ماسوائے او ظهوراتِ او بوند و عبادتِ ماسوائے عبادتِ او باشد چنانچه این جماعه گمان
برده اند چرا انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات بمبالغه وتاکید منعِ آن نمایند و عقوبتِ ابدی بر عبادتِ
ماسوی مترتب سازند و عابدانِ آن ها را دشمنانِ خدا گویند چون منشأ غلطِ ایشان را اطلاع نه بخشند
و وجودِ غیریت را که از جهلِ ایشان ناشی شده است زائل نه گردانند و عبادتِ ایشان را عینِ عبادتِ
حق جلّ و علا نه دانند بعضے ازین جماعه گویند که پیغمبران علیهم الصلوات والتسلیمات بواسطهٔ قصورِ فهمِ
عوام اسرارِ توحیدِ وجودی را پوشیده بنائے دعوت را بر غیر و غیریت کرده اند و وحدت را پوشیده
به کثرت دلالت نموده اند این سخن در رنگِ تقیهٔ شیعه ناسموع است پیغمبران علیهم الصلوات والتسلیمات
احقّ اند به تبلیغ آنچه نفس الامر است هرگاه نفس الامر موجود یکے بود و غیر او را وجود نباشد چرا پوشیده
داشته اظهارِ خلافِ نفس امر نمایند علی الخصوص احکامے که بذات و صفات و افعالِ واجب الوجود
تعالی و تقدس تعلّق داشته باشد به اظهار و اعلان احقّ اند گو نظران اگرچه در فهمِ آن قاصر بوند
نے مبینی که متشابهاتِ قرآنی و آنچه در احادیث آمده است از متشابهات چه جائے عوام که خواص
نیز در فهمِ آن عاجزند معلّق در اظهارِ آن ممنوع نشده اند و غلطِ عوام مانعِ اظهارِ آنها نه گشت این جماعه
کسیکه به دو وجود قائل است و از عبادتِ ماسوائے او تعالی تنزه مے نماید او را مشرک می نامند
و آنکه بیک وجود قائل است او را موحّد مے گویند اگرچه عبادتِ هزار صنم نماید بتخیلِ آنکه آنها ظهوراتِ
حق اند سبحانه و عبادتِ ایشان عبادتِ حق است تعالی شانه انصاف باید نمود که ازین دو مصنف
مشرک کدام است و موحد کدام انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات بوحدتِ وجود دعوت نه کرده اند و دو وجود

گوینده را مشرک نه گفته دعوت ایشان بوحدت معبود است جل شانه و عبادت ما سوی را شرک گفته
اند اگر صوفیه وجودیه ما سوا را بعنوان غیریت ندانند دفع شرک نمیکنند ما سوی ما سوا است و نه
پندانند بعضے از متاخران ایشان عالم را عین حق جل سلطانه نمیگویند و از عینیت تحاشی
مے نمایند طعن و تشنیع بقائلان عینیت مے کنند و شیخ محی الدین و تابعان او را ازین راه بانکار
پیش آمده یاد میکنند لیکن این جماعه عالم را غیر حق جل سلطانه نمیگویند بلکه نه عین حق و نه غیر حق جل و علا
میدانند این سخن از صواب دور است الاثنان متغایران قضیه مقرره است منکر اثنینیت مصادم
بداهت عقل است غایة ما فی الباب متکلمین در صفات واجبی جل سلطانه لا هو ولا غیره گفته اند
و از غیریت مصطلح مراد داشته جواز انفکاک در متغایرین مراعات نموده اند چه صفات واجبی جل سلطانه
از حضرت ذات تعالی و تقدس منفک نیستند و جواز انفکاک در میان ذات و صفات قدیمه او تعالی و تقدس
متصور نیست پس لا هو ولا غیره در صفات قدیمه صادق است بخلاف عالم که این نسبت در و مفقود
است کان الله ولم یکن معه شیء پس نفی غیریت از عالم نمودن هم بلغت و هم باصطلاح از
صدق دور است این جماعه از نارسائی خود عالم را در رنگ صفات قدیمه انگاشته اند و حکم مخصوص
آنرا اینجا اطلاق نموده و اینجماعه چون بنفی عینیت عالم قائل گشته اند لازم است بر ایشان که بغیریت
عالم قائل شوند و از زمره ارباب توحید وجودی بر آیند و بوجودات متعدده حاکم گردند در توحید وجود
از عین گفتن چاره نیست چنانچه شیخ محی الدین و تابعان او گفته اند و عین گفتن نه بآن معنی است
که عالم با صانع متحد است حاشا و کلا بلکه بآن معنی است که عالم معدوم است و موجود واجب
است تعالی و تقدس چنانچه این فقیر در بعضے از رسائل خود تحقیق این معنی نموده است سوال
صوفیه وجودیه گوینده ذو وجود را که مشرک گویند باعتبار آنست که او ذو بین است و ذو بین مشرک
طریقت است جواب دفع دوبینی که شرک طریقت است بتوحید شهودی حاصل میشود و توحید وجودی
در آن موطن هیچ در کار نیست باید که مشهود سالک ملحوظ او غیر از یکذات مقدس امرے دیگر نبود

بیان توحید شهودی و احراز آن در این سخن فیه ۱۲

اما باعتبار لغت پس از جهت تقرر قضیه الاثنان متغایران و اما باعتبار اصطلاح پس از جهت اختصاص آن بذات و صفات قدیمه نه بغیر آن ۱۲

تا فنا متحقق شود و شرک طریقت مندفع گردد و برینه که آفتاب را بتمامی ببیند و ستارها را نبیند
دفع دوبینی حاصل است هر چند هزاران از ستارها در روز موجود بوند مقصود آنست که یک آفتاب
مشهود بود و ستارها معدوم باشند یا موجود بلکه گوئیم که کمال فنا در آن صورتست که اشیا موجود باشند
و سالک از کمال گرفتاری که بمطلوب حقیقی دارد بهیچ چیز التفات ننماید بلکه هیچ چیز را مشاهده نکند
و هیچ چیز در دیدهٔ بصیرت او در آید و اگر اشیا موجود نباشند فنا از که متحقق شود و فانی از که بود و کرا
فراموش سازد و اول کسیکه تصریح بتوحید وجودی کرده است شیخ محی الدین بن العربی است عبارات
مشایخ ماتقدم هر چند از توحید و اتحاد خبر میدهد اما قابل حمل اند بر توحید شهودی چه هر گاه غیر حق را جل شانه
نبینند بعضے گویند لیس فی جبتی سوی الله و بعضے ندائے سبحانی زنند و بعضے لیس فی
الدار غیره دیّار ندا در دهند این همه گلهاست که از شاخ یک بینی میشگفد هیچ کدام را دلالت بر
وحدت وجود نیست و آنکه مسئلهٔ وحدت وجود را مبوّب و مفصّل ساخته است و در رنگ صرف و نحو
تدوین نموده شیخ محی الدین است و بعضے از معارف خاصّهٔ این مبحث را مخصوص بخود گردانیده حتی
که گفته که خاتم النبوة بعضے از علوم و معارف را از خاتم الولایت اخذ میکند و خاتم ولایت محمدی خود را
میداند و شُرّاح در توجیه آن گفته اند که بادشاه اگر از خزینه دار خود چیزے بگیرد چه نقصان دارد
باجمال و تحصیل فنا و بقا و حصول کمالات ولایت صغری و کبری توحید وجودی هیچ در کار نیست توحید
شهودی بباید تا فنا متحقق شود و نسیان ماسوے حاصل گردد تواند بود که سالکے از بدایت تا نهایت
سیر کند و از علوم و معارف توحید وجودی هیچ بروے ظاهر نشود بلکه نزدیکست که انکار این علوم
نماید نزد فقیر راهیکه بے ظهور این معارف بسلوک میسر شود اقرب است از آن راهے که متضمن
این ظهور بود و ایضاً سالکان این راه اکثر شان بمطلوب میرسند و روندهاے این راه اکثر
شان در راه میمانند و از دریا بقطره سیر میگردند و بتوهّم اتحاد بظل گرفتار میمانند و از اصل محروم
میشوند و این معنی را بتجربها معلوم ساخته است و الله سبحانه الملهم للصواب و تیسیر فقیر هر چند

براه ثانی میسّر شده است واز ظهورات علوم ومعارف توحیدی حظ وافر یافته اما چون عنایت
خداوندی جلّ سلطانه شامل حال او بوده وسیر محبوبی داشته بوادی ومفاوز راه را بامداد فضل وعنایت
طے نموده است واز کمال کرم او را از ظلال گذرانیده باصل رسانیده وچون معامله منتسبان افتاد
وبدیده راه دیگر اقرب بوصول است واسهل بحصول الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنّا لنهتدی
لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق ۞ تنبیه ۞ از تحقیق سابق معلوم شد که اگرچه
موجودات متعدد باشند وماسوائے حق جل وعلا موجود بود رواست که فنا وبقا متحقق شود وولایت صغری
وکبرے حاصل آید چه نسیان ماسوا کفنا است نه انعدام ماسوائے ووجود ماسوائی باید که مفقود شود نه آنکه ماسوائے
معدوم وناچیز بود واین سخن باوجود ظهور بر اکثر خواص پوشیده مانده است از عوام چه گوید توحید
شهودی را عین توحید وجودی خیال کرده معرفت وحدت وجود را از شرائط این راه دانسته اند
ووحدت وجود گوینده را ضال ومضل انگاشته حتی که بسیارے از ایشان معرفت حق را جل سلطانه
منحصر در معارف توحید وجودی خیال کرده اند وشهود وحدت را در مرایائے کثرت از انجام کار تصوّر
نموده تا آنکه بعضے از ایشان تصریح کرده که حضرت پیغمبر را علیه وعلی جمیع اخوانه من الصلوات
افضلها ومن التسلیمات اکملها بعد از حصول کمالات نبوت در مقام شهود وحدت در کثرت بوده
است کریمه انا اعطیناک الکوثر را اشاره بآن مقام مینمایند وترجمه کریمه را باین عبارت میکنند
بدستیکه ما داده ایم ترا شهود وحدت در کثرت تا آنکه از توسط واو کوثر در میان حروف کثر این اشارت
را فهمیده اند حاشا وکلا که این قسم معارف شایان مقام نبوت باشند چه انبیا علیهم الصلوات
والتحیات بخدائے بیچون جل سلطانه دعوت مینمایند وهرچه در مرایائے چون گنجایش دارد از
بیچونی بے نصیب است وبلاغ چونی وچندی مینمایند حضرت حق سبحانه وتعالی ایشان را افنا
وهو دیگر انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات بترا ودے کمالات خود میشمند وکمالات ایشان را
مماثل کمالات خود میدانند کبرت کلمة تخرج من افواههم ۞ چوان کرمے که در سنگے نهانست

زمین و آسمان او همان است و کمینهٔ امتِ او را ازین قسم معرفت که اول حاصل شده بود ... است
و استغفار است و آن شهود را در رنگِ حلولِ نصاری از آنجنابِ قدس نفی می نماید حضرت
خواجه نقشبند قدس سره می فرماید هر چه دیده شد و شنیده شد و دانسته شد آن همه غیر است بحقیقت
کلمهٔ لا نفی باید کرد پس شهودِ وحدت در کثرت نیز شایانِ نفی گشت و هر چه شایانِ نفی است از آن
جنابِ قدس منتفی است این کلامِ حضرت خواجه مرا ازین شهود برآورده است و از گرفتاریهای
مشاهده و معاینه نجات بخشیده و رخت را از علم بجهل کشیده و از معرفت بحیرت برده جزاه الله سبحانه
عنی خیر الجزاء من باین یک سخن مریدِ حضرتِ خواجه ام و حلقه بگوشِ ایشان و الحق از اولیا
کم کسے بمثلِ این عبارت تکلم نموده است و جمیع مشاهدات و معاینات را بدین نهج نفی ساخته درین
مقام حقیقتِ این سخنِ ایشان که فرموده اند معرفتِ خدا بر بهاء الدین حرام اگر ابتداءِ او انتهاءِ
بایزید نباشد باید جست چه بایزید با آن بزرگی از شهود و مشاهده نگذشته است و از تنگنائے
سبحانی قدم بیرون نزده بخلافِ حضرتِ خواجهٔ ما که بیک کلمهٔ لا نفی جمیع مشاهداتِ او فرموده اند
و همه را غیرِ حق ساخته جل سلطانه تنزیهِ او تنزیهِ خواجه تشبیه است و بیچونِ او چون و کمالِ او نقص
پس ناچار انتهاءِ او که از تشبیه نگذشته است ابتداءِ خواجهٔ ما باشد چه بدایت از تشبیه است و
نهایت به تنزیه لیکن بایزید را در آخرِ حال برین نقص اطلاع بخشیدند که نزدیک باحتضار گفت
ما ذکرتک الا عن غفلة و ما خدمتک الا عن فترة حضورِ سابق را غفلت دانست
که حضورِ او بحضورِ او تعالی نبود بلکه حضورِ ظلے بود از ظلال و ظهورے بود از ظهورات پس ناچار از و
غافل باشد جل سلطانه چه او تعالی وراء الوراء است ظلال و ظهورات همه از مبادی و مقدمات اند
و از معارج و معدات و آنچه حضرتِ خواجه فرموده اند نهایت را در بدایت درج میکنیم مطابقِ واقع است
زیرا که از ابتدا توجهِ ایشان باحدیتِ صرف است و از اسم و صفت جز ذات نمیخواهند تعالی پس مریدان
رشیدِ این طریقهٔ علیه این دولت بطریقِ انعکاس از شیخِ مقتدا که باین کمال مشرف شده است

ـه مخفی نماند که ... [illegible] ... ۱۲

حاصل میشود دانسته باشند پس ناچار نهایت کمّل در بدایت این بزرگواران مندرج باشد غایة ما فی الباب
این توجه احدیت در ایشان اگر غلبه پیدا کند ظاهر را نیز برنگ باطن منصبغ سازد و سالک از مشاهدات
سفلی که در مرایای ممکنات ظاهر شود آزاد است و از معارف شهی خلاص و اگر این توجه غلبه
پیدا نکرد و به باطن مقصور گشت بسا است که ظاهر بشهود وحدت در کثرت بلتذ بود و به توحید و اتحاد
محظوظ باشد اما این شهود در حق ایشان مقصور بر ظاهر است بباطن سرایت نه کرده باطن شان
متوجه احدیت صرف است و ظاهر شان مشاهد وحدت در کثرت بسیار باشد که توجه باطن بواسطه
غلبه نسبت ظاهر معلوم نشود و غیر از شهود ظاهر امر دیگر مفهوم نبود چنانچه در اوائل حال کاتب این
سطور بوده است که بواسطه غلبه نسبت ظاهر از توجه باطن که باحدیت صرف بود آگاهی نداشت و به
کلیت خود را متوجه شهود وحدت در کثرت می یافت بعد از مدتی حضرت حق سبحانه بر توجه باطن
اطلاع بخشید و باطن را بر ظاهر تصرف داد و معامله را تا بانجا رسانید الحمد لله سبحانه علی ذلک از این
قبیل است معارف توحیدی و مشاهدات سفلی که از بعض خلفاء این خاندان بزرگ سر بر زده است
نه آنکه ایشان بظاهر و باطن متوجه این شهود اند و گرفتار این معرفت بخلاف دیگران که بظاهر و باطن گرفتار این
شهود اند و این شهود را جامع تنزیه و تشبیه دانسته از کمال میدانند این جماعه هر چند باطن ایشان
نیز ایمانی به تنزیه صرف دارد اما گرفتاری دیگر است و ایمان دیگر و حال دیگر است و علم دیگر
و جماعه که ایمان به تنزیه صرف ندارند و جز مشاهده سفلی امر دیگر را مستحق نیستند از ملاحده اند که از مبحث
خارج اند نزد فقیر شهود حق جل و علا در مرایای ممکنات که جماعه از صوفیه آن را کمال می شمرند
و جمع بین التشبیه والتنزیه می انگارند آن شهود شهود حق نیست جل و علا و مشهود ایشان جز متخیل و
منحوت ایشان نه آنچه در ممکن می بینند و چه نسبت تعالی و تقدس و آنچه در حادث می یابند
قدیم نه و هر چه در تشبیه ظاهر شود تنزیه نه زینهار به ترهات صوفیه مفتون نه گردی و غیر حق را جل سلطانه
حق ندانی این جماعه بواسطه غلبه حال اگر معذور دارند و در رنگ مجتهد مخطی از مواخذه مرفوع اما با مقلدان

یعنی با خبر نیست حق تعالی عزّ شانہ در آخرت ۱۲

ایشان تا چہ معاملہ کنند کاش در رنگ مقلدانِ مجتہدِ مخطی باشند واگر چنین نکنند کار مشکل است قیاس
واجتہاد اصلے است از اصولِ شرعیہ کہ ما بتقلید آن ما موریم بخلاف کشف والہام کہ ما را بتقلید آن
امر نفرمودند الہام بر غیر حجت نیست واجتہاد بر مقلد حجت است پس تقلید علماء مجتہدین
باید کرد واصول دین را موافق آرائے ایشان باید جست وصوفیہ آنچہ بگویند وبکنند مخالف آرائے
علماء مجتہدین آن از تقلید نباید کرد وبحسن ظن از طعنِ ایشان لب باید بست واز شطحیاتِ ایشان
باید شمرد واز ظاہر مصروف باید ساخت عجب است کہ بسیارے از صوفیان عوام را بایمانِ امورِ
کشفیہ والہامیہ خود بہیچو وحدتِ وجود مثلاً دلالت میکنند وترغیب بتقلید آنہا مے نمایند وبر عدم آن
ایمان تہدیدات میکنند کاش دلالت بر عدم انکار این امور مینمودند وبر منکران تہدیدات میفرمودند
چہ ایمان دیگر است وعدم انکار دیگر ایمان این امور لازم نیست اما از انکار اینہا محافظت باید نمود تا مبادا
انکارِ این امور بانکارِ اربابِ این امور کشند وبہ اولیاءِ حق جل وعلا بغضے وعداوتے پیدا کند بر وفق
آرائے علماءِ اہلِ حق کار باید کرد واز کشفیہ صوفیہ بحسن ظن سکوت باید ورزید وبہ لا ونعم جرأت نباید کرد
ہٰذا ہو الحق المتوسط بین الافراط والتفریط واللہ سبحانہ الملہم للصواب عجائب کار وبار
است جمعے از مدعیانِ این راہ باین شہود ومشاہدہ قناعت ندارند بلکہ این شہود را تنزل انگاشتہ
درین نشاۃ برویت بصری قائلند میگویند کہ ذاتِ بیچون واجب الوجود را جل سلطانہ می بینیم ومیگویند
کہ آن دولت کہ حضرت پیغمبر ما را علیہ الصلوۃ والسلام یکبار در شب معراج میسر شدہ بود ما را ہر روز میسر
است ونوریکہ مرئی ایشان میشود آنرا باسفار صبح تشبیہ می نمایند وآن نور را مرتبۂ بیکیفی مے انگارند
ونہایت مراتبِ عروج را تا ظہور آن نور تصور مے نمایند تعالی اللہ سبحانہ عما یقول الظالمون علوًا
کبیرًا وایضاً اثباتِ کلام ومکالمہ با حضرت جل شانہ می نمایند ومی گویند کہ خدائے تعالی چنین فرمودہ
وچنان وگاہے در حق دشمنان خود از حضرت عز شانہ وعید ہا نقل میکنند وگاہے دوستان خود را
بشارتہا میدہند بعضے از ایشان گویند کہ از بقیۂ ثلثِ شب یا ربع شب تا نماز صبح با حق سبحانہ وتعالی

یعنی از باقی ماندہ سوم حصہ یا چہارم حصہ شب ۱۲

یعنی هر آئینه بزرگ شدند در زعم خویش و سرکشی کردند سرکشی بزرگ ۱۲ سوره فرقان ۱۲

مکالمه داشتیم و از هر باب سخنان پرسیدیم و جواب یافتیم لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا از سخنان
این جماعه مفهوم میشود که آن نور مرئی را عین حق میدانند جل سلطانه و آن نور را ذات او تعالی تصور میکنند
تا آنکه آن را ظهورے از ظهورات او تعالی انگارند و ظلے از ظلال او دانند و شک نیست که آن نور را
ذات حق گفتن جل سلطانه افتراء محض است و الحاد صرف و زندقه خالص نهایت تحمل خداوندی
است جل شانه که امثال این مفتریان را بعذابهائے گوناگون استعجال نمیفرمایند و استیصال ایشان نمینماید
سُبْحَانَكَ عَلَى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ سُبْحَانَكَ عَلَى عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ قوم حضرت موسی علی نبینا
وعلیه الصلوٰة والسلام بمجرد طلب رویة هلاک گشتند و حضرت موسی علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام
بعد از طلب رویة زخم لَنْ تَرَانِي خورد و بیهوش افتاد و از آن طلب تائب گشت و محمد رسول الله
صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم که محبوب رب العالمین است و بهترین موجودات اولین و آخرین با وجود آنکه
بدولت معراج بدنی مشرف شد و از عرش و کرسی درگذشت و از مکان و زمان بالا رفت علما را در رویة او
علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام با وجود اشارتهائے قرآنی اختلاف است اکثر علما بعدم رویة او علیه وعلی
آله الصلوٰة والسلام قائل گشته اند قال الامام الغزالی والاصح انه علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام
ما رای ربه سبحانه لیلة المعراج این بے سرانجامان بزعم باطل خود هر روز خدا را مے بینند جل شانه
و حال آنکه علما در یک دیدن محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم قیل و قال دارند
فَقَبَّحَهُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ مَا أَجْهَلَهُمْ و ایضاً از سخنان این جماعه معلوم میگردد که آن کلام را که می شنوند
نسبت آن را بحضرت حق سبحانه همچو نسبت کلام بمتکلم میدانند و این عین الحاد است حاشا و کلا
که از حضرت حق سبحانه کلامے صادر شود بطریق تکلم که در وے ترتیب باشد و تقدیم و تاخیر بود که آن
علامت حدوث است سخنان مشائخ کبار ایشان را در غلط انداخته است چه مشائخ نیز اثبات کلام
و مکالمه با حضرت جل سلطانه نموده اند لیکن باید دانست که مشائخ نسبت آن کلام را بحضرت حق
سبحانه همچو نسبت کلام بمتکلم نمیدانند بلکه همچو نسبت مخلوق بخالق یقین میکنند و در اینجا هیچ محظور نیست

حضرت موسیٰ علیٰ نبیّنا و علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ از شجرِ مبارک کلامِ حق شنید جلّ شانہ نسبت این کلام بحق جلّ سلطانہ ہمچو نسبت مخلوق بود بخالق نہ ہمچو نسبت کلام بمتکلم و ہمچنین کلامیکہ حضرت جبرئیل علیٰ نبیّنا و علیہ الصلوٰۃ والسلام شنید نسبتِ آن کلام بحضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ہمچو نسبتِ مخلوق بود بخالق غایۃ مافی الباب این کلام نیز کلامِ حق است جلّ سلطانہٗ منکرِ آن کافر و زندیق گویا کلامِ حق مشترک است درمیانِ کلامِ نفسی و کلامِ لفظی کہ بیتوسّطِ امرے حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ایجادِ آن فرماید پس کلامِ لفظی نیز بحقیقت کلامِ حق باشد جلّ وعلا پس ناچار منکرِ آن کافر بود فافہم فانّ ھٰذا التحقیق ینفعک فی کثیرٍ من المواضع واللّٰہ سبحانہ الموفّق باید دانست وجودیکہ در ممکنات اثبات میکنم وجودیست ضعیف در رنگ سائرِ صفات ممکن علمِ ممکن را در جنبِ علمِ واجب تعالیٰ چہ مقدار است و قدرۃِ حادثہ را در جنبِ قدرتِ قدیمہ چہ اعتبار است ہمچنین وجودِ ممکن در جنبِ وجودِ واجب تعالیٰ لاشیٔ محض است چہ جائے آن دارد کہ ناظر بواسطۂ تفاوتِ مراتبِ این دو وجود در شک افتد کہ آیا اطلاقِ وجود برین دو فرد بطریقِ حقیقت است یا اطلاقِ آن بر یک فرد بطریقِ حقیقت است و بر فردِ دیگر بطریقِ مجاز نہی بینی کہ جمِّ غفیر از صوفیہ بشقِ ثانی یقین نمودہ اند و اطلاقِ وجود بر وجودِ ممکن بر سبیلِ تجوّز دانستہ اند و وجودِ ممکنات را اثبات نکنند مگر عوام یا اخصِ خواص مراد از اخصِ انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات و از امتانِ ایشان کسے کہ بولایتِ اصلیۂ ایشان مشرّف شدہ است و دائرۂ ظلال را بتمام طے کردہ عوام ظاہربین اند وجودِ واجب تعالیٰ و وجودِ ممکن را از اقسامِ مطلقِ وجود میدانند و ہر دو را موجود تصور مے نمایند و اخصِ خواص حدید البصر اند ہر دو وجود را از افرادِ مطلقِ وجود مے یابند و تفاوتِ مراتبِ افرادِ وجود را راجع بصفات و اعتبارات وجودی نمایند نہ راجع بحقیقت و ذات و وجود تا یکے حقیقت شود و دیگر مجاز و جماعۂ متوسطان کہ از رتبۂ عوام قدم فوق نہادہ اند و از کمالاتِ اخصِ خواص کوتاہ دست اند مشکل است کہ قائل بوجودِ ممکنات گردند و اطلاقِ وجود بر وجودِ ممکن بطریقِ حقیقت نمایند از اینجاست کہ گفتہ اند کہ ممکن را موجود باین علاقہ میگویند کہ او را نسبتے است بوجود کما یقال ماءٌ مشمّس نہ آنکہ وجود

عمل پس ہمین کفایت میکند ... اخصِ خواص ... اشکالات متوسطان ... حقیقت و مجاز ... ۱۲

بوے قائم است تا بطریقِ حقیقت موجود شود بعضے ازین جماعه از وجودِ ممکن ساکت اند بنفی و اثبات
آن تصریح نمے نمایند و بعضے دیگر نفیِ وجود از ممکن مے نمایند و موجود جز واجب تعالیٰ را نمیدانند
و طائفه از ایشان وجودِ ممکن را غیرِ وجودِ واجب نمے دانند چنانچه عین نمیدانند و گروہے از ایشان تصریح
کرده اند بآنکه وجودے که واجب تعالیٰ بآن وجود موجود است ممکن نیز بهمان وجود موجود است این
عبارت نیز نفیِ وجود از ممکن مے نماید بالجمله در اثباتِ وجودِ ممکن حدّتِ نظر باید تا در عینِ شعشعانِ انوارِ
وجودِ واجب تعالیٰ تواند آن را دید تیز بینان در روز با وجودِ شعشعانِ نورِ آفتاب ستاره ها را مے بینند
و آنکه تیز بین نیست نمیتواند دید پس وجودِ ممکنات در رنگِ وجودِ ستاره ها است در روز هر که حدید البصر است
تواند دید و هر که ضعیف البصر است ازین دید بے نصیب است اگر پرسند که عوام با وجودِ ضعفِ بصر و کوریِ
بصیرت چگونه وجودِ ممکنات را میتوانند دید و حال آنکه شعشعانِ انوارِ وجودِ واجب تعالیٰ مانعِ رؤیتِ او ست
گوئیم که عوام از اربابِ علم اند نه از اربابِ دید سخنِ ما در اربابِ دید است نه در اربابِ علم چه اربابِ علم از
خارج اند پس گویا ظهورِ انوارِ وجودِ واجب تعالیٰ در حقِ ایشان مفقود است پس مانعِ رؤیتِ وجودِ
ممکنات نباشد یا آنکه گوئیم که ظهورِ انوار مانعِ شهودِ وجودِ ممکنات است نه مانعِ علم بوجودِ ممکنات چه علمِ اشیا
بسا است که باتباع و تقلید نیز حاصل شود و بنظر و استدلال هم صورت بندد چنانچه علم بوجودِ ستاره ها در روز
ضعیف بصران را نیز حاصل است با وجودِ ظهورِ نورِ آفتاب عوام را علم بوجودِ ممکنات است نه شهودِ وجودِ
آنها چه شهود از صفاتِ بصیرت است و بصیرتِ ایشان کور است شهودِ ملک بود یا ملکوت جبروت
باشد یا لاهوت اے عزیز عوام چنانچه درین مبحث مشارکِ اخصّ خواص اند در جاهاے دیگر نیز در میان
ایشان شرکتے حاصل است ازینجا است که انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات در بسیارے از احکام
در رنگِ عوام زندگانی مے نمایند و در معاشرت با خلق و با اهل و عیال مثل ایشان معامله میفرمایند اخبارِ
حسنِ معاشرتِ خیر البشر با اهل و عیالِ خود علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات مشهور اند و منقول است
که روزے سید البشر علیه و علیٰ آله الصلوٰة و السلام تقبیلِ ابنین مے فرمودند و با نبساطِ تمام با ایشان

بوسیدن حسن و حسین ۱۲

معاشرت مے فرمودند شخصے از حاضران گفت یا رسول اللہ من یازدہ پسر دارم و ہرگز ہیچ یکے را
بوسہ نکردہ ام حضرت پیغمبر فرمودند علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ این رحمت کہ بہ بندہائے رحیم خود
عطا میفرماید و چون اخص خواص و بعضے اوصاف بعوام مشارکند اگرچہ شرکت باعتبار صورت باشد
ناچار عوام از نارسائی خود از کمالات ایشان قلیل النصیب اند و ایشان را در رنگ خود ہا خیال میکنند
و آنگو را اوصاف و شمائل از ایشان جدا بود او را میگویند و بزرگ میدانند اینجاست کہ اوصاف و اخلاق
اولیا را کہ از اوصاف و اخلاق ایشان جدا است بہتر میدانند از ان اوصاف و اخلاق کہ مشابہ اخلاق ایشان است
اگرچہ آن اخلاق در انبیا موجود بوند علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات بشنو نقل کردہ اند از مخدوم شیخ فرید
شکر گنج کہ چون یکے از فرزندان ایشان مے مرد و خبر موت او بایشان میرسید ہیچ تغیرے
در ایشان راہ نمییافت و میگفتند کہ سگ بچہ مردہ است بیرون برتابید و چون فرزند سید البشر ابراہیم
نام علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام فوت کرد حضرت پیغمبر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بروے گریہ کردند
و محزون گشتند و فرمودند انا بفراقک یا ابراہیم لمحزونون ـ بتاکید و مبالغہ بیان حزن خود فرمودند
شکر گنج بہتر است یا سید البشر نزد عوام کالانعام معاملہ اول بہتر است و آنرا بے تعلق میدانند
و ثانی را عین تعلق و گرفتاری مے انگارند اعاذنا اللہ سبحانہ عن معتقدا تہم السوء و چون
این دار دار ابتلا و ابتلا است عوام را مشتبہ ساختن و در شبہہ انداختن عین حکمت و مصلحت
است اللہم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعہ و ارنا الباطل باطلا و ارزقنا اجتنابہ بحرمۃ
سید البشر علیہ وعلیٰ آلہ و اصحابہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا سر اصل سخن
رویم و گوئیم کہ ایمان انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و ایمان اصحاب ایشان و ایمان اولیا کہ ملحق
باصحاب اند بعد از شہود بواسطہ رجوع بدعوت بغیبت قرار یافتہ است در رنگ آنکہ شخصے آفتاب را در
روز بیند و ایمان شہودی بوجود آفتاب پیدا کند و چون شب شود ایمان شہودی او مبتدل بایمان
غیب گردد و ایمان علما ہرچند بغیبت است اما غیب ایشان بواسطہ نور متابعت انبیا علیہم الصلوات

والتحیات حکم حدس پیدا کرده است و از نظریه بر آمده است مراد از علما در اینجا علماء آخرت است نه علماء دنیا زیرا که علماء دنیا داخل عامهٔ مومنان اند و ایمان بغیب که بعامهٔ مومنان منسوب بهترین اقسام او ایمانے است که بتقلید انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مربوط است و بقال الله و قال رسول الله صلی الله علیه وسلم منوط۔

سوال: علماء فرموده اند ایمان استدلالی بهتر است از ایمان تقلیدی حتی که بسیارے از علماء استدلال اشتراط ایمان نموده اند و ایمان تقلیدی را معتبر نداشته و تو ایمان تقلیدی را بهتر گفته۔

جواب: ایمانے که بتقلید انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات حاصل شود و ایمان استدلالی است زیرا که صاحب تقلید بدلیل میداند که انبیا علیهم الصلوات والتحیات در تبلیغ رسالت صادق اند چه حضرت حق سبحانه و تعالی بمعجزات تصدیق او نموده است البته صادق است پس انبیا که همه موید بمعجزات اند همه صادق باشند علیهم الصلوات والتسلیمات تقلید غیر معتبر آن است که در ایمان تقلید آباء خود نماید و صدق انبیا علیهم الصلوات والتحیات و حقیقت تبلیغ ایشان هیچ منظور او نبود این ایمان نزد بسیارے از علما معتبر نیست باقی ماند استدلالی که بمقدمات ارباب نظر حاصل کنند و بترتیب صغری و کبرے ایمان بنتیجه پیدا سازند آن استدلالی امریست که بامکان نزدیک است و از وقوع دور در مقام استدلال بر اثبات واجب تعالی مثل مولانا جلال الدین دوانی از ارباب نظر معلوم نیست که کسے گذشته باشد زیرا که او هم محقق است و هم متاخر و در اثبات این مطلب عالی سعی بسیار نموده لیکن هیچ مقدمه از مقدمات استدلالات او نباشد که محشیان رسائل او در ان مقدمه منع یا نقض پیش نیاورده باشند و خللهائے موجهه نکرده باشند وا اسفا بر صاحب استدلال که ایمان را بمجرد استدلال حاصل نماید و تقلید انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات دستگیری او نماید

رَبَّنَا اٰمَنَّا بِمَا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ۝

مکتوب بست و هشتاد و سوم

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافت در بیانِ آنکہ سالک را باید کہ ملتزمِ طریقِ شیخ خود باشد و بطرق
مشایخ دیگر التفات نکند و اگر وقائع بر خلافِ آن رو دہند اعتبار نکند کہ شیطان دشمنے ہست
قوی از مکر و کیدِ او غافل نباید شد و ما بینا سوی ذلک ۔ الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی
لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق علیہم من الصلوات اتمہا ومن التحیات اکملہا
صحیفۂ التفات کہ از روئے کرم بنامِ این حقیر ساختہ بودند بوصول آن مبتہج و مسرور گردید جزاکم اللہ
سبحانہ خیرا اندراج یافتہ بود کہ اگر چہ بنابر مبالغہ در منعِ سماع متضمن منعِ مولود کہ عبارت از قصائد
نعت و اشعارِ غیر نعت خواندن است نیز بود اخوی اعزی میر محمد نعمان و بعضے یارانِ اینجائی کہ
در وقائع آن حضرت را صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم دیدہ اند کہ ازین معرکۂ مولود بسیار راضی اند
بریشان ترکِ شنودنِ مولود بسے مشکل است مخدوما اگر وقائع را اعتبار بودے بر منامات اعتماد باشد مریدان
را بہ پیران ہیچ احتیاج نباشد و التزامِ طریقے از طرق عبث می افتد چہ ہر مریدے موافقِ وقائع
خود عمل خواہد کرد و مطابقِ منامات خود زندگانی خواہد نمود آن وقائع و منامات موافقِ طریقِ پیر باشند
یا نباشند و مرضیِ او بوند یا نبوند بر این تقدیر سلسلۂ پیری و مریدی برہم میخورد و ہر بوالہوسے بشیخِ خود
مستقل میگردد و مرید صادق ہزار وقائع را با وجودِ پیر بہ نیم جو نمیخرد و طالبِ رشید بدولتِ حضورِ پیر منامات
را از اضغاثِ احلام میشمرد و ہیچ التفات بآنہا نمے نماید شیطانِ لعین دشمنے ہست قوی منتہیان
از کیدِ او ایمن نیستند و از مکرِ او ترسان و لرزان اند از مبتدیان و متوسطان چہ گوید غایۃ ما فی الباب
منتہیان محفوظ اند و از سلطانِ شیطان مصون بخلافِ مبتدیان و متوسطان پس وقائع ایشان
شایانِ اعتماد نباشد و از مکرِ دشمن محفوظ نبوند ۔ سوال واقعہ کہ دران واقعہ حضرت پیغمبر را علیہ
صادق است و از کید و مکرِ شیطان محفوظ فان الشیطان لا یتمثل بصورتہ کما ورد پس
وقائع ما نحن فیہ صادق باشد و از مکرِ شیطان محفوظ بوند ۔ جواب ۔ صاحب فتوحات مکیہ
عدمِ تمثل شیطان را مخصوص بصورتِ خاصۂ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ مدفون

تالیہ تعبیر ابن سیرین رحمہ اللہ تعالی ۱۲

در مدینہ است بیسار زود و حکم بعدمِ آن تمثل بہر صورتیکہ بہ بینند تجویزے نماید و شک نیست کہ تشخصِ آن
صورت علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام خصوصاً در منامات بسیار متعسر است پس چگونہ شایانِ
اعتماد بود و اگر عدمِ تمثل شیطان را مخصوص بصورتِ خاصۂ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام نسازیم
و بہر صورتیکہ بہ بینند عدمِ آن تمثل را در آن صورت تجویز نمائیم چنانچہ بسیارے از علماء بدان رفتہ اند
و نیز مناسب رفعتِ شانِ آنسرور است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام گوئیم کہ اخذِ احکام از آن صورت
و دریافتنِ مرضی و نامرضیِ آن از مشکلات است چہ تواند بود کہ دشمنِ لعین درمیان متوسط شدہ باشد
و خلافِ واقع را واقع نمودہ بود و بینندہ را در اشتباہ و التباس انداختہ عبارت و اشارتِ خود را عبارت
و اشارتِ آن صورت علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام وانمودہ باشد چنانچہ مرویست کہ روزے سید
البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام مجلسے داشتند و صنادیدِ قریش و رؤساءِ اہلِ کفر آنجا حاضر بودند
و بسیارے از اصحابِ کرام نیز در آن مجلس بودند سید البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بر ایشان
سورۂ والنجم میخواندند و چون بذکرِ الٰہہ باطلۂ ایشان رسیدند شیطانِ لعین درین اثنا فقرہ چند
در ستائشِ بتانِ ایشان بکلامِ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام منضم ساخت بر نہجیکہ حاضران
آن از کلامِ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام انگاشتند و ہیچ راہے بہ تمیزِ آن نیافتند کافران
کہ حاضر بودند غلغلہ برآوردند و گفتند کہ محمد با ما صلح کرد و ستائشِ بتانِ ما نمود و حاضرانِ اہلِ اسلام نیز از
کلام متحیر ماندند و آن سرور از کلامِ آن لعین اطلاع نداشتند فرمودند چہ واقعہ است اصحابِ کرام عرض کردند
کہ این فقرہا در اثناءِ کلامِ شما ظاہر شد آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام متفکر و محزون گشتند درین
اثنا جبرئیل امین علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام آمد و وحی آورد کہ آن کلامِ القاءِ شیطانی بودہ و ہیچ نبی
و رسولے نگذشتہ است کہ شیطان در کلامِ او القا نکردہ است بعد از آن حق سبحانہ وتعالیٰ آن را رد

کرده است وکلام خود را محکم ساخته است پس هرگاه در زمان حیات آن سرور علیه وعلی آله
الصلوة والسلام ودر حالت یقظه ودر محضر صحابه شیطان لعین در کلام آن سرور علیه وعلی آله
الصلوة والسلام کلام باطل خود را القا نماید وهیچکس تمیز نکند بعد از وفات آن سرور علیه وعلی آله
الصلوة والسلام در حالت منام که محل تعطل حواس است وجای التباس واشتباه باوجود تقاضای رائی
از کجا معلوم شود که آن واقعه از تصرف شیطان محفوظ است واز تلبیس او مصون با آنکه گوئیم که چون
در اذهان قصائد نعت خوانندگان وشنوندگان متمکن شده بود که آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام
ازین عمل راضی خواهند بود چنانچه ممدوحان از مادحان راضی اند واین معنی در متخیله ایشان منتقش گشته
تواند بود که در واقعه آن صورت متخیله خود را دیده باشند بی آنکه آن واقعه را حقیقتی باشد ویا تمثل شیطانی
بود وایضا واقعات ورؤیای صادقه گاهی محمول بر ظاهر اند وحقیقت آنها همانست که رائی دیده است
مثلا صورت زید را در خواب دیده است ومراد همان حقیقت زید است وگاهی مصروف از ظاهر اند
ومحمول بر تعبیر مثلا صورت زید را در خواب دیده است ومراد از آن عمرو داشته اند مثلا بواسطه علاقه
مناسبتی که در میان عمرو وزید بوده است پس این وقائع یاران از کجا معلوم شود که محمول بر ظاهر اند
واز ظاهر مصروف نیند چه تواند بود که مراد از آن وقائع تعبیرات بود وآن وقائع کنایات باشند از امور
دیگر بی آنکه تمثل شیطانی را گنجایش بود بالجمله اعتبار بر وقائع نباید نهاد واشیاء در خارج موجودند سعی باید
نمود که اشیاء را در یقظه ببینند که شایان اعتماد است وگنجایش تعبیر آنچه در خواب وخیال دیده شود
خواب وخیال است یاران آنجائی نیست که بوضع خود زندگانی نموده اند زمام اختیار بدست ایشان
است اما میر محمد نعمان را غیر از انقیاد چه چاره است عیاذا بالله سبحانه اگر مخدوم بعد از منع توقف نماید
اگر فرضا توقف کنند که ضرر خواهد کرد مبالغه تقصیر در منع بواسطه مخالفت طریقت خود است مخالفت
طریق خواه سماع ورقص بود خواه مولود وشعر خوانی هر طریق را وسیله است بمطلب خاص ووصول مطلب
تمامی این طریق منوط بترک این امور است هرکه طالب مطلب این طریق بود باید که از مخالفت این طریق

اجتناب نماید و مطالبِ طُرقِ دیگر منظورِ نظرِ او نباشد و حضرتِ خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ما نہ این کار میکنیم و نہ انکار میکنیم یعنی این کار منافیِ طریقِ خاص ماست پس نکنیم و چون مشایخِ دیگر کردہ اند بر آن انکار ہم نمائیم و لِکُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فیروز آباد کہ ملجاء و ملاذِ ما فقرا است و قدوۂ پیرانِ ما ہرگاہ درو امرے حادث شود کہ مخالفِ این طریقۂ علیہ بود جائے اضطرابِ ما فقرا است مخدوم زادہ ہا احق اند بمحافظتِ طریقِ والدِ بزرگوارِ خود فرزندانِ حضرتِ خواجہ احرار قدس سرہ بعد از تغیرِ طریقِ والدِ بزرگوارِ ایشان طریقِ اصل را ایشان محافظت نمودند و با تغیر کنندگان مجادلہ فرمودند چنانچہ بسمعِ شریف شما نیز رسیدہ باشد از مشرب قوی العذب حضرتِ خواجۂ ما نوشتہ بودند آرے در اوائلِ حال در بعضِ امور رعایتِ مذہبِ ملامتیہ نمودہ مساہلہ میفرمودند و ملامت را ترجیح دادہ بترکِ عزیمت در بعضِ اشیاء ارتکاب مینمودند اما در اواخر ازین امور ہم اجتناب داشتند و بادِ ملامت و ملامتیہ نمیکردند بنظرِ انصاف ببینند کہ اگر فرضاً حضرتِ ایشان درین اوان در دنیا زندہ میبودند و این مجلس و اجتماع منعقد میشد آیا باین امر راضی میشدند و این اجتماع را مے پسندیدند یا نہ یقینِ فقیر آنست کہ ہرگز این معنی را تجویز نمیفرمودند بلکہ انکار مینمودند مقصودِ فقیر اعلام بود قبول کنند یا نہ کنند ہیچ مضایقہ نیست و گنجایشِ مشاجرہ نہ اگر مخدوم زادہ ہاے و یارانِ آنجائے بر ہمان وضع مستقیم باشند ما فقیران از صحبتِ ایشان غیر از حرمان چارہ نیست زیادہ چہ تصدیع دہد والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۷۴) دو صد و ہفتاد و چہارم

بشیخ یوسف برکی صدور یافتہ در بیانِ بلند ہمتی و عدمِ التفات بشہوداتِ سفلی کہ تعلق بمرایائے کثرت دارد و ما یناسب ذلک

بعد الحمد للہ والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند رسائلِ ثلث شما کہ ارسال داشتہ بودید رسید و از وقائع و احوال و کرامات کہ اندراج یافتہ بود بوضوح انجامید حالیکہ در آخرِ حال شہودِ وحدت در کثرت نوشتہ اند و باین عبارت ادا نمودہ اند کہ دیگر انحصارِ آن

۵ یعنی حال مذکور را نہایت نیست و بالا تر از آن حال است

که بحال اول شود وگم شدن گم کنند یعنی بنده ام و خلقم و امت حضرت محمد مصطفی ام صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علیٰ آلہ وسلم آن حال اصیل است و فوق احوال مذکوره است اما انتہا دیگر است و نہایت ازان حال بمراحل بعید است ہنوز ایوان استغنا بلند است مرا فکر رسیدن نا پسند است مقصود از تکرار کلمۂ طیبہ لا الٰہ الا اللہ که فقیر در مکتوب سابق بشما نوشته بود نفی این شہود بوده که بکثرت تعلق داشت للہ سبحانہ الحمد و المنة که ببرکت این کلمۂ طیبه این شہود از شما زائل گشت ہمت بلند دارند و تجویز رسوخ برین راه اکتفا ننمایند ان اللہ سبحانہ یحب معالی الہمم از کوچهٔ تنگ توحید بر آمده بشاه راه افتاده اند چه نعمتے است اگر تذکر احوال سابق نکنند و یاد لذتہائے شہود کثرت آمیز ننمایند و به استقامت عمری درین راه تنگ و تپو فرمایند بسیارے از کوکنار باز دیده ایم که کوکنار را گذاشته اند و بر قبح آن فعل مطلع گشته اتفاقاً بعد از مدتے تذکر احوال کوکنار خوردن و یاد لذتہائے آن حالت نموده باز ایشان را بحالت قدیم ایشان برده است مخدوما شہودے که مرایائے کثرت تعلق دارد لذت بخش است و شہود تنزیہی که رو بجہل دارد از النار و تعبید است بے مدد شیخ مقتدا به آن راه رفتن متعذر است اخوی اعزی مولانا احمد برکی که عوام او را از علمائے ظاہر میدانند و او نیز علم باحوال خود و احوال یاران خود ندارد سرش آنست که باطن او متوجه شہود تنزیہی است که موطن جہل است و ایمان او در رنگ علما ایمان بغیب است باطن او از بلند فطرتی التفاتے بشہود کثرت آمیز نکرده است و ظاہر او بتزہات صوفیه مفتون و مغرور نگشته وجود شریف او دران نواحی مغتنم است این حالت که شما از حصول آن خبر داده اید مولانا دیر است که باین حالت متحقق است علما او لم یعلم نزد فقیر مدار آن نقعه بر وجود مولانا است عجب است که بر اہل کشوف آن نواحی این معنی چگونه مخفی مانده است و در علم فقیر بزرگی مولانا در رنگ وجود آفتاب ظاہر و باہر است زیاده چه تصدیع دہد التماس دعا و فاتحه دارد والسلام

۵ یعنی باوجود ظہور آن در رنگ وجود آفتاب چه طور بر ایشان ظاہر نشده است ۱۲

مکتوب دو صد و هفتاد و پنجم (۲۷۵)

بملا احمد برکی صدور یافته در جواب استفسارے که از قبول خود نموده و بیانِ احوالِ یارے از
یارانِ خود نوشته بودو تحریض نمودن به تعلیمِ علومِ شرعیه و نشرِ احکامِ فقهیه و ما یناسب ذالک
بعد الحمد والصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند که دو صحیفه شریفه که بمصحوب شیخ حسن و غیره ارسال داشته
بودند رسید فرحتِ فراوان رسانید در یک صحیفه بیانِ احوالِ خواجه ولی نموده بودند و در صحیفه
دیگر استفسار از قبولِ خود فرموده درین اثنا توجهے بحالِ ایشان نموده آمد دیده که مردم آن نواحی
همه بجانبِ شما میدوند و التجا بشما مے آرند معلوم شد که شما را مدار آن زمین ساخته اند و مردم آن جا
را بشما مربوط داشته لله سبحانه الحمد والمنة علی ذالک ظهور این معامله را از جمله واقعات
نه انگارند که از مظانِ ریب و اشتباه است بلکه از محسوسات و مشاهدات شمرند عمده در تحصیل این
دولت شما را تعلیمِ علومِ شرعیه است و نشرِ احکامِ فقهیه در مواضعیکه جهل در انجا متمکن گشته است و دید عشق
رسوخ پیدا کرده با آن محبت و اخلاصے که شما را بدوستانِ خود محض فضل عطا فرموده است تعالی
فعلیکم بتعلیم العلوم الدینیة ونشر الاحکام الفقهیة ما استطعتم فانهما ملاک الامر و مناط
الارتقاء و مدار النجاة کمر همت را مضبوط بسته خود را در زمرهٔ علما دارند و بامرِ معروف و نهی منکر
خلق را براهِ حق جل سلطانه دلالت فرمایند قال الله سبحانه و تعالی ان هذه تذکرة فمن شاء
اتخذ الی ربه سبیلا و ذکرِ قلبی که بآن مجاز ند نیز مؤید ایشانِ احکامِ شرعیه است و دافعِ سرکشی نفس
اماره آن طریق را نیز جاری دارند و از عدمِ اطلاع باحوالِ خود و احوالِ یارانِ خود در آزار نباشند و آنرا
دلیلِ بیحاصلی خود ندانند احوالِ یاران در آئینه داری کمالاتِ شما کافی است احوالِ شماست که بطریق
انعکاس در یاران ظاهر گشته است شیخ حسن یکے از ارکانِ آن دولتِ شماست و ممد و معاون
معاملهٔ شما اگر رضا شما امیل بسیرِ ماوراء النهر یا بسیر هندوستان پیدا شود نائب مناب شما آنجا شیخ حسن

التفات و توجه درحقِ او مرعی دارند و کوشش بلیغ فرمایند که تا از تحصیل علوم دینیه ضروریه زود فارغ شود این سیر هندوستان هم درحقِ او مغتنم بود و هم درحقِ شما رزقنا الله سبحانه و ایاکم الاستقامة علی ملة الاسلام علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة نوشته بودند که آن یار را اشتباهات که ترقی واقع شده است آنچه و غیبت و بیشعوری میدید از آرواح طیبات حالا در افاقت مشاهده مینماید این دید را هیچ دلالت برترقی نیست در شعور بیند یا در بیشعوری قدم اول درین راه آنست که غیرِ حق را سبحانه هیچ نه بیند و از ماسوای او سبحانه و مسمّاه اندیشه او هیچ نماند باین معنی که اشیا را غیر او تعالی نه بیند و بعنوانِ ماسوای نداند این خود کثرت بینی است بلکه غیر او را سبحانه اصلا نه بیند و نداند این حالت تعبیر از فناست و منزل اولست از منازلِ این راه و دونه خرط القتاد

ہیچ کس را تا نگردد او فنا ٭ نیست ره در بارگاهِ کبریا ٭ مکتوباتی که درین ایام نوشته شده است بسیار عزیز الوجود است و فوائد غریبه درینجا اندراج یافته نقل آنرا شیخ حسن آورده اند نیک ملاحظه خواهند فرمود والتماس دعا مغفرت والدهٔ مرحومهٔ خود نموده بودند اجابت نموده آمد باقی احوال این حدود را شیخ حسن بتفصیل معروض خواهند داشت والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله من الصلوات افضلها ومن التحیات اکملها فقیر و فقیرزاده ها التماس دعا سلامتی خاتمه دارند والسلام

مکتوب دویست و هشتاد و ششم ۲۸۶

یعنی دعا در حق والده شما نموده شد حق تعالی قبول فرماید انشاءالله قریب مجیب

بیان شیخ بدیع الدین صدور یافته در بیانِ محکمات و متشابهات قرآنی و بیانِ علماءِ راسخین و بیانِ کمالات ایشان و ما یناسب ذلک ٭ الحمد لله رب العٰلمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین وعلیهم وعلی آله واصحابه الطیبین الطاهرین اجمعین جعلنا الله سبحانه وایاکم من الراسخین فی العلم آے برادر حضرتِ حق سبحانه و تعالی کتاب مجید خود را دو قسم ساخت محکمات و متشابهات قسم اول منشا علمِ شرائع و احکام است و قسم ثانی مخزن علم حقائق و اسرار

قال الله تعالی هو الذی انزل علیک الکتاب منه آیات محکمات هن ام الکتاب واخر متشابهات یعنی اوست که فرود آورد بر تو کتاب بعضی ازان آیاتست محکم [illegible] ... ... اول سورهٔ آل عمران پارهٔ تلک الرسل ۱۲ مصحح سلمه الله تعالی

ید و وجه و قدم و ساق و اصابع و انامل که در قرآن و احادیث آمده است همه از متشابهات است

همچنین حروف مقطعات که در اوائل سور قرآنی وارد شده اند نیز از متشابهات اند که بر تاویل آنها اطلاع

نداده اند مگر علمای راسخین را خیال بحث نند که تاویل عبارت از قدرت است که به ید تعبیر آن نموده اند

و یا ذات است که بوجه آن را معبر ساخته بلکه تاویل آنها از اسرار غامضه است که با خص خواص ابراز

نموده اند از حروف مقطعات قرآنی چه نویسد که هر حرفے ازان حروف بحر لیست مواج از اسرار خفیه

عاشق و معشوق و رمز لیست غامض از رموز دقیقه محب و محبوب محکمات هر چند امهات کتاب اند

اما نتائج و ثمرات آن که متشابهات اند از مقاصد کتاب اند امهات از وسائل بیش نیستند از برائے

حصول نتائج پس لب کتاب متشابهات آمد و محکمات کتاب قشر آن لب متشابهات اند که برمز

و اشاره بیان اصل مینمایند و از حقیقت معامله آن مرتبه نشان میدهند بخلاف محکمات متشابهات

حقائق اند و محکمات نسبت بمتشابهات صور آن حقائق عالم راسخ کسے بود که لب را به قشر تو اند جمع

ساخت و حقیقت را بصورت تو اند فرود آورد و علمای قشریه قشر خرسند ند و بمحکمات اکتفا نموده و علمای

راسخین علم محکمات را حاصل نموده از تاویل متشابهات حظ وافر فرا میگیرند و جمع صورت و حقیقت که محکم

و متشابه است مینمایند اما کسیکه بے علم محکمات و بےعمل بمقتضائے آن محکمات تاویل متشابهات جوید

و صورت را گذاشته بحقیقت پوید آنکس جاهل است که از جهل خود بیخبر است و ضال است که از ضلالت

خود بے شعور نمیداند که این نشاء مرکب از صورت و حقیقت است تا این نشاء است هیچ حقیقت

از صورت منفک نیست قال الله تعالیٰ: وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِيْنُ اي الموت كما

قال المفسرون عبادت را تا زمان موت منتهی ساخت که منتهای این نشاه است لان من مات

فقد قامت قيامته و در نشاه اخروی که ظهور حقائق است انفکاک صور از حقائق انجا حاصل است

پس حکم هر نشاه علاحده است خلط نکند یکی را بدیگرے مگر جاهل یا زندیق که مقصودش ابطال

شرائع است چه هر حکمے که شریعت را بر مبتدیست همان حکم بر منتهی است عامه مومنان و اخص خواص

از عارفان درین معنی متساوی الاقدام اند متصوفانِ خام و ملحدانِ بے سرانجام و صدد آنند که گردنہائے خود را از ربقۂ شریعت برآرند و احکامِ شرعیّہ را مخصوص بعوام دارند خیال مے کنند که خواص مکلّف بمعرفت اند و بس چنانکه از جهلِ امرا و سلاطین را بجز عدل و انصاف مکلّف نمیدانند و میگویند که مقصود از اتیانِ شریعت حصولِ معرفت است و چون معرفت میسّر شد تکلیفاتِ شرعیہ ساقط گشت و این کریمه را وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِيْنُ اي الله كما قال التُّهْلُ التُّستري مستشہد مے آرند یعنی انتہاءِ عبادت تا حصولِ معرفتِ حق است تعالی ظاهر است که بیان کرده اند یقین را بالله سبحانه مرادش انتہاءِ کلفتِ عبادت بوده باشد تا زمانِ حصولِ معرفتِ حق جلّ و علا نه نفسِ عبادت که آن مفضی بالحاد و زندقه است و مے انگارند که عباداتِ عارفان ریائی است برائے آن میکنند که مبتدیان و پس روانِ ایشان بآن اقتدا کنند نه آنکه عارفان محتاج به عبادات اند و در تائید این قول از مشایخ نقل میکنند که گفته اند تا پیر منافق و مرائی نباشد مرید از وے منتفع نگردد خذلهم الله سبحانه ما اجهلهم آن قدر احتیاج که عارفان را بعبادات است عشرِ آن مر مبتدیان از آن احتیاج حاصل نیست چه عروجاتِ ایشان مربوط بعبادات است و ترقیاتِ ایشان منوط به اتیانِ احکام و شرائع ثمراتِ عبادات که عوام را فردا متوقّع است عارفان را آن ثمرات امروز میسّر است پس ایشان احق بعبادت باشند و احوج باتیانِ شریعت بوند باید دانست که شریعت عبارت از مجموعِ صورت و حقیقت است صورت ظاهرِ شریعت است و حقیقت باطنِ شریعت پس قشر و لب هر دو اجزاءِ شریعت اند و محکم و متشابه هر دو افرادِ آن علماءِ ظاهر به قشرِ آن کفایت نموده اند و علماءِ راسخین قشرِ آن را با لب جمع ساخته اند و از مجموعِ صورت و حقیقت حظِّ وافر فرا گرفته پس شریعت در رنگِ شخصی که مرکب از صورت و حقیقت است تصوّر باید کرد جمعے بصورتِ آن گرفتاری پیدا کردند و از حقیقتِ آن انکار نمودند و پیر و مقتدائے خود را غیر از هدایه و بزدوی ندانستند این جماعه علماءِ قشر اند و جمعے دیگر گرفتارِ حقیقتِ آن گشتند امّا آن حقیقت را حقیقتِ شریعت ندانستند بلکه شریعت را مقصور بر صورت داشتند و قشر انگاشتند

ولیت ورائے آن تصور نمودند مع ذالک سر موئے از اتیانِ احکام شریعت باز نماندند وصورت را از دست ندادند وتارکِ حکمے از احکامِ شریعت را بطال وضال شمرندایها اولیایِ خدااند جل سلطانہٗ وبمحبتِ او تعالیٰ از ماسوای او سبحانہٗ بریدہ اند وجمعے دیگر آنانند کہ شریعت را مرکب از صورت وحقیقت دانستہ اند ومجموع قشر ولب یقین نمودہ حصولِ صورت شریعت بے تحصیلِ حقیقت آن نزد ایشان از حیزِ اعتبار ساقط است وحصولِ حقیقت آن بے اثباتِ صورت ناتمام وناقص بلکہ حصولِ صورت را کہ بے ثبوتِ حقیقت بود آن را از اسلام نیز میدانند ونجات بخش تصور میکنند کما ھو حالُ ظواھرِ العلماءِ وعوامِ المؤمنین وحصولِ حقیقت را بے ثبوتِ صورت از جملۂ محالات تصور مینمایند وقائل آن را زندیق وضال مے نامند بالجملہ کمالاتِ صوری ومعنوی نزد این بزرگواران منحصر در کمالاتِ شرعیہ است وعلوم ومعارفِ الٰہیہ مقصور بر عقائد کلامیہ کہ بآرائے اہلسنت بثبوت پیوستہ است نزد ایشان شہود ومشاہدات را بیک مسئلہ بیچونی وبیچگونگی حق جل وعلا کہ از مسائل کلامیہ است برابر نمے اندازند واحوال ومواجید وتجلیات وظہورات را کہ بخلافِ حکمے از احکامِ شرعیہ ظاہر گردند بہیچ جو نمیخرند وآن ظہور را از مثالِ استدراج می شمرند اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰىهُمُ اقْتَدِهْ ایشانان علمای راسخان اند کہ بحقیقتِ معاملۂ ایشان را اطلاع بخشیدہ اند وببرکتِ مراعاتِ آدابِ شریعت ایشان را بحقیقتِ شریعت رسانیدہ بخلافِ فرقۂ ثانیہ کہ ہر چند متوجہ حقیقت اند وگرفتاری بحقیقت دارند ودر اتیانِ احکامِ شرعیہ مہما امکن سر موئے تجاوز نمے نمایند اما چون آن حقیقت را ورائے شریعت دانستہ اند وشریعت را قشر آن حقیقت تصور نمودہ ناچار بظلے از ظلالِ آن حقیقت فرو ماندہ اند وبحقیقتِ معاملۂ آن حقیقت راہِ وصول نیافتہ لاجرم ولایتِ ایشان ظلی آمد وقربِ ایشان صفاتی بخلافِ ولایتِ علمای راسخین کہ اصلی است وراہِ وصول باصل یافتہ واز حجبِ ظلال تمام گذشتہ لاجرم ولایتِ ایشان ولایتِ انبیاست علیہم الصلوٰتُ والتسلیماتُ وولایۃ آن اولیا ظلِ ولایتِ انبیا علیہم الصلوٰتُ والتسلیماتُ والتحیاتُ تا مدتہا این فقیر تا ویلِ متشابہات

راسخون فی العلم حضرت حق سبحانہ ساخت وعلماءِ راسخان را غیر از ایمان بمتشابہات نصیبے
یافت وتاویلاتے کہ علماءِ صوفیہ بیان کردہ اند آنہا را لائقِ شانِ آن متشابہات نمیدانست واز
اسرار بلکہ قابلِ استتار باشند آن تاویلات را التصوّر نمیکرد چنانچہ عین القضاۃ در تاویلِ بعضے از متشابہات
گفتہ مثلاً از الف لام میم الٓمّٓ خواستہ کہ بمعنی درد است کہ لازم عشق ومحبّت است وامثالِ آن
آخر کار چون حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ بمحضِ فضلِ خود شمہ از تاویلاتِ متشابہات را برین فقیر ظاہر
ساخت وجدولے از ان دریائے محیط بزمینِ استعدادِ این مسکین کشادہ گردانید دانست کہ علماءِ راسخان را
نیز از تاویلاتِ متشابہات نصیبے وافر ہست اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ ھَدٰنَا لِھٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَھْتَدِیَ
لَوْلَآ اَنْ ھَدٰنَا اللّٰہُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ تعبیراتِ وقائعِ مسطورہ را کہ طلب نمودہ بودند
حوالہ بر حضور داشتہ از ان مقولہ ہیچ ننوشت چہ کند قلم بمعارفِ دیگر جاری گشت ومعاملہ دیگر پیش
آمد معذور خواہند داشت والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ
المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وعلیٰ اخوانہ الصلوات والتسلیمات العلیٰ

مکتوب دویست وہفتاد وہفتم (۲۷۷)

بملا عبدالحی صدور یافتہ در بیانِ علم الیقین وعین الیقین وحق الیقین این علوم از علومِ سابقہ
است کہ در توسطِ احوال تحریر یافتہ بود درین معرفت نہایتِ شہود شہودِ انفسی است ومعارفے کہ اخیر
نوشتہ اند شہودِ انفسی را در رنگِ شہودِ آفاقی بیحاصل دانستہ ووراءِ انفس وآفاق شہود اثبات نمودہ اند
بلکہ نفسِ شہود را دروازہ وصول دانستہ از ماوراءِ این آن علوم ومعارف نوشتہ اند چنانکہ این
معنی از کتب ورسائلِ ایشان لائح است بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ علم الیقین در ذاتِ حق
سبحانہ وتعالیٰ عبارت از شہودِ آیاتے است کہ دال اند بر قدرتِ او تعالیٰ وتقدس وشہودِ آن آیات
را سیرِ آفاقی گویند اما شہود وحضورِ ذاتی جز در سیرِ انفسی متصور نیست وآن جز در نفسِ سالک نمے باشد

ع یعنی پس وا نظرف وبیرون وخارج از دائرہ شہودِ انفس وآفاق شہودے دیگر اثبات فرمودہ اند ۱۲

بیت: ذرّه گر بس نیک ور بس بد بود ❊ گرچه عمرے تگ زند در خود بود ❊ وآنچه در بیرون شهود مشاهده میکنند
همه از قبیل مشاهدهٔ آثار و دلائل است بر ذات او تعالی نه مشاهدهٔ ذات او عزّ سلطانه قطب المحققین
سید العارفین ناصر الدین خواجه عبید الله قدّس سرّه الاقدس فرموده اند که سیر بر دو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر
سیر مستطیل بعد در بعد است و سیر مستدیر قرب در قرب سیر مستطیل مقصود را از خارج دائرهٔ خود طلبیدنست
و سیر مستدیر بر گرد دل خود گشتن است و مقصود را از خود جستن ❊ پس تجلیاتے که در صورحسّی و مثالی و تخیّلی
در پردهٔ انوار میباشند داخل علم الیقین اند هر صورتیکه باشد و هر نوریکه ظاهر شود رنگین باشد آن نور یا غیر
متناهی باشد آن نور یا غیر متناهی محیط کائنات بود بانه حضرت مخدومی مولوی عبد الرحمن الجامی قدّس
الله سرّه السامی در شرح لمعات میفرمایند در بیان این بیت ؎ اے دوست ترا بهر مکان می جستم
هر دم خبرت ازین وآن مے جستم ❊ که این اشارت بمشاهدهٔ آفاقیست که مفید علم الیقین است این
شهود چون از مقصود خبرے میدهد و حضور آن نمی بخشد الّا بالامارة والاستدلال لاجرم در رنگ شهود
دود و حرارت باشد که دلالت میکند بر ذات آتش پس این شهود از دائرهٔ علم نه برآید و مفید جز علم الیقین
نشود و مفنی وجود سالک نباشد عین الیقین عبارت از شهود حق است سبحانه بعد ان کان معلوما
بالعلم الیقین و این شهود مستلزم فنائے سالک است و در غلبهٔ این شهود تعیّن او بالکلیه کم مے گردد
و در دیدهٔ شهود او اثرے از آن باقی نمیماند و در مشهود خود فانی و مستهلک میگردد و این شهود نزد این
طائفه علیه قدّس الله تعالی اسرارهم معبّر است بادراک بسیط و معرفت نیز گویند و درین ادراک
عوام و خواص شریک اند لیکن فرق آنست که خواص را شهود خلق مزاحم شهود حق جلّ و علا نیست
بلکه در دیدهٔ شهود شان جز حق جلّ و علا مشهود نه و عوام را مزاحم است لهذا از ان شهود ذهول تام
دارند و از ادراک خبر ندارند و این عین الیقین حجاب علم الیقین است کما انّ علم الیقین حجابه
در وقت تحقق این شهود همه حیرت و نادانی است علم را در ان موطن اصلا گنجایش نیست قال بعض
الکبراء قدّس الله تعالی سرّه علم الیقین حجاب عین الیقین و عین الیقین حجاب علم الیقین

وقال ایضًا علامة من عرف حق المعرفة ان یطلع علی سرٍّ فلا یجد علمًا به فذلك الکامل فی المعرفة التی لا معرفة وراءها وقال بعضهم ایضًا قدس الله تعالی اسرارهم العلیة اعرفهم بالله اشدهم تحیرًا فیه حق الیقین عبارت از شهود اوست سبحانه بعد ارتفاع التعین واضمحلال المتعین اما این شهود او حق را سبحانه بحق است جل علاه باو ولا اجمل عطایا الملك الا مطایاه واین در بقا بالله که مقام بی یسمع وبی یبصر است صورت بندد که سالك را بعد از تحقق بفناء مطلق که فناے ذات وصفات است حق سبحانه وتعالی بمحض عنایت خویش از نزد خود وجودے می بخشد واز سکر حال وبیخودی بصحو وافاقت مے آرد واین وجود را وجود موهوب حقانی گویند دران موطن علم وعین حجاب یکدیگر نمے شوند در عین شهود عالم است ودر عین علم مشاهد ودر عین تعین او است که عارف دران موطن آن را عین حق مے یابد عز شانه نه تعین کونی چه اثرے از ان در دیدهٔ شهود او نمانده است واز تجلیات صوریه که تعینات وصور خود را حق مے یابند تعالی شانه آن تعینات کونیه است که فنا باوراه نیافته است فاین احدهما عن الاخر ما للتراب ورب الارباب اگرچه ظاهر عبارت نزد عوام موهم عدم فرق است میان تجلی صوری که خود را حق یافتن است ومیان حق الیقین که درانجا نیز خود را حق یافتن است اما در تجلی صوری انا بر صورت می افتد ودر حق الیقین بر حقیقت ونیز در تجلی صوری حق را بخود مے بیند ودرین موطن حق را بحق مے بیند تعالی شانه حق را بخود نمیتوان دید پس اطلاق شهود در تجلی صوری بسبیل تجوز است چه حق را جز بحق نمیتوان دید وآن در مرتبهٔ حق الیقین است که حقیقت شهود دران مقام متحقق است وبعض شیوخ الزمان لما لم یطلع علی هذا الفرق ولم یعلم التعین الا التعین الکونی اطال لسان الطعن علی الاکابر قدس الله تعالی اسرارهم فی تفسیرهم حق الیقین علی النهج الذی قررنا وزعم ان هذا الیقین قد یحصل فی التجلی الصوری الذی هو اول القدم فی السلوك وهم فسروا به حق الیقین الذی هو نهایة الاقدام فکیف یستقیم بل کلماتهم حق

الیقین الذی حصل لهم فی النهایة یحصل لنا فی التجلی الصوری الذی هو اول اقدامنا ؛ والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم والسلام

مکتوب دویست و هفتاد و هشتم (۲۷۸)

بملا عبد الکریم سنامی صدور یافت در بیان آنکه بر هر کسے بعد از تصحیح عقائد و عمل بمقتضای شریعت غرا سلامت داشتن قلب لازم است از یاد دون حق جل و علا که نسیان ماسوا است و تداعی طریقه علیه نقشبندیه و در تحریض بامداد و اعانت موتی وما یناسب ذلک ؛ الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی مکتوب مرغوب اخوی رسید موجب فرحت گشت نصیحتے که بیاران کرده میشود آنست که بعد از تصحیح عقائد بر وفق کتب کلامیه اهل سنت و جماعت شکر الله تعالی سعیهم و بعد از اتیان احکام فقهیه از فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروه و مشتبه امتثالا و انتهاء سلامت داشتن قلب است از گرفتاری مادون حق سبحانه و تعالی و سلامتی قلب وقتی میسر شود که در قلب ماسوای حق جل و علا مخطور نشود فرضا اگر هزار سال حیات وفا کند غیر حق سبحانه در دل خطور نکند نه بآن معنی که اشیاء در خاطر گذرند و آنها را غیر حق نداند جل سلطانه زیرا که این معنی در ابتداء ظهر اقبال توحید را نیز میسر است بلکه بآن معنی که اشیاء اصلا در دل خطور نکنند و این عدم خطور مبنی بر نسیان قلب است مادون حق را سبحانه بر نهجی که اگر بتکلف اشیاء را بیاد او دهند یاد نکند این دولت معبر بفنای قلب است و قدم اول است درین راه و سایر کمالات ولایت متفرع برین دولت اند ؎ هیچ کس را تا نگردد او فنا ؛ نیست ره در بارگاه کبریا ؛ و اقرب طرق از برای وصول باین دولت عظمی طریقه علیه نقشبندیه است قدس الله تعالی اسرارهم چه این بزرگواران ابتداء سیر از عالم امر نموده اند و از قلب بمقلب قلب راه جسته ایشان را بجائے ریاضات و مجاهدات دیگران التزام سنت است و اجتناب از بدعت حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند

طریق ما اقرب طرق است اما التزام سنت کار مشکل است فطوبیٰ لمن توسل بہم و اقتدیٰ
بہدیہم الّلہم توجنا الحاجی ۔ نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند ۔ کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را
از دل سالک رہ جاذبہ صحبت شان ۔ مے برد وسوسۂ خلوت و فکر چلہ را ۔ قاصرے گر کند این
طائفہ را طعن قصور ۔ حاشا للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را ۔ ہمہ شیران جہان بستۂ این سلسلہ اند
روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را ۔ ثانیاً مرقوع آنکہ صحیفۂ محبت اطوار قاضی محمد شریف
رسید چون مشتمل از فرط محبت فقرا بودہ موجب فرحت گشت دعاء فقیر را بایشان رسانند ثالثاً
لازم باد کہ مکتوب مرغوب اخوی شیخ حبیب اللہ رسید از فوت والد مرحوم خود نوشتہ بودند انا للہ
وانا الیہ راجعون از جانب فقیر دعا رسانیدہ عزائے مصیبت نمایند و گویند کہ بدعا و فاتحہ و صدقہ
و استغفار امداد و اعانت والد مرحوم خود نمایند فان المیت کالغریق ینتظر دعوۃ تلحقہ من ولد
او اب او ام او اخ او صدیق رابعاً مکشوف آنکہ شیخ احمدی طریقۂ این بزرگواران را اخذ نمودہ مناثر
گشتہ است حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ استقامت بران کرامت فرماید باید کہ نشاء الیہ چون
در اسلام نو در آمدہ است اورا تعلیم عقائد کلامیہ کہ در کتب فارسی مذکور اند نمایند و ہمچنین تعلیم احکام
فقہیہ نیز نمایند تا معرفت فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروہ و مشتبہ پیدا کند
و بمقتضائے آن زندگانی نماید تعلیم و تعلّم کتاب گلستان و بوستان او را داخل بیکاریست والسلام

مکتوب دویست و ہفتاد و نہم (۲۷۹)

بملا حسن کشمیری صدور یافت در اداء شکر نعمت دلالت او بر طریقۂ علیہ نقشبندیہ و تحریض بر
صحبت و خدمت حضرت ایشان قدس سرہ الاقدس و در ضمن آن اظہار نعم خداوندی جل
سلطانہ کہ بتوسط آن سر ترتیب گشتہ ذکر یافتہ ۔ الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ
صحیفۂ شریفہ کہ از روے کرم و التفات نام زد این فقیر ساختہ بودند جناب مولانا مہد بعلی رسانیدند

موجبِ فرحتِ فراوان گشت سلامت باشند استفسار رفته بود از این عبارتِ شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہٗ کہ بسببِ ترتیبِ خلافتِ ہم مدتِ اعمارِ ہم کہ در کدام کتاب از مصنفاتِ ایشان واقع شده است مخدوما فقیر این عبارت را ندیده است که در فتوحاتِ مکیه دیده بود و در پیش ملا ہر چند تفحص کرد تعیین آن موضع میسر نشد اگر مرةً ثانیةً بنظر در آید اعلام خواهد نمود ان شاء الله تعالی دیگر فقیر در اداءِ شکرِ نعمتِ دولت شما اعتراف بقصور دارد و در مکافاتِ آن احسان شما معترف بعجز این ہمه کار و بار مبتنی بر آن نعمت است و این ہمه دید و داد مربوط بآن احسان محسن بتوسطِ شما آن داده اند که کم کسے دیده است و بیمنِ توسلِ شما آن بخشیده اند که کم کسے چشیده است از خواصِ عطایا آن قدر عطا فرموده اند که اکثرے را از عمومِ عطایا آن مقدار میسر نشده است احوال و مقامات و اذواق و مواجید و علوم و معارف و تجلیات و ظهورات همه را زینه هائے راهِ عروج ساخته بمدارجِ قرب و منازلِ وصول رسانیده اند لفظِ قرب و وصول از تنگیِ میدانِ عبارت اختیار کرده است والا فلا قرب ثمة ولا وصول ولا عبارة ولا اشارة ولا شهود ولا حلول ولا اتحاد ولا کیف ولا این ولا زمان ولا مکان ولا احاطة ولا سریان ولا علم ولا معرفة ولا جهل ولا حیرت

شعر
چه گویم با تو از مرغے نشانه ❊ که با عنقا بود هم آشیانه ❊
ز عنقا هست نامِ پیشِ مردم ❊ ز مرغِ من بود آن نام هم گم ❊

چون اظهارِ این احسانهائے خداوندی جل سلطانه که در عالمِ اسباب ظهورِ آنها مترتب بر آن نعمتِ شما بوده متضمنِ شکرِ نعمتِ شما نیز بوده است در ضمنِ چند فقره مندرج ساخته بقیدِ کتابت در آورده بود که نحوے از شکرِ آن نعمتِ شما ادا یابد والسلام علیکم و علی سائرِ من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات

مکتوب (۲۸۰) دویست و ہشتادم

بمحافظ محمود صدور یافته در بیانِ آنکه محبتِ این طائفه سرمایهٔ سعادات است و هر کرا این نعمت میسر شد

سازند و مستقامت و مستدیم چیز خواهند داد * بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات
می رساند که مکتوب شریف که مصحوب جناب مولانا مهدی علی ارسال داشته بودند رسید موجب فرحت گشت
لله سبحانه الحمد که محبت فقرا که سرمایهٔ سعادات دنیویه و اخرویه است رسوخ تمام دارد و تمادی ایام
مفارقت تاثیرے دران نکرده دو چیز را محافظت لازم است متابعت صاحب شریعت علیه و علی
آله الصلوٰة والسلام و محبت و اخلاص با شیخ مقتدا با این دو چیز هرچه دهند نعمتے است و اگر هیچ
ندهند و این دو چیز راسخ باشند غم نیست آخر خواهند داد و اگر عیاذاً بالله سبحانه در یکے ازین دو چیز
خلل رفت مع ذلک احوال و اذواق بحال خود است آن را استدراج باید دانست و خرابی خود باید
انگاشت طریق استقامت این است والله سبحانه الموفق والسلام

مکتوب دویست و هشتاد و دویم (۲۸۲)

بسیادت مآب میر محمد نعمان صدور یافته در شکر نعمت انتساب بسلسلهٔ علیهٔ نقشبندیه و آنکه درین طریق
راه بکمالات نبوت بطریق تبعیت و وراثت میکشایند و هر که درین طریق بنا و اعتماد بر وقائع و منامات
خود سازد و اختراع امور محدثه نماید و مراعات آداب آن نکند خاسر و خائب است و ما یناسب ذلک
الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی شکر این نعمت عظمی بکدام زبان بجا آرد که حضرت حق سبحانه
و تعالی ما فقرا را ابتدا از تصحیح عقائد بموجب آرای صائبهٔ اهل سنت و جماعت شکر الله تعالی سعیهم بسلوک
طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه مشرف ساخت و از مریدان و منتسبان این خاندان بزرگ گردانید و ابتدای سیر
یک گام درین طریق زدن بهتر از هفت گام طرق دیگر است راهیکه بکمالات نبوت بطریق تبعیت
و وراثت کشاده میشود مخصوص باین طریق عالی است منتهای طرق دیگر تا نهایت کمالات ولایت
است از انجا راهے بکمالات نبوت نکشاده اند ازینجا است که این فقیر در کتب و رسائل خود نوشته است
که طریق این بزرگواران طریق اصحاب کرام است علیهم الرضوان چنانچه اصحاب کرام بطریق وراثت

از کمالات نبوت حظے وافر گرفته اند منتهیان این طریق نیز از آن کمالات بطریق تبعیت نصیب کامل میبابند مبتدیان و متوسطان که ملتزم این طریق اند و محبت کامل منتهیان این طریق دارند نیز امیدوارند آمد که مع من احب بشارتی است دور افتادگان را خائب و خاسر درین طریق کسے است که داخل این طریق شود و مراعات آداب این طریق نکند و امور محدثه درین طریق اختراع نماید و به اعتماد منامات و وقائع خود بخلاف این طریق اقدام کند درین صورت گناه طریق چیست او براه منامات و واقعات خود متمشی است که روے بترکستان دارد و به اختیار از راه کعبه منحرف گشته

ترسم نرسی بکعبه اے اعرابی ❊ این راه که تو میروی بترکستان است ❊

خوش نمی آید که با وجود جمعیت یاران و سرگرمی طالبان این طریق شما را از آنجا بیجا سازم پیش ازین اگر اشارتی به تجدید رفته بود مشروط بشرائط بود و الحال نیز مشروط بشرائط است بعد از استخارہاے مکرر و انشراح قلب و نفی تردد و بعد از اخلاص و نگه بجائے خود بر نجیکه هیچ فتورے بوضع سابق راه نیابد اگر شوق تجدید دو شوند گنجائش دارد و بدون این شرائط معامله آنجا را برهم نزنند و در جمعیت طالبان فتور نه اندازند زیاده چه مبالغه نماید والسلام

مکتوب دو صد و هشتاد و دوم (۲۸۲)

بمیان شیخ بدیع الدین صدور یافته در بیان ملاقات حضرت الیاس و حضرت خضر علی نبینا و علیهما الصلوة والسلام و شمه از احوال ایشان ❊ الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی مدتے بود که یاران از احوال حضرت خضر علی نبینا و علیه الصلوة والسلام استفسار مینمودند فقیر را چون اطلاع بر احوال ایشان کما ینبغی نداده بودند در جواب توقف میکرد و اتفاقاً امروز در حلقه بامداد می بینم که حضرت الیاس و حضرت خضر علی نبینا و علیهما الصلوات والتسلیمات بصورت روحانیان حاضر شدند و بتلقی روحانی حضرت خضر فرمودند که ما از عالم ارواحیم حضرت حق سبحانه و تعالی ارواح ما را قدرت کامله عطا فرموده است که بصورت اجسام متمثل شده کارہاے

کہ از اجسام بوقوع می آید از ان ارواح ما صدور مے یابد از حرکات و سکنات جسمانی و طاعات و عبادات جسدی در بین اثنا پرسیده شد که شما نماز بمذهب امام شافعی ادا مینمائید فرمودند که ما بشرائع مکلف نیستیم چون مہمات قطب مدار را بما مربوط ساخته اند و قطب مدار بر مذهب امام شافعی است ما هم در پس او نماز بمذهب شافعی ادا می نمائیم دران وقت معلوم شد که بر طاعات ایشان جزا مترتب نیست و در اداء طاعات موافقت با اهل طاعت مینمایند و مراعات صورت عبادت می کنند و نیز معلوم شد که کمالات ولایت را موافقت بفقه شافعی است و کمالات نبوت را مناسبت بفقه حنفی اگر فرضاً درین امت پیغمبرے مبعوث میشد موافق فقه حنفی عمل میکرد و درینوقت حقیقت سخن حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره معلوم شد که در فصول سته نقل کرده اند که حضرت عیسی علی نبینا و علیه الصلوة والسلام بعد از نزول بمذهب امام ابو حنیفه رضی الله تعالی عنه عمل خواهد کرد دران وقت بخاطر رسید که ازین دو بزرگواران در یوزه نماید فرمودند کسے را که عنایت خداوندی جلشانه شامل حال او بود ما را و را انجا چه مدخل باشد گویا خود را از میان کشیدند و حضرت الیاس علی نبینا و علیه الصلوة والسلام درین گفتگو هیچ تکلم نه فرمودند والسلام

مکتوب دو صد و هشتاد و سوم ۲۸۳

بصوفی قربان بیگ صدور یافته در بیان رویت حضرت رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات در شب معراج که آن در دنیا واقع نشده است بلکه در آخرت واقع شده است پرسیده بودند که اجماع اهل سنت و جماعت است که رویت در دنیا واقع نیست حتی که اکثر علماء اهل سنت منع رویت حضرت رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات در شب معراج نموده اند قال حجة الاسلام والاصح انه علیه الصلوة والسلام ما رای ربه لیلة المعراج و تو در رسائل خود بوقوع رویت آن سرور علیه الصلوة والسلام در شب معراج در دنیا اعتراف نموده

وچه آن چه باشد در جواب گوئیم که رویت آن سرور علیه الصلوٰة والسلام در شب معراج در دنیا واقع نشده است بلکه در آخرت واقع شده زیرا که آن سرور علیه الصلوٰة والسلام در آن شب چون از دائرهٔ مکان و زمان بیرون جست و از تنگی مکان برآمد ازل و ابد را آنِ واحد یافت بدایت و نهایت را در یک نقطه متحد دید و اهل بهشت را که بعد از چندین هزار سال به بهشت خواهند رفت در بهشت دید عبد الرحمن بن عوف را که بعد از پانصد سال از فقرای صحابه رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین به بهشت خواهد رفت دید که به بهشت بعد از مضیّ آن مدت درآمد و وجه توقّف را از وے پرسید پس رویتے که در آن موطن واقع شود داخل رویت آخرت خواهد بود و منافات باجماع بر عدم وقوع آن نخواهد داشت و آن رویت را رویت دنیوی گفتن محمول بر تجوّز است و مبنی بر ظاهر والله سبحانه اعلم بحقائق الامور کلها

مکتوب دویست و هشتاد و چهارم

بملا عبد القادر انبالی صدور یافته در بیان آنکه احوال و مواجید نصیب عالم امر است و علم باحوال نصیب عالم خلق این معرفت از معارف سابقه است حقیقت معامله آنست که در مکتوب حضرت مخدوم زاده کلان علیه الرحمة در بیان طریقت تحریر یافته است بدانکه انسان مرکب است از عالم خلق که ظاهر اوست و از عالم امر که باطن اوست احوال و مواجید و مشاهدات و تجلیات که در ابتداء و توسط ظهور مینماید نصیب عالم امر انسان است و همچنان حیرت و جهالت و عجز و یاس که در انتها حاصل میشود نیز نصیب عالم امر است که باطن انسانست ظاهر را الحکم مصراع ولِلأرضِ مِن كَأسِ الكِرامِ نَصيبُ در وقت قوت وارد از ین ماجرا نیز نصیب است هر چند ثبات و استقامت نسبت اما نصیبے از انصباغ پیدا سازد و با صالة کارے که بظاهر تعلق دارد علم بآن احوال است زیرا که باطن را حصول احوال است نه علم بالاحوال ۱۲

لہ آنچه بر قلوب سالکان از طرف حق جل وعلا بر نیزد و منکشف گردد ۱۲

بآن احوال اگر ظاهر شمے بود براہِ دانش و تمیز نمیگشود و ظہور صُوَرِ مثالیہ و معاریج و مقامات از برائے ادراک ظاہر است پس حالِ باطن را است و علم بآن حال ظاہر را از این بیان معلوم شد که اولیائے که صاحبِ علم اند و آنانیکه از علم بے نصیب اند در نفسِ حصولِ احوال فرقے ندارند اگر فرقے ہست از راہ علم بآن احوال است و عدمِ علم بآنہا مثلاً شخصیکه حالتِ رجوع بروے طاری شده است و بقرار روے آرام ساختہ معذلك میداند که این حالت رجوع می نامند و ہمچنین شخصے دیگر است که طریانِ آن حالت در حق وے ثابت شده است اما نمیداند که آن حالت معبّر برجوع است پس این ہر دو شخص در نفسِ حصولِ آن حالت برابر اند فرقے ندارند مگر در علم و عدمِ علم باید دانست جماعه که علم ندارند دو قسم اند طائفه اند که علم بنفسِ حصولِ احوال ندارند و از تلوینات آنہا اصلا واقف نیستند و جمعے دیگر تلوینات احوال را خبر دارند اما تشخیص احوال نمیتوانند کرد و اینجماعه ہر چند تشخیصِ احوال نمیتوانند کرد اما داخلِ اربابِ علم اند و شایانِ مشیخت تشخیصِ احوال کار ہر شیخ نیست بلکه اینددولت بعد از قرونِ متطاوله ظہور مینماید تا یکے را بآن دولت بنوازند و دیگران را بعلم او حواله فرموده طفیلی او سازند انبیاءِ اُولُو العزم صلوات الله تعالیٰ و تسلیماته علیہم بعد از مدتہائے مدیده مبعوث می شدند و باحکامِ متمایزه ہر کدام از ایشان مخصوص میگشت و انبیاءِ دیگر علیہم الصلوات و التحیات مامور بمتابعت آنہا مے شدند و در دعوت ہمان احکام اکتفا میفرمودند

شے خاص کند بنده مصلحتِ عام را ✽ والسلام

مکتوب دویست و ہشتاد و پنجم (۲۸۵)

بمیر سید محب الله مانکپوری صدور یافته در بیانِ احکامِ سماع و وجد و رقص و بعضے از معارف که بروح تعلق دارند بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی بدان ارشدك الله تعالیٰ طریق السداد و الهمك صراط الرشاد که سماع و وجد

جماعه را واقع است که بتقلّبِ احوال متّصف اند و به تبدّلِ اوقات متّسم وقتے حاضر اند و وقتے
غائب گاہے واجد اند و گاہے فاقد ایشان اند ارباب قلوب که در مقام تجلیات صفاتیه
از صفتے به صفتے و از اسمے به اسمے منتقل و متحوّل اند تلوّن احوال نقد وقت ایشان است
و نشتّت آمال حاصل مقام ایشان دوام حال در حق ایشان محالست و استمرار وقت
در شان شان ممتنع زمانے در قبض اند و زمانے در بسط فهم ابناء الوقت ومغلوبوا لمرة
يعرجون واخرى يهبطون ارباب تجلیات ذاتیه که بتمام از مقام قلب برآمده بمقلّب قلب
پیوسته اند وبکلیّت از رقیّت احوال محوّل احوال محرّر گشته اند محتاج بسماع و وجد نیستند
چه وقت ایشان دائمی است و حال شان سرمدی لا بل لا وقت لهم ولا حال فهم ابناء
الوقت وارباب التمكين وهم الواصلون الذين لا رجوع لهم اصلاً ولا فقد لهم قطعاً فمن
لا فقد له لا وجد له آرے قسمے از منتهیان اند که سماع با وجود استمرار وقت ایشان نیز نافع است
بیانِ آن بتفصیل در آخر این مبحث تحریر خواهد یافت ان شاء الله تعالى اگر سوال کنند که
حضرت رسالت خاتمیت علیه وعلى آله الصلوة والتحية فرموده است لي مع الله وقت لا يسعني
فيه ملك مقرّب ولا نبي مرسل از این حدیث مفهوم میشود که وقت دائمی نمیباشد جواب
گوئیم که بر تقدیر صحت این حدیث بعضے از مشائخ از این وقت وقت مستمر خواسته اند ای
لي مع الله وقت مستمر فلا اشكال ؛؛ جواب دیگر گوئیم که در وقت مستمر کیفیت خاصه احیاناً
میسر تواند بود که از وقت وقت نادر مراد دارند و این کیفیت نادره خواهند این زمان
نیز اشکال مرتفع میشود ؛؛ اگر سوال کنند که سماع نغمه تواند بود که در تحصیل آن کیفیت نادره بد
وانسته باشد پس منتهی نیز برائے تحصیل آن کیفیت محتاج بسماع گشت ؛؛ جواب گوئیم که تحقق آن
کیفیت غالباً در حین اداء نماز است و اگر در بیرون نماز احیاناً دست دهد نیز از نتائج و ثمرات
آنست تواند بود که در حدیث قرة عيني في الصلوة اشارة باین کیفیت نادره باشد

ـــه مؤید مقتضاء سوال قول اوست قدس سره محتاج بسماع و وجد نیستند ۱۲

(ترجمہ) اور نزدیک تر بودن بندہ بہ پروردگار خود در نماز است و سجدہ کن یعنی نماز گذار و نزدیک شو ۱۲

والیضاً در خبر است اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ وَقَالَ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ و شک نیست کہ در ہر وقتیکہ قربِ الٰہی جلّ شانہٗ بیشتر است گنجائشِ غیر در آن وقت منتفی تر است پس ترجیح ازین کریمہ نیز مفہوم میشود کہ آن وقت در نماز است و دلیل بر استمرار وقت و دوام وصل اتفاقِ مشایخ است قَالَ ذُو النُّوْنِ الْمِصْرِیُّ مَا رَجَعَ مَنْ رَجَعَ اِلَّا مِنَ الطَّرِیْقِ وَمَنْ وَصَلَ لَا یَرْجِعُ و یاد داشت کہ عبارت از دوامِ حضور است بجنابِ قدسِ خداوندی جلّ سلطانہٗ در طریقہ حضراتِ خواجگان قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَسْرَارَہُمْ امرِ مقرر است بالجملہ انکار از دوامِ وقت علامت نارسائی است و شذوذ قلیلہ از مشایخ کابنِ العطاء و امثالہ کہ بجوازِ رجوع واصل بصفاتِ بشریت قائل گشتہ اند و از انجا عدمِ دوامِ وقت مفہوم میشود خلاف در جوازِ رجوع دارند نہ در وقوع چہ رجوع البتہ واقع نیست کما لا یخفی علی آبائہ پس اجماعِ مشایخ بر عدمِ رجوعِ واصل ثابت شد و خلاف بعض راجع بجوازِ رجوع گشت . ھٰذا . طائفہ از منتہیان اند کہ بعد از وصول بدرجہ از درجاتِ کمال و حصولِ مشاہدۂ جمالِ لایزال ایشان را برودتِ قویہ دست میدہد و تسلیۂ تامہ حاصل میشود کہ از عروج بمنازلِ وصول باز میدارد چہ منازلِ وصول ہنوز در پیش دارند و مدارجِ قرب تا نہایت منقطع نگشتہ اند با وجود این برودت میلِ عروج دارند و آرزوئے کمالِ قربِ مطلوب درین صورت سماع ایشان را سود مند است و حرارت بخش ہر زمان بمددِ سماع ایشان را عروج بمنازلِ قرب میسر مے شود و بعد از تسکین از آن منازل فرود مے آیند آثار رنگے از آن مقاماتِ عروج ہمراہ می آرند و بآن رنگ منصبغ میگردند این وجد بعد از فقد نیست چہ فقد در حقِ ایشان مفقود است بلکہ با وجودِ دوامِ وصل از برائے ترقی بمنازلِ وصول است ازین قبیل است سماع و وجدِ منتہیان و جملان آرے بعد از فنا و بقا ایشان را ہر چند جذبہ عطا میفرمایند لیکن چون برودت قوت دارد جذبہ تنہا در تحصیلِ ترقیاتِ منازلِ عروج کفایت نمیکند محتاج بسماع میگردند طائفہ دیگر از مشایخ اند قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَسْرَارَہُمْ کہ بعد از وصول بدرجۂ ولایت نفوسِ شان در مقامِ بندگی فرود

تعالیٰ

می آیند و ارواح ایشان بے مزاحمت نفوس در مقام اصلی خود متوجه جناب قدس اند و نا
از مقام نفس مطمئنه که در مقام بندگی متمکن و راسخ گشته است مددے بروح مرید روح را بواسطه
آن امداد مناسبت خاصه بمطلوب پیدا میگردد آرام این بزرگواران بعبادات است و تسکین
در اداے حقوق بندگی و طاعات میل عروج در نهاد ایشان کم است و شوق صعود در نواطن
شان قلیل هنوز متابعت ملت جبین وقت ایشان لامع است و کحل اتباع سنت در دیده
بصیرت شان مکتحل لاجرم حدید البصر اند از دور چیزے می بینند که نزدیکان در ابصار آن عاجز
هر چند عروج کمتر دارند اما نورانی اند و بنور اصل منور و در همان مقام شان عظیم دارند و جلیل
القدر اند ایشان را احتیاج بسماع و وجد نیست عبادات ایشان را کار سماع میکنند و نور اتباع
اصل از عروج کفایت می بخشند جماعه مقلدان از اهل سماع و وجد که بر عظم شان این بزرگواران واقف
نیستند خود را از عشاق می گیرند و ایشان را از زهاد گویا عشق و محبت را منحصر در رقص و وجد
دیده اند و طائفه دیگر از منتهیان آنانند که بعد از قطع مسالک سیر الی الله و تحقق به بقاء بالله
ایشان را جذب قوی عنایت می فرمایند و بقلاب انجذاب کشان کشان مے برند بهر دو ثبت
انجا از سرایت ممنوع است و تسلیه ایشان را غیر جائز در عروج محتاج بامور غریبه نیستند سماع و رقص را
در تنگنائے خلوت ایشان بار نیست وجد و تواجد را با ایشان کارے نه با این عروج انجذابی
بنهایه نهایت مرتبه ممکن الوصول میرسند و بواسطه متابعت آن سرور علیه و علی آله الصلوات
والتسلیمات والتحیات از مقامیکه مخصوص بآن سرور است علیه الصلوة والتحیة نصیبے میبابند
این نوع وصول مخصوص طائفه افراد است اقطاب نیز از آن مقام نصیب ندارند اگر بمحض فضل ایزدی
جل سلطانه این نوع واصل نهایة النهایت را بعالم باز گردانند و تربیت مستعدان با و حواله نمایند
نفس او در مقام بندگی فرود می آید و روح او بمخرج نفس متوجه جناب مقدس است او ست که جامع کمالات
فردیه است و حاوی تکمیلات قطبیه و اعنی بالقطب ههنا قطب الارشاد و قطب الاوتاد معلوم مقامات

ظلّی و معارفِ مدارجِ اصلی او را میسّر است بلکه آنجا که اوست نه ظلّ است و نه اصل از ظلّ و صل
او را گذرانیده اند این نوع کامل مکمّل بسیار عزیز الوجود است اگر بعد از قرون متطاوله و آزمنه
متباعده بظهور آید ہم مغتنم است عالمے از وے منوّر گردد نظر او شافی امراض قلبیّه
و توجّه او دافع اخلاق ردیّه تا مرضیّه اوست که مدارج عروج را تمام کرده در مقام بندگی فرود آمده آ
و آرام و انس بعبادات گرفته بمقام عبدیّه که فوقِ آن مقامے نیست در مقاماتِ ولایت ازین
طائفه بعضے را انتخاب نموده مشرف میسازند و قابلیّت منصبِ محبوبیّت نیز ایشان را مسلّم ست
جامع جمیع کمالات مرتبهٔ ولایت است و حاوی تمام مقامات درجهٔ دعوت[۲] از ولایت خاصّه نبوّت[۳]
بهره مند است بالجمله در شانِ او این مصراع صادق است ؎ آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری
هٰذا[۱] مبتدی را سماع و وجد مضر است و منافی عروج هر چند بشرائط واقع شود و تتمّه از شرائط
سماع در آخر این مکتوب تحریر خواهد یافت انشاء الله تعالیٰ وجد او معلول است حال او و بال ا
حرکت او طبعی است تحرّکِ او مشوب بهوائے نفسانی و اعنی بالمبتدی من لا یکون من ارباب
القلوب و ارباب القلوب متوسطون بین المبتدئین و المنتهین و المنتهی هو الفانی فی الله
و الباقی بالله و هو الواصل الکامل و للانتهاء درجات بعضها فوق بعض و للوصول مراتب
لا یمکن قطعها ابد الآبدین بالجمله سماع متوسطان را نافع است و قسمے از منتهیان را نیز چنانکه
بالا گذشت لیکن باید دانست که ارباب قلوب را نیز سماع مطلقاً محتاج الیه نیست بلکه جماعه ست
که بدولت جذب مشرف نشده اند و بریاضات و مجاهداتِ شاقّه میخواهند که قطع مسافت نمایند سماع
و وجد درین صورت این جماعه را ممد و معاون است و اگر ارباب قلوب از مجذوبان باشند
قطع مسالک سیر ایشان را جذبه است محتاج بسماع نیستند و نیز باید دانست که سماع ارباب
قلوب غیر مجذوب را نیز مطلقاً نافع است بلکه انتفاع از آن مشروط بشرائط است و بد و فیها
خرط القتاد و از جملهٔ آن شرائط عدم اعتقاد است بکمال خویش و اگر بتمامی خود معتقد است

ع[۱] و مراد من از مبتدی کسے است که از ارباب قلوب نباشد و متقلب باحوال قلب نبود و ارباب قلوب متوسط اند میان مبتدیان و منتهیان منتهی آنست که فنا فی الله و بقا بالله موصوف گردیده است و اوست و اصل کامل و انتها را درجات است که بعضے را فوقیت است بنسبت بعضے و مر وصول را هم مراتب است که قطع آنها ممکن نیست الی آخر النهایات ۱۲ المصحح

محبوبش است آرے سماع او را نیز نحوے از عروج می بخشد اما بعد از تسکین از ان مقام فرود می آید وشرائط دیگر آن است که در کتب اکابر مستقیم الاحوال کعوارف المعارف ونحوہ مبین شدہ اند که اکثر آنہا در ابنائے این وقت مفقود است بلکه این قسم سماع ورقص که درین وقت شائع شدہ است واین نوع اجتماع که درین اوان متعارف گشته است شک نیست که مضر محض است ومنافی صرف عروج درانجا معنی ندارد وصعود دران صورت متصور نیست اِمداد واعانت از سماع درین محل مفقود است مضرت ومنافات موجود ٭ تنبیه ٭ سماع ورقص هرچند نسبت به بعضے منتهیان نیز درکار است لیکن ایشان چون هنوز مراتب عروج وپیش دارند ازاوساط اند وتمام مراتب عروج ممکن الحصول بتمام طی نکنند حقیقت انتها از ینها مفقود است نهایت گفتن باعتبار نهایت سیر الی الله است ونهایت این سیر تا اسمی است که سالک مظهر آنست بعد ازان سیر دران اسم وما یتعلق به است وچون از اسم وجمیع ما یتعلق به همه ما ینکشف علی اربابه گذشته بفنائے حقیقی برسد ودر انجا فنا وبقائے پیدا کند منتهی حقیقی است وفی الحقیقت نهایت سیر الی الله درین صورت است نهایت اول را که نهایت تا اسم است نیز نهایت سیر الی الله اعتبار کرده اند وباعتبار فنائے وبقائے که دران مرتبه حاصل میشود اطلاق اسم ولایت نموده اند وآنکه گفته اند که سیر فی الله را نهایت نیست این سیر در وقت بقا است وبعد از طے منازل عروج ومعنی نے نهایتی آن سیر آنست که اگر سیر دران اسم واقع شود وتفصیل شیونات مندرجه دران متحقق گردد هرگز بنهایت آن نرسد چه هر اسم مشتمل بر شیونات مندرجه نے نهایت است اما در وقت عروج اگر خواهند که او را از ان اسم گذرانند تواند بود که بیک قدم آن اسم را طے نماید وبنهایة النهایت برسد واگر همانجا مستهلک گشت زهے شرافت واگر برائے تربیت خلق بازش آورد زهے فضیلت گمان نکنی که وصول بآن اسم امر آسان است جانے می باید کند تا باین دولت مشرف سازند وتا گرا ازین میان باین نعمت قصوے سرفراز گردانند وآنکه توان را تنزیه وتقدیس خیال میکنی بسا هست که عین تشبیه وتنقیص ست

نه در حالت وقت عروج که دران وقت او را نهایتے نیست ۱۲

تو آنرا وصول باآن اسم زعم میکنی ۱۲

بلکہ بسیارے از مراتب کہ تو آن را تنزیہ خیال میکنی از مقام روح نیز پایان تر است تنزیہے کہ فوق العرش
تراتخیل میشود نیز داخل دائرۂ تشبیہ است و آن مکشوف منزہ از عالم ارواح است چہ عرش محدد جہات
و منتہائے ابعاد است عالم ارواح ماورائے عالم جہات و ابعاد است چہ روح لامکانی است در
مکان نمیگنجد و روح را در ماوراء عرش اثبات نمودن ترا در وہم نیندازد کہ روح از تو بعید است و مسافت
دور و دراز در میان تو و روح است نہ چنین است روح را نسبت با جمیع امکنہ با وجود لامکانیت
برابر است ماورائے عرش گفتن معنی دیگر دارد تا آنجا رسی نتوانی دریافت طائفہ از صوفیہ کہ بمقام
روحی رسیدہ اند و فوق العرش آن را دریافتہ اند تنزیہ الٰہی جلّ شانہ تصور نمودہ اند و علوم و معارف
آن مقام را از علوم بعض گفتہ و سرِّ استوا را درین مقام حل کردہ و حق آنست کہ آن نور نورِ روح
است این فقیر را نیز در وقت حصول آن مقام این نوع اشتباہے پیدا شدہ بود اما چون عنایت
خداوندی جلّ سلطانہ از ان ورطہ گذرانیدہ دانست کہ آن نور نورِ روح بود نہ نورِ الٰہی جلّ سلطانہ
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ ھَدٰنَا لِھٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَھْتَدِیَ لَوْلَآ اَنْ ھَدٰنَا اللّٰہُ و چون روح لامکانی است
و بصفت بیچونی و بیچگونگی مخلوق است لاجرم محلِ اشتباہ مے گردد وَاللّٰہُ یُحِقُّ الْحَقَّ وَھُوَ
یَھْدِی السَّبِیْلَ و جماعہ از ایشان کہ آن نورِ روح فوق العرش را گرفتہ فرود می آیند و بآن بقاء
پیدا میکنند خود را جامع بین التشبیہ والتنزیہ میدانند و اگر آن نور را از خود جدا می یابند مقام
فرق بعد الجمع تصور میکنند امثالِ این مغالطات صوفیہ را بسیار است وَھُوَ سُبْحَانَہُ الْعَاصِمُ
عَنْ مَظَانِّ الْاَغْلَاطِ وَمَحَالِّ الْاِخْتِبَاطِ باید دانست کہ روح ہر چند نسبت بعالمِ بیچون است
اما النظر بہ بیچون حقیقی داخل دائرۂ چون است گویا برزخ است در میانِ عالمِ چون و در میان جناب
قدس بے چون حقیقی پس رنگ ہر دو طرف دارد و ہر دو اعتبار در وے صحیح است بخلاف
بیچون حقیقی کہ چون را بوے اصلا راہ نیست پس تا از جمیع مقاماتِ روح عروج ننماید بآن اسم رسد
پس اول از جمیع طبقاتِ سماوات حتی العرش می باید گذشت و تمام از لوازمِ مکان می باید برآمد بعد ازان

مراتبِ لا مرکانیت عالمِ ارواح را نیز سطے باید نمود آن زمان تا بآن اسم رسد خواجہ پندارد کہ مرد
وصل است ، حاصل خواجہ بجز پندار نیست ، فہو سبحانہٗ وراء الوراءِ وراءِ این عالمِ خلق عالمِ
امر است و وراءِ عالمِ امر مراتبِ اسماء شیونات است ظلاً و اصالۃً اجمالاً و تفصیلاً و دریا وراءِ این
مراتبِ ظلی و اصلی و کونی و الٰہی و اجمالی و تفصیلی مطلوبِ حقیقی را می باید جست تا کرا این جست و جو نوازند
و کدام صاحبِ دولت را باین سعادت مشرف سازند ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ہمت بلند باید داشت و بہرچہ در راہ بدست افتد قناعت نباید کرد و دریا وراءِ
وراءِ می باید جست کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَہَا ، قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَہُنَّ حُیُوْفٌ ؛
تنبیہ آخر ، دوامِ وصل و استمرارِ وقت کسے را مسلّم است کہ بعد از تحقق فنا مطلق ببقاءِ باللہ
مشرف شدہ باشد و علمِ حصولی او بعلمِ حضوری تبدیل یافتہ است این مبحث را بہ بیان واضح لائح گردانیم
بدانکہ ہر علمیکہ عالم را از ماوراءِ ذاتِ خود حاصل میگردد و طریقِ حصولِ آن حصولِ صورتِ معلوم
است در ذہنِ عالم علمِ حصولی است و ہر علمیکہ محتاج بحصولِ صورت نباشد و آن علمِ ذاتِ خود است
علمِ حضوری است چہ ذات بنفسہٖ حاضرِ عالم است و در علمِ حصولی تا صورتِ معلوم حاصل است در ذہن
متوجہ معلوم است و چون آن صورت از ذہن زائل گشت آن توجہ ذہن نیز زائل گشت
پس دوامِ توجہ در علمِ حصولی محالِ عادی است بخلاف در علمِ حضوری کہ غفلت از معلوم در اینجا
غیر متصور است چہ منشا تحققِ آن علم حضورِ ذاتِ عالم است و چون این حضور دائمی است علم نیز بدائما
دائمی باشد پس زوالِ توجہ از ذاتِ خود ممکن نباشد و در بقاء باللہ علمے است حضوری کہ زوالِ آن متصور نیست
گمان نکنی کہ بقاء باللہ عبارت است از آنکہ خود را عینِ حق یابی چنانکہ بعضے ازین طائفہ حق الیقین را
باین عبارت تعبیر نمودہ اند نہ چنین است بقاء باللہ کہ بعد از فناءِ مطلق میسر شود باین قسم علوم مناسبت
ندارد و این حق الیقین کہ بعضے گفتہ اند مناسبِ بقائے است کہ در جذبہ دست میدہد بقائے کہ
مقصود ما است دیگر است ع ذوقِ این مے نشناسی بخدا تا نچشی ، پس استمرارِ توجہ و دوامِ حضور

التعریب – فواللہ لا تدری لنفی الخمر لذۃ ؛ ولا تشتہی حتی تذوق و تسکرا ؛

درصورت بقاء باللہ ثابت شد پیش از تحقق ببقاء باللہ دوام ممکن نیست اگرچہ بسیارے را پیش از
رسیدن باین مقام این معنے متوہم میشود علی الخصوص در طریقۂ علیۂ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم
والحق ما حققت والصواب ما الہمت واللہ سبحانہ تعالیٰ اعلم بالصواب والیہ تعالیٰ المرجع والمآب
الحمد للہ رب العالمین اولاً و آخراً والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ دائماً وسرمداً

مکتوب (۲۸۶) دوصد و ہشتاد و ششم

بمولانا امان اللہ فقیہ صدور یافت در بیانِ اعتقادِ صحیح کہ ماخوذ از کتاب و سنت است بر وفقِ آرای صائبۂ اہلِ سنت وجماعہ و ردِّ جماعہ کہ از کتاب و سنت خلاف معتقداتِ اہلِ سنت وجماعہ فہمیدہ اند و بالکشف خلافِ اہلِ حق معلوم ساختہ اند۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بدان ارشدک اللہ تعالیٰ والہمک سواء الصراط کہ از جملۂ ضروریاتِ طریقِ سالک اعتقادِ صحیح است کہ علماءِ اہلِ سنت آنرا از کتاب و سنت و آثارِ سلف استنباط فرمودہ اند و کتاب و سنت را محمول داشتن بر معانی کہ جمہور علماءِ اہلِ حق یعنے علماءِ اہلِ سنت و جماعت آن معانی را از ان کتاب و سنت فہمیدہ اند نیز ضروریست و اگر بالفرض خلافِ آن معانیِ مفہومہ بکشف و الہام امرے ظاہر شود آنرا اعتبار نباید کرد و از ان استعاذہ باید نمود مثلاً آیات و احادیث کہ از ظواہرِ آنہا توحیدِ وجود مفہوم میشود و ہمچنین احاطہ و سریان و قرب و معیتِ ذاتیہ معلوم میگردد چون علماءِ اہلِ حق ازان آیات و احادیث این معانی نہ فہمیدہ اند اگر در اثنائے راہ بر سالک این معانی منکشف شود و موجود جز یکے نیابد یا اورا بالذات محیط داند و قریب ذاتا یابد ہر چند او درین وقت بواسطۂ غلبۂ حال و سکرِ وقت معذور است اما باید کہ ہمیشہ بحق سبحانہ و تعالیٰ ملتجی و متضرع باشد کہ اورا ازین ورطہ برآوردہ امور یکہ مطابقِ آرائے صائبۂ علمائے اہلِ حق است بروے منکشف گرداند و سرِ موئے از خلافِ معتقداتِ حقۂ ایشان ظاہر نسازد و بالجملہ معانی مفہومہ علماءِ اہلِ حق را مصداقِ کشفِ خود باید ساخت و محکِ الہامِ خود را جز آن نباید داشت چہ معانی کہ

قرآن ۱۲ حدیث ۱۲ از نواک پیشینیان ۔ بیرون آوردند ۱۲ پناہ خواستن ستہا ۱۲ میان ۱۲ بالفتح گرداب ۱۲ پناہ آرندہ ۱۲ زاری کنندہ ۱۲ آں سدق ۱۲ سنگ زرکش ۱۲

ــــ قولہ محک بفتحتین و کسرہ اول و فتحہ حاے مہملہ نیز بمعنی سنگ زرکش کہ سیاہ باشد و بران آزمایش زر کنند ۱۲ غ

یعنی بدعتی و گمراه چنانچه جبریه قدریه رافضه خارجیه و دیگر فرقهای ضاله ۱۲

خلافِ معانی مفهومهٔ ایشان است از حیّزِ اعتبار ساقط است زیراکه هر مبتدع و ضال مقتدائے معتقداتِ خود را
کتاب و سنت میداند و باندازهٔ افهام رکیکهٔ خود از ان معانی غیر مطابقه میفهمد یُضِلُّ بِهٖ کَثِیْرًا وَّیَهْدِیْ بِهٖ
کَثِیْرًا و آنکه گفتم که معانی مفهومهٔ علماءِ اہلِ حق معتبر است و خلافِ آن معتبر نیست بنابر آن ست که
آن معانی را از تتبّعِ آثارِ صحابه و سلفِ صالحین رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین اخذ کرده اند و از
انوارِ نجومِ ہدایتِ شان اقتباس فرموده اند لهذا نجاتِ ابدی مخصوصِ ایشان گشت و فلاحِ سرمدی
نصیبِ ایشان آمد اُولٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ اَلَآ اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ و اگر بعضے از علما
با وجود حقیّتِ اعتقاد در فرعیات مداہنت نمایند و مرتکبِ تقصیرات باشند و عملیات انکار از مطلق
علما نمودن و ہمہ را مطعون ساختن بے انصافی محض است و مکابرهٔ صرف بلکه انکار است از اکثر
ضروریاتِ دین چه ناقلانِ آن ضروریات ایشان اند و ناقدانِ جیّده آن را از رویّه آن ایشان اند
لَوْلَا نُوْرُ هِدَایَتِهِمْ لَمَا اهْتَدَیْنَا وَلَوْلَا تَمْیِیْزُهُمُ الصَّوَابَ عَنِ الْخَطَاءِ لَغَوَیْنَا وَهُمُ الَّذِیْنَ بَذَلُوْا
جُهْدَهُمْ فِیْ اِعْلَاءِ کَلِمَةِ الدِّیْنِ الْقَوِیْمِ وَاَسْلَکُوْا طَوَائِفَ کَثِیْرَةً مِّنَ النَّاسِ عَلَی الصِّرَاطِ
الْمُسْتَقِیْمِ فَمَنْ تَابَعَهُمْ نَجٰی وَاَفْلَحَ وَمَنْ خَالَفَهُمْ ضَلَّ وَاَضَلَّ باید دانست که معتقدات
صوفیه بالآخرة یعنی بعد از تمامیِ منازلِ سلوک و وصول باقصیٰ درجات الولایة ہمان معتقدات
علماءِ اہلِ حق است غایة ما فی الباب علما را بنقل یا باستدلال است و صوفیه را بکشف یا بالہام
اگرچه بعضے صوفیه را در اثناءِ راه بواسطهٔ سکرِ وقت و غلبهٔ حال امورِ مخالفهٔ آن معتقدات ظاہر میشوند
لیکن اگر او را از ان مقامات گذرانیده بنہایت کار رسانند آن مخالفات ہباءً منثوراً میگردند
و الّا ہمان مخالفت ہماند اما امید است که او را بآن مخالفت اخذ نکنند حکمِ او حکمِ مجتہدِ مخطی است
مجتہد در استنباط خطا نموده و او در کشف از جملهٔ مخالفات بعضے ازین طائفه حکم بوحدتِ وجود است
و احاطه و قرب و معیّتِ ذاتی چنانکه بالا گذشت و ہمچنین است انکارِ ایشان از وجودِ صفاتِ سبعه یا ثمانیه
در خارج بوجودِ زائد بر ذاتِ عزّ سلطانه زیراکه علماءِ اہلِ سنت صفات را موجود میدانند در خارج بوجود

زائد بر وجود ذات تعالی انکار ایشان ازین راه پیدا شده است که درین وقت مشهود ایشان ذات است
تعالی و تقدس و در مرآت این صفات و معلوم است که مرآت از نظر رائی مختفی میباشد پس بواسطهٔ
آن اختفا حکم بعدم وجود آنها در خارج کرده اند و گمان برده اند که اگر موجودی بودند مشهود می گشتند
فحیث لا شهود لا وجود و بر علما بواسطهٔ حکم ایشان بوجود صفات طعنها کرده اند بلکه بکفر و ثنویت حکم
نموده اعاذنا الله سبحانه عن الجرأت فی الطعن و اگر ایشان را ازین مقام ترقی واقع می شد و شهود
ایشان ازین پرده می برآمد و حکم مرآتیت زائل میگشت صفات را جدا می دیدند و حکم بانکار آنها نمیکردند
و کار ایشان تا بطعن اکابر علما نمیکشید و از جملهٔ مخالفات آن بعض حکم بعضے امور است که مستلزم ایجاب
واجب اند تعالی و تقدس اگرچه ایشان لفظ ایجاب اطلاق نمی کنند و اثبات اراده می نمایند اما فی الحقیقة
نافی اراده اند و درین حکم جمیع اهل ملل را مخالف اند یکے از آن جملهٔ امور حکم ایشانست بآنکه حق سبحانه
قادر است بقدرت بمعنی ان شاء فعل و ان لم یشأ لم یفعل - اما شرطیهٔ اولی را واجب الصدق
میدانند و ثانیه را ممتنع الصدق و این قول بایجاب است بلکه انکار قدرت است نیز بمعنی که مقرر
اهل ملل است چه نزد ایشان قدرت بمعنی صحت فعل و ترک است و لازم از قول ایشان وجوب فعل
و امتناع ترک است فاین هذا من ذلک مذهب ایشان درین مسئله بعینه مذهب حکما است
و اثبات اراده نمودن با وجود وجوب صدق اولی و امتناع صدق ثانیه و خود را بااین اثبات از حکما
جدا ساختن نافع نیست چه اراده تخصیص احد المتساویین است فحیث لا تساوی لا ارادة وههنا
التساوی معدوم لمکان الوجوب والامتناع فافهم و از جملهٔ آن امور بیان ایشان است در تحقیق
مسئلهٔ قضاء و قدر به نهجے که ظاهرش ایجاب است و از جملهٔ عبارات ایشان دران مبحث اینست
که الحاکم محکوم للمحکوم علیه و قطع نظر از ایجاب حق سبحانه را محکوم احدے ساختن و حاکمے
را بروے گماشتن بسیار مستقبح است انهم لیقولون منکرا من القول و زورا و امثال اینها
از مخالفات بسیار است کقولهم بعدم امکان رؤیة الحق سبحانه الا بتجلی صوری و این

عله چنانچه قائل گشتن ایشان بنفی امکان دیدن حق تعالی در آخرت مگر بتجلی صوری ۱۲

۵۵ قوله پس سالک را الخ متصل است بقول او قدس سره باید دانست که معتقدات صوفیه با آخره الخ متفرع است بر آن ۱۲

قول مسلّم انکار رویت حق است سبحانه و رویتے که بتجلّی صوری تجویز نموده اند فی الحقیقت رویتِ
حق نیست سبحانه ضرب است از شبه و مثال ۵۵ یراه المؤمنون بغیر کیف و ادراک و ضرب
من مثال و تقولهم بقدم ارواح الکمّل و ازلیتها و هذا القول ایضا مخالف لاهل
الاسلام فانّ عندهم العالم بجمیع اجزائه محدث و الارواح من جملة العالم لانّ العالم
اسم لجمیع ما سوی الله تعالیٰ فافهم پس سالک را باید که پیش از وصول حقیقتِ کار با وجود
مخالفتِ کشف و الهامِ خود تقلیدِ علماءِ اهلِ حق را لازم داند و علما را محق و خود را مخطی انگارد چه مستند
علما تقلیدِ انبیاء است علیهم الصلوات و التسلیمات که بوحیِ قطعی مؤید اند و از خطا و غلط معصوم
و کشف و الهام او بر تقدیرِ مخالفت با احکامِ ثابته بوحی خطا و غلط است پس کشفِ خود را بر قولِ علما مقدم
داشتن فی الحقیقت مقدم داشتن است بر احکامِ قطعیه منزله و هو عین الضلالة و محض الخسارة
و ایضا چنانکه اعتقاد بموجبِ کتاب و سنت ضروریست عمل بمقتضائے آنها نیز که ائمه مجتهدین از کتاب
و سنت استنباط فرموده اند و استخراجِ احکام از آنها نموده از حلال و حرام و فرض و واجب و سنت و مستحب
و مکروه و مشتبه و علم باین احکام نیز ضروری است و مقلد را نمیرسد که خلافِ رائے مجتهد از کتاب و سنت
احکام اخذ کند و بران عامل باشد و در عمل قولِ مختار را از مذهبِ مجتهدے که خود را تابع او ساخته است
اختیار کند و از رخصت اجتناب نموده بعزیمت عمل نماید و مهما امکن در جمع کردن اقوالِ مجتهدین
سعیِ بلیغ نماید تا بر قولِ متفق علیه عمل واقع شود مثلاً امام شافعی رح در وضو نیت را فرض میگوید پس نیت
وضو بکند و همچنین ترتیب در غسلِ اعضا و ولاء نیز لازم میداند رعایتِ ترتیب و ولا باید کرد و امام مالک رح
دلک را در غسلِ اعضا فرض میگوید البته دلک بکند و همچنین لمسِ نساء و مسِ ذکر را ناقضِ وضو گفته
اند بر تقدیرِ وقوعِ لمسِ نساء و مسِ ذکر تجدیدِ وضو بکند علیٰ هذا القیاس بعد از حصولِ این دو جناح
اعتقادی و عملی متوجه عروجِ مدارجِ قربِ ایزدی گردد جلّ شانه و طالبِ قطعِ منازلِ ظلمانی و
مسالکِ نورانی باشد لیکن بداند که این قطعِ منازل و عروجِ مدارج وابسته بتوجه و تصرفِ شیخِ کامل

مکمّل راه دان راه بین راه نما است که نظرِ او شافیِ امراضِ قلبیه است و توجّهِ او دافعِ اخلاقِ ردیئه نامرضیّه پس اوّل طلبِ شیخ نماید اگر بمحضِ فضلِ خداوندی جلّ شانُهٗ شیخ را یابد و دانا شد معرفتِ شیخ را نعمتِ عظمیٰ تصوّر کرده خود را ملازمِ او سازد و تمام منقادِ تصرّفاتِ او گردد و شیخ الاسلام هروی میفرماید الٰهی چیست اینکه دوستانِ خود را کردی که هر که ایشان را شناخت ترا یافت و تا ترا نیافت ایشان را نشناخت اختیارِ خود را بالکلّیه در اختیارِ شیخ گم کند و خود را از جمیعِ مرادات تهی ساخته کمرِ همت را در خدمتِ او بندد و بهر چه شیخ او را امر فرماید سرمایهٔ سعادتِ خود را در آن دانسته در امتثالِ آن بجان سعی نماید شیخِ مقتدا اگر مناسبِ استعدادِ او ذکر خواهد دید بآن امر خواهد نمود و اگر توجه و مراقبه مناسب است بآن اشارت خواهد کرد و اگر در مجرّدِ صحبت کفایت معلوم خواهد کرد بآن امر خواهد نمود بالجمله با وجود دریافتِ صحبتِ شیخ احتیاجِ ذکر هیچ شرطے از شرائطِ راه نیست هر چه مناسبِ حالِ طالب خواهد دید خواهد فرمود و اگر در بعضے امور از شرائطِ راه تقصیرے واقع خواهد شد صحبتِ شیخ آن را تلافی خواهد کرد و توجّهِ او جبرِ نقصانِ آن خواهد نمود و اگر بشرفِ صحبتِ اینچنین شیخِ مقتدا مشرّف نشد اگر از مرادان است جذبش خواهند کرد و بمحضِ عنایت بنهایتِ کارِ او را کفایت خواهند نمود و هر شرطے و آدابے که در کار شود اعلام خواهند فرمود و در قطعِ منازلِ سلوک روحانیاتِ بعضے اکابر را وسائلِ راهِ او خواهند ساخت چه بطریقِ جریِ عادت الله سبحانهٗ در قطعِ راهِ سلوک توسّط از روحانیاتِ مشائخ در کار است و اگر از مریدان است کارِ او بے توسّطِ شیخِ مقتدا در خطر است تا زمانِ وصول بشیخ می باید که همیشه بحق سبحانهٗ ملتجی و متضرّع باشد که او را بشیخِ مقتدا رساند و نیز می باید که رعایتِ شرائطِ راه را لازم داند شرائط در کتبِ مشائخ بتفصیل بیان یافته است از آنجا ملاحظه نموده مرعی دارد معظمِ شرائطِ راه مخالفت با نفس است و آن موقوف بر رعایتِ مقامِ ورع و تقوی است که عبارت از انتفا از محارم است و انتها از محارم صورت نه بندد تا از فضولِ مباحات اجتناب نکند چه ارخائے عنان در ارتکابِ مباحات با شبهات و مشتبهات میرساند و مشتبه بمحرّم نزدیک است و احتمالِ وقوع در آن قوی تر

یمن حام حول الحمی یوشک ان یقع فیہ پس اجتناب از محرمات موقوف شد بر اجتناب از فضول

مباحات پس در ورع اجتناب از فضول مباحات نیز مرعی شد و ترقی و عروج وابستہ بورع است

بیانش آنست کہ اعمال را دو جزو است امتثال اوامر و انتھا از مناہی در امتثال اوامر قدسیان

نیز شریک اند اگر در امتثال ترقی واقع میشد قدسیان را نیز واقع میشد و انتہا از مناہی در قدسیان

نیست چہ ایشان بالذات معصوم اند مجال مخالفت ندارند تا از ان نہی کردہ شود پس لازم آمد کہ

ترقی وابستہ بہمین جزو است و این اجتناب سراسر مخالفت نفس است چہ شریعت برائے

رفع ہوائے نفسانی و دفع رسوم ظلمانی وارد شدہ است زیرا کہ مقتضائے طبیعت نفس یا

ارتکاب محرم است یا فضولے کہ بانجام محرم رساند پس اجتناب از محرم و فضول عین مخالفت

نفس است اگر سوال کنند کہ در امتثال اوامر نیز مخالفت نفس است زیرا کہ نفس نمیخواہد کہ بعبادات

اشتغال نماید پس امتثال نیز مستلزم ترقی باشد و چون در ملائکہ در امتثال مخالفت مفقود است سبب

ترقی نشدہ فالقیاس مع الفارق جوابش آنست کہ عدم رضاء نفس در اداء عبادات بواسطہ

آنست کہ او خواہان فراغت خود است نمیخواہد کہ خود را بچیزے مقید گرداند و این فراغت و عدم تقید نیز

یا اخلال محرم است یا فضول پس در امتثال اوامر مخالفت با نفس امارہ از راہ اجتناب ازین محرم

یا فضول آمد نہ از راہ ادائے اوامر فقط کہ ملائکہ نیز دارند فالقیاس صحیح پس ہر طریقے کہ مخالفت

نفس در ان بیشتر است اقرب طرق است و شک نیست کہ رعایت مخالفت نفس از سائر طرق

در طریقہ علیہ نقشبندیہ بیشتر است چہ این بزرگواران عمل بعزیمت اختیار کردہ اند و از رخصت اجتناب

نمودہ و معلوم است کہ در عزیمت ہر دو جزو اجتناب محرم و فضول مرعی است بخلاف در رخصت

کہ اجتناب از محرم است و بس اگر گفتہ شود کہ تواند بود کہ سائر طرق نیز عزیمت اختیار کردہ باشند

گوئیم کہ در اکثر طرق سماع و رقص است کہ بعد از تمحل بسیار کار برخصت میرسد عزیمت ادران

چہ مجال و ہمچنین ذکر جہر کہ بیش از رخصت دران متصور نیست و ایضاً مشائخ سلاسل دیگر طرق

خود بواسطهٔ بعضے نیاتِ حقانیّه امورِ محدثه پیدا کرده اند که نهایت تصحیح وران بحکم تربیت است بخلاف
اکابرِ این سلسلهٔ علیّه که سرِ موئے مخالفتِ سنّت تجویز نه کرده اند و ابداع و احداث روا نداشته پس
مخالفتِ نفس درین طریق اتم باشد پس اقرب طرق باشد پس طالب را اختیارِ این طریق اَولیٰ و
انسب باشد چه راه بغایت اقرب است و مطلب در کمالِ رفعت و جماعهٔ از متأخرین خلفائے ایشان که
اوضاعِ این بزرگواران گرفته بعضے امور درین طریق احداث نموده اند و سماع و رقص و جهر اختیار کرده
نشاءِ آن عدمِ وصول است بحقیقتِ نیاتِ اکابرِ این خانوادهٔ بزرگ خیال کرده اند که باین محدثات
و مبتدعات تکمیل و تتمیمِ این طریقه مینمایند ندانسته اند که در تخریب و اضاعتِ آن می کوشند والله
یحق الحق وهو یهدی السبیل ۚ

مکتوب دو صد و هشتاد و هفتم (۲۸۷)

بحقائق آگاه برادرِ حقیقی حضرت ایشان میان غلام محمد صدور یافته در بیانِ جذبه و سلوک و معارفے
که مناسبِ این دو مقام اند ۔ بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی هدانا لهذا وما
کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق وختمهم بافضلهم
واکملهم محمد ن النبی جاء بالصدق صلوات الله سبحانه وتسلیماته علیه وعلی
آله وعلیهم وعلی من تابعهم اجمعین الی یوم الدین آمین ۔ بدانند که طالبان بواسطهٔ
دناءتِ همت و پستی فطرت و عدمِ دریافتِ صحبتِ شیخ کامل مکمل شانِ طولِ این مطلبِ رفیع را
بر اوّلِ قصیر و مقصدِ وضیع فرود آورده اند و بهرچه ایشان را در راه پیش شده از حقیر و قلیل اکتفا نموده و همان را
مقصد پنداشته و خود را بحصولِ آن کامل و منتهی انگاشته احوالیکه مبتدیان را دهد احوالِ واصلان گما
از انجامِ کار و نهایتِ روزگار خود بیان فرموده اند این جماعتِ پست فطرت باستیلاءِ قوّتِ متخیّله
خود آن احوالِ کاملان را با احوالِ ناقصهٔ خود تلبیس داده اند بایشان نسبت کرده اند بگر خوش شده

از بحرِ عمیق بقطره بلکه بصورتِ قطره از دریاے عمان برشحه بلکه بصورتِ رشحه قناعت کرده اند چون را
بیچون تصور کرده از بیچون بچون آرام گرفته اند مانند را بیمانند تخیل نموده از بے مانند بمانند گرویده اند
احوالِ جماعه که بتقلید ایمان بے چون آورده اند و بے مانند را گرویده از احوالِ این طالبانِ سلوک
تمام ناکرده و تشنگانِ آرام بسراب گرفته بمراتب بهتر است از محق تا مبطل و از مصیب تا مخطی
فرق بسیار است واے بر طالبان بمطلب نارسیده که محدث را قدیم میدانند و چون را بیچون
می انگارند اگر بکشفِ غیر صحیح ایشان را معذور ندارند و باین خطا و غلط مواخذه نمایند ربنا لا تواخذنا
ان نسینا او اخطانا مثلاً شخصے طالبِ کعبه شد و از شوق متوجهِ وصولِ آن گشت اتفاقاً
در اثناءِ راه خانهٔ شبیه بخانهٔ کعبه او را پیش آمد اگرچه آن مشابهت در صورت است آن شخص خیال
کرد که کعبه است و همانجا معتکف گشت و شخصے دیگر خواص کعبه از واصلانِ کعبه معلوم ساخته
تصدیق به کعبه کرد و این شخص هر چند گامے از طلب براهِ کعبه نزده است اما غیرِ کعبه را کعبه ندانسته
است و در تصدیقِ خود محق است حالِ او از حالِ طالبِ مخطی مذکور بهتر است آرے حالِ طالبے
که هر چند بمطلب نرسیده است اما غیرِ مطلب را مطلب ندانسته است از حالِ مقلدِ محق که قدمے در راهِ
مطلب نزده است بهتر است چه او با وجودِ حقیقتِ تصدیق بمطلوب قطعِ مسافتِ راهِ مطلوب ولو
فی الجمله کرده است پس مزیت او را متحقق باشد و طائفه هم از ایشان باین کمالِ خیالی و وصالِ وهمی
خود را بمسندِ شیخی و اقتداءِ خلق کشیده اند و بعلتِ نقصِ خویش استعدادِ بسیارے از مستعدان کمالات
را ضائع ساخته اند و بشومیِ برودتِ صحبتِ خود حرارتِ طلبِ طالبان را زائل گردانیده اند ضلّوا
فاضلّوا ضاعوا فاضاعوا این تخیلِ کمال و این توهمِ وصال در مجذوبانِ سلوک ناکرده از سالکانِ
بجذب نارسیده بیشتر است زیرا که مبتدی و منتهی در صورتِ جذب اشتراک دارند و بظاهر در عشق و محبت
متساوی اگرچه فی الحقیقت با یکدیگر هیچ مناسبت ندارند و احوالِ یکدیگر از هم دگر جدا است ع
چه نسبت خاک را با عالمِ پاک ؀ در ابتدا هرچه هست معلول است و بر غرض محمول و در انتها چون

بحتی است برائے حق است تفصیلِ این سخن عنقریب مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی این مشابهت
صوری واین مناسبتِ ظاهری باعثِ آن تخیل می شود وچون در طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه جذبه بر
سلوک مقدم است مجذوبانِ این طریق را که بدولتِ سلوک مشرف نشده اند این قسم تخیل واین
نوع توهم بسیار است وجمعے را از ایشان که احوالِ متقلبه در مقامِ جذبه حاصل میشود واز حالے بحالے
میروند قطعِ منازلِ سلوک وطئ مسالکِ سیر الی الله مے انگارند وبآن تقلبات خود را مجذوب
سالک میدانند بخاطرِ فاتر فرا رسید که فقرهٔ چند نوشته شود دربیانِ حقیقتِ جذبه وسلوک وفرق درمیان
این هر دو مقام با ذکرِ بعضے از خواصِ ممیزهٔ هر یک از دیگرے وفرق درمیانِ جذبِ مبتدی وجذبِ
منتهی وحقیقتِ مقامِ تکمیل وارشاد وعلومِ دیگر که مناسبِ آن مقام باشد لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ
الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ . فشرعت فيه بحسنِ توفيقه سبحانه وهو سبحانه هادي
السبيل ونعم المولى ونعم الوكيل این مکتوب مشتمل است بر دو مقصد ویک خاتمه مقصدِ اول
دربیانِ معارفے که بمقامِ جذبه متعلق اند ومقصدِ ثانی در آنچه تعلق بسلوک دارد ودر خاتمه بیان
بعضے علوم ومعارفِ متفرقه است که طالبان را دانستنِ آنها کثیر المنفعت است **مقصد اول**
بدانکه مجذوبانِ سلوک تمام ناکرده هرچند جذبِ قوی داشته باشند واز هر راهے که منجذب شوند
داخلِ جرگهٔ اربابِ قلوب اند بے سلوک وتزکیهٔ نفس از مقامِ قلب نمیتوانند گذشت وبمقلبِ قلب
پیوست انجذابِ ایشان انجذابِ قلبی است محبتِ شان عرضی است نه ذاتی عرضی است نه اصلی
چه نفس با روح درین مقام ممتزج است وظلمت با نور درین معامله مختلط بالکلیه از تنگیِ مقامِ قلب
برآمدن وبمقلبِ قلب پیوستن وانجذابِ روحی بمطلوب پیدا کردن بے تخلصِ روح از نفس
از برائے توجه بمطلوب وجدا شدنِ نفس از روح وفرود آمدنِ او در مقامِ بندگی متصور نیست مادام
که این هر دو فی الحقیقت مجتمع اند حقیقتِ جامعهٔ قلبیه محکم وبرپا است انجذابِ خالصِ روحی متصو
نیست وتخلصِ روح از نفس بعد از قطعِ منازلِ سلوک وطئ مسالکِ سیر الی الله وتحققِ سیر فی الله

بدانکہ معنی فرق و جمع بحاشیہ مکتوب دویست و شصت و ششم از رسالہ ... نقل نمودہ آمد از انجا مطالعہ نمایند ۱۲

بلکہ بعد از حصولِ مقامِ اَلفرق بعد الجمع کہ تعبیر عن اللہ باللہ تعلق دارد صورت بندوے ہر گدائے
مرد میدان کے شود ہ پشۂ آخر سلیمان کے شود ہ فظہر الفرق بین مجذوب المنتہی ومجذوب
المبتدی شہود این مجذوبان ارباب قلوب در پردۂ کثرت ست این معنی را معلوم کنند بآنکہ مشہود
شان درین کثرت نیست الا عالم ارواح کہ بلطافت و احاطہ و سریان متوجہ خود بصورت شبیہ است
ان اللہ خلق آدم علی صورتہ و باین مناسبت شہود روح را شہود حق میدانند تعالی وتقدس
و احاطہ و سریان و قرب و معیت ہم برین قیاس است زیرا کہ نظر سالکان عبور نمیکند مگر بامقام فوق
نہ بمقام فوق فوق و فوقِ مقام ایشان مقام روح است پس نظر شان از مقام روح بالا نرود و مشہود
جز روح امر دیگر نباشد نظر بفوقِ روح موقوف است برسیدن بمقام روح و محبت و انجذاب ہم
در رنگ شہود است شہود حق سبحانہ بلکہ محبت و انجذاب بجنابِ قدس او البتہ بحصول فنا
ونہایت سیر الی اللہ معتبر است ہ ہیچکس را تا نگردد او فنا ہ نیست رہ در بارگاہ کبریا ہ
اطلاق شہود درین مقام از تنگی میدانِ عبارت است و الا کار خانۂ این بزرگواران ما ورای ورای
شہودِ متعارف است چنانکہ مقصدِ ایشان بیچون و بیچگونہ است اتصال ایشان باو سبحانہ نیز بیچون
و بیچگونہ است چون را بہ بیچون راہ نیست لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ ہ اتصالے
بے تکیف بے قیاس ہ ہست رب الناس را با جان ناس ہ احاطہ و سریان و قرب و معیت
حق سبحانہ و تعالی محققین ارباب سلوک کہ بنہایت کار رسیدہ اند علمی است موافق علماء اہل حق شکر
اللہ تعالی سعیہم حکم کردن بقرب ذاتی و امثال آن نزد ایشان از بیحاصلی و دور است نزدیکان
حکم بقرب نمی کنند بزرگے میفرماید ہ ہر کہ گوید نزدیکم دور است وہر کہ دور است نزدیک است
تصوف اینست علمے کہ متعلق بتوحید وجود است منشاء آن انجذاب و محبت قلبی است ارباب
قلوب کہ جذبہ پیدا کردہ اند و براہ سلوک قطع منازل ننمایند این علم بایشان مناسبت ندارد و مجذوبین
مجذوبانے کہ بسلوک از قلب بکلیت متوجہ بمقابلِ قلب اند ازین علوم بشری می نمایند و مستغفر

یعنی بیزاری ۱۲

بقواعد عربی بکسر را باید خواند ۱۲

میباشند بعضے از مجذوبان باشند کہ ہر چند براہ سلوک در آیند وطی منازل نمایند اما نظر شان از مقام
بالا فوق قطع نشود و رو بفوق پیدا کنند امثال این علوم دامن ایشان نمیگذارد و ازین ورطہ نمی
توانند بر آمد لہذا در عروج بمدارج قرب وصعود بمعارج قدس کند و لنگ اند ربنا اخرجنا من
ہذہ القریۃ الظالم اہلہا واجعل لنا من لدنک ولیا واجعل لنا من لدنک نصیرا
علامت وصول بنہایت مطلب تبری ازین علوم است چہ ہر چند تنزیہ بیشتر مناسبت پیدا شود عالم
را با صانع بے مناسبت تر مییابد آن زمان عالم را عین صانع دانستن و یا صانع را محیط عالم شیئا
بالذات معنی ندارد ما للتراب و رب الارباب **معرفت** حضرت خواجہ نقشبند قدس اللہ
تعالی سرہ الاقدس فرمودہ اند کہ ما نہایت را در بدایت درج میکنیم معنی این عبارت آنست کہ
انجذاب و محبتے کہ منتہیان را در نہایت میسر میشود درین طریق در انجذاب و محبتے کہ در ابتدا پیدا
میشود مندرج است زیرا کہ انجذاب منتہی انجذاب روحی است و جذب مبتدی جذب قلبی چون
قلب برزخ است میان روح و نفس پس در ضمن جذب قلبی جذب روحی نیز حاصل است و تخصیص
کردن این اندراج را باین طریق ہر چند این معنی در جمیع جذبات حاصل است بنا بر آنست کہ اکابر
این خانوادہ طریقے از برائے حصول این معنی وضع نمودہ اند و سلوکے از برائے وصول این مطلب
تعیین کردہ اند و دیگران را این معنی بر سبیل اتفاق میسر میشود و ضابطہ بدست ندارند وایضا این اکابر
را در مقام جذبہ شان خاص است کہ دیگران را نیست و اگر ہست نادر ہست و لہذا بعضے ایشان را
درین مقام بے آنکہ قطع منازل سلوک نمایند فنائے و بقائے شبیہ بفنائے و بقائے ارباب سلوک
حاصل میشود و شربے از مقام تکمیل کہ شبیہ بمقام سیر عن اللہ باللہ ہست نیز ہست می آید کہ بآن
تربیت مستعدان می نمایند تحقیق این مبحث عنقریب تحریر خواہد یافت ان شاء اللہ تعالی این جا
ہمین قدر بایست دانست کہ روح را پیش از تعلق بہ بدن توجہے از توجہ بمقصود حاصل بود چون
متعلق گشت آن توجہ زائل شد اکابر این سلسلہ علیہ طریقے از برائے حصول آن توجہ سابق وضع نمودہ

اند لیکن چون روح متعلق ببدن است توجہ قلبی حاصل میشود کہ جامع توجہِ نفس و روح است و مشابہ نیست کہ توجہ روحی در توجہ قلبی مندرج است امّا توجہ روحی کہ منتهیان راست بعد از فنائے روح است و بقائے او بوجودِ حقانی کہ معبّر بہ بقائے باللہ است و توجہِ روحی کہ در ضمنِ توجہِ قلبی است بلکہ توجہ روح کہ پیش از تعلّق بہ بدن بود نیز توجہے است کہ با وجودِ ہستی روح است کہ فنا باو راہ نیافتہ است و فرق درمیانِ توجہِ روح با وجودِ ہستی روح و توجہِ روح با فنائے روح بسیار است پس نہایت گفتن آن توجہِ روحی مندرج را باعتبار آنست کہ توجہِ روح است کہ در نہایت ہمین توجہ میباشد و بس پس مراد از اندراجِ نہایت در بدایت اندراجِ صورتِ نہایت است در بدایت نہ حقیقتِ نہایت کہ اندراج او در بدایت محال است تواند بود کہ عدمِ اتیانِ لفظِ صورت برای ترغیبِ طلبۂ این طریق بودہ باشد والحقیقۃ ماحققت بعونِ اللہِ تعالی و سابقان کہ انجذابِ ایشان بے تعمّل و کسب است بلکہ بتوجہ و حضور آمدہ اند آن انجذاب نیز قلبی است و اثرے است از توجہِ سابقِ روح کہ بالکل بواسطۂ تعلّق ببدن زائل نشدہ است کسب و تعمّل از برائے ظہورِ توجہِ سابقِ جامعہ راست کہ بواسطۂ این تعلّق توجہ سابق را فراموش کردہ اند کسب گویا از برائے تنبیہ بر توجہِ سابق است و تذکیر است مر آن دولت گم شدہ را لیکن نسیانِ توجہِ سابق از سابقانِ مذکورین لطیف الاستعداد اند چہ نسیانِ توجہِ سابق بالکلیہ از توجہِ کلی بمتوجہ الیہ بالفعل و گم شدن دران خبر میدہد و عدمِ نسیانِ توجہ نہ چنین است غایۃ ما فی الباب در سابقان آن توجہ شمول و سریان در کلیۂ ایشان پیدا می کند و بدنِ ایشان نیز حکم روح شان میگیرد کما ھو شان المحبوبین المرادین اما فرق درمیانِ شمولِ محبوبان و شمولِ سابقان در رنگ فرق میانِ حقیقتِ شی و صورتِ شے است کما ھو الظاہر علی اربابہ آرے محبان اصل و مریدانِ کامل را این قسم شمول نیز متحقق است لیکن کالبرق است دائمی نیست شمولِ دائمی خاصّہ محبوبان است ❊ معرفت ❊ مجذوبانِ اربابِ قلوب چون در مقامِ قلب تمکّن و رسوخ پیدا کنند و معرفتے و صحوے کہ مناسبِ آن مقام است ایشان را میسر شود میتوانند کہ طالبان را

فائدہ رسانند ودر صحبتِ ایشان انجذاب ومحبتِ قلبی جماعہ طلاب را حاصل شود ہر چند از ایشان بکمال
نرسند چہ ایشان خود بحدِ کمال نرسیدہ اند دیگر بواسطہ حصول بکمال نمیتوانند شد مشہور است
کہ از ناقص کامل نباید افادۂ ایشان ہر قدر کہ باشد بیش از افادۂ اربابِ سلوک است ہر چند بنہایت
سلوک رسند وجذبِ منتہیان پیدا کنند اما بمقامِ قلب ایشان را بطریقِ سیر عن اللہ باللہ فرود نیاوردہ باشند
چہ منتہی غیر مرجوع بعالم مرتبۂ تکمیل و افادہ ندارد چہ او را بعالم مناسبتے وتوجہے نماندہ تا افادہ تواند نمود وشیخ مقتدا
را کہ برزخ مے گویند باعتبار آنست کہ او در مقامِ برزخیت کہ مقامِ قلب است فرود آمدہ است واز ہر دو
جہتِ روح ونفس حظے وافر گرفتہ است از جہتِ روح از فوق استفادہ میکند واز جہتِ نفس بمادون
خود افادہ مے نماید زیرا کہ او را توجہِ حق سبحانہ با توجہِ خلق جمع شدہ است کہ ہیچ کدام حجابِ دیگرے نیست
پس افادہ واستفادہ معًا او را حاصل است بعضے از مشایخ ازین برزخیت برزخیت بین الخلق والحق میخواہند
وشیخِ برزخ را جامع بین التشبیہ والتنزیہ میگویند پوشیدہ نماند کہ این قسم برزخیت کہ بناءِ آن بر سکر است
لائقِ مقامِ شیخی کہ مبنائے آن بر صحو است نیست زیرا کہ نفسِ شان درین مقام در غلباتِ انوارِ روح
مندرج است وہمان اندراج منشأ سکر شدہ است ودر مقامِ برزخیتِ قلب نفس و روح از یکدیگر
جدا است پس ناچار سکر را دران گنجایش نباشد بلکہ آنجا ہمہ صحو است کہ مناسبِ مقامِ دعوت است ہذا
وشیخِ کامل را چون در مقامِ قلب فرود می آرند بواسطۂ برزخیت مناسبت بعالم پیدا می کند دواسطۂ
حصولِ کمالاتِ مستعدان بکمالات می شود ومجذوبِ متمکن نیز چون در مقامِ قلب است بعالم مناسبت
دارد وتوجہ را از ایشان دریغ نمیدارد واز انجذاب ومحبت اگرچہ قلبی باشد نیز نصیبے بدست آوردہ
است لاجرم راہ افادہ بروے کشادہ است بلکہ گوئیم کمیتِ افادۂ مجذوبِ متمکن بیش از کمیتِ افادۂ
منتہی مرجوع است وکیفیتِ افادۂ منتہی زیادہ از کیفیتِ افادۂ مجذوب است زیرا کہ منتہی مرجوع را ہر چند
بعالم مناسبت پیدا شدہ است اما در صورت است فی الحقیقت جدا است منصبغ برنگِ اصل است
وباقیست با او واین مجذوب را مناسبت بعالم فی الحقیقت است واز جملۂ افرادِ عالم است وباقی است

بیان افادہ مجذوب متمکن ومنتہی مرجوع ... در کمیت وکیفیت ... افادہ بدون شرائط ... فتامل

ببقائے کہ عالم بآن بقا باقی است پس ناچار طالبان بواسطۂ مناسبت حقیقی از مجذوب بیشتر فائدہ گیرند و از منتہی مرجوع کمتر لیکن افادۂ مراتب کمالات ولایت مخصوص بمنتہی است پس لاجرم در کیفیت افادہ منتہی راجح باشد و ایضاً منتہی راقی الحقیقت ہمت و توجہ نیست و مجذوب صاحب ہمت و توجہ است بہمت و توجہ کار طالب را پیش مے برد ہر چند بحد کمال نساند و ایضاً نہایتہ توجہیکہ طالبان را از مجذوبان حاصل مے شود ہمان توجہ سابق روح است کہ فراموش کردہ بودند و در صحبت شان بیاد ایشان آمدہ بطریق اندراج در توجہ قلبی حاصل گشتہ بخلاف توجہیکہ در صحبت منتہیان پیدا میشود و توجہ حادث است کہ پیشتر اصلا موجود نبود و موقوف بود بر فنائے روح بلکہ بر بقائے او بوجود حقانی پس لابد توجہ اول اسہل الحصول باشد و توجہ ثانی متعسر الوجود ہر چہ اسہل است بیشتر است و ہر چہ متعسر است کمتر از ینجا است کہ گفتہ اند کہ در تحصیل جہت جذبہ شیخ مقتدا واسطہ نیست چہ آن نسبت او را اول حاصل شدہ بود کہ بواسطہ نسیان بہ تنبیہ و تعلیم محتاج گشتہ لہذا این شیخ را شیخ تعلیم میگویند نہ شیخ تربیت و در جہت سلوک از برائے قطع منازل سلوک شیخ مقتدا در کار است و تربیت آن ضروری شیخ مقتدا را نشاید کہ این قسم مجذوب متمکن را با فادۂ عام رخصت بدہد و بمقام تکمیل و شیخی نشاند چہ بعضے از طالبان باشند کہ استعداد ایشان بلند افتادہ باشد و قابلیت کمال و تکمیل بر وجہ اتم داشتہ باشند و در صحبت این مجذوب اگر افتند محتمل کہ آن استعداد ضائع شود و آن قابلیت برطرف گردد مثلاً زمینے کہ قابلیت تمام از برائے زراعت گندم داشتہ باشد اگر تخم گندم در ان زمین اندازند بار باندازۂ استعداد نیکو می آرد و اگر در ان زمین تخم ردی گندم یا تخم جو اندازند چہ جائے بار کہ مسلوب القابلیت گردد و اگر بالفرض شیخ مقتدا مصلحت در رخصت او بیند و معنی افادہ در وے یابد باید کہ افادۂ او را مقید سازد ببعضے قیود مثل ظہور مناسبت طالب بطریق افادۂ او و عدم اضاعت استعداد این در صحبت او و عدم طغیان نفس او در بین ریاست و اقتدا چہ ہوائے نفسانی از وے زائل نشدہ است بواسطۂ عدم تزکیۂ نفس و چون معلوم کند کہ طالب از وے بنہایۃ افادۂ او رسیدہ و در استعداد طالب ہنوز قابلیت ترقی است باید کہ بوے این معنی را ظاہر سازد و او را

ـــــــ
؎ یعنی ہیولے سرکشی ذکر … آن مجذوب متمکن اندرین ریاست شیخی … اخلاق باو …

رخصت بدہد تا کارِ خود را از شیخِ دیگر باتمام رساند و خود را منتہی نماند و باین حیلہ راہ زنیِ مردم نکند و امثالِ
این شرائط کہ مناسبِ وقت و حال او داند مذکور سازد و بآن وصیت تمام نمودہ رخصت بدہد اما منتہی
مرجوع در افادہ و تکمیل محتاج باین قیود نیست چہ او را بواسطۂ جامعیت بجمیع طرق و استعدادات مناسبت است
ہر کس از وے بقدرِ استعداد و مناسبت بہرہ تواند یافت ہر چند تفاوت در سرعت و بطؤ بواسطۂ قوت
مناسبت و ضعفِ آن در صحبتِ شیوخ و مقتدایان نیز متصور است اما در اصلِ افادہ متساوی الاقدام
اند شیخ مقتدا را در وقتِ افادۂ طالب التجا بجنابِ حق سبحانہ و اعتصام بحبل متین او خوفاً لمکرہ
سبحانہ فی ضمن ہذا الاشتہار لازم است و این التجا چہ درین امر بلکہ در جمیع امور و در جمیع اوقات
حق سبحانہ و تعالیٰ او را عطا فرمودہ است در ہیچ وقتے از اوقات و در ہر فعلے از افعال از وے
منفک نمی شود ۔ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ **مقصد ثانی** در
بیانِ آنچہ تعلق بسلوک دارد باید دانست کہ طالبے چون بطریقِ سلوک متوجہ فوق گردد اگر باسمیکہ رب او است
برسد و در ان فانی و مستہلک گردد اطلاقِ فنا بر وے درست می آید و بعد از بقا بآن اسم اطلاقِ بقا
بر وے مسلم است و باین فنا و بقا بمرتبۂ اولیٰ از ولایت مشرف میگردد لیکن اینجا تفصیل است کہ بسط
سخن دران ضروریست **تمہید** فیضے کہ از ذاتِ تعالیٰ و تقدس میرسد دو نوع است نوعے است کہ
بایجاد و ابقا و تخلیق و ترزیق و احیا و اماتت و امثالِ آنہا تعلق دارد و نوعِ دیگر بایمان و معرفت و سائر
کمالاتِ مراتبِ ولایت و نبوت متعلق است نوعِ اول از فیض بتوسطِ صفات است و بس و نوعِ ثانی
بعضے را بتوسطِ صفات است و بعضے دیگر را بتوسطِ شیونات و فرق درمیانِ صفات و شیونات
بسیار دقیق است لا یظہر الا علی آحاد من الاولیاء المحمدی المشرب ولم یعلم انہ تکلم احد
بالجملہ صفات در خارج موجود اند بوجودِ زائد بر ذاتِ تعالیٰ و تقدس و شیونات مجرد اعتبار اند در ذاتِ عز سلطانہ
این مبحث بمثالے روشن گردد آب مثلاً بالطبع از بالا بپایان فرود می آید این فعلِ طبعی در وے اعتبار
حیات و علم و قدرت و ارادت پیدا نمی کند چہ از بابِ علم بواسطۂ ثقل خود بمقتضائے علم خود از بالا بپایان

می آیند و توجه بفوق نمی کنند و علم تابع حیوٰة است و اراده
تابع علم است و قدرت نیز ثابت شد چه ارادت تخصیص احد المقدورین
است این اعتبارات در ذات آب بمنزلهٔ شیونات است
اگر با وجود این اعتبارات صفات زائده در ذات آب اثبات کرده شود بمنزلهٔ صفات موجوده
است بوجود زائد آب را باعتبارات اولے الحیّ و عالم و قادر و مرید میتوان گفت از برائے این اسامی
ثبوت صفات زائده در کار است پس آنچه در عبارت بعضے مشایخ در اثبات اسامی مذکوره از برائے
آب واقع شده است منبئ آن بعدم فرق است میان شیون و صفات و همچنین حکم بنفی وجود صفات
نیز محمول است بر عدم آن فرق و فرق دیگر در میان شیون و صفات آنست که مقام شیون محمد
ذی الشان است و مقام صفات همچنین است محمد رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه و آله و سلم و اولیائے
که بر قدم وے اند رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین وصول فیض ثانی الشان را بتوسط شیونات
و سائر انبیاء و جماعه که بر اقدام ایشانند صلوات الله تعالیٰ و برکاته علیٰ نبینا و علیهم و علیٰ جمیع
اتباعهم وصول این فیض بلکه فیض اول هم ایشان را بتوسط صفات است پس گوئیم که اسمے که رب
آن سرور است علیه الصلوٰة و السلام و واسطهٔ وصول فیض و ویم است ظل شان العلم است و این
شان جامع جمیع شیون اجمالی و تفصیلی است و آن ظل معبر بقابلیت ذات است تعالیٰ و تقدس هر شان
علم را بلکه جمیع شیون اجمالی و تفصیلی را لیکن باعتبار شمول شان علم مر انهارا باید دانست که این قابلیت
اگرچه برزخ است میان ذات عز شانه و میان شان العلم اما چون یک جهت او بیرنگ است
و آن جهت ذات است تعالیٰ شانه در برزخ نیز رنگ آن پیدا نمیشود پس آن برزخ بیرنگ جهت
دیگر که شان العلم است مصبغ است پس ناچار آن را ظل آن شان گفته شد و ایضاً ظل شئ عبارت
از ظهور شئ است اگرچه بشبه و مثال باشد در مرتبهٔ دویم و چون حصول برزخ بعد حصول طرفین است
لاجرم این برزخ در وقت مکاشفه در تحت آن شان منکشف میشود پس باعتبار این ظهور تا باطلاق

قابلیت مناسب افتاده و طائفه از اولیاء الله که بر قدم وے اند صلی الله تعالی علیه و علیهم و سلم و بارک اسمائے که ارباب ایشان اند در وصول فیض ثانی ظلال آن قابلیت جامع اند و کالتفاصیل اند مر آن ظل مجمل را و ارباب سائر انبیا صلوات الله تعالی و تسلیماته علی نبینا و علیهم و واسطه وصول فیض اول و ثانی ایشان را قابلیات اتصاف ذات عز سلطانه بصفات موجوده زائده و طائفه که بر اقدام ایشان اند ارباب ایشان صفات است در حق وصول فیض اول و ثانی و واسطه وصول فیض اول مر آن سرور را علیه الصلوٰة والسلام قابلیت اتصاف ذات تعالی و تقدس مر جمیع صفات را گویا قابلیاتے که وسائل فیوض سائر انبیا اند صلوات الله و برکاته علی نبینا و علیهم ظلال این قابلیت جامع اند و کالتفاصیل اند مر آن جامع مجمل را و طائفه که بر قدم آن سرور اند علیه و علیهم الصلوٰة والتحیة وسائط وصول فیض اول نیز ایشان را جدا است که صفات اند پس محمدیان را وسائل وصول فیض اول جدا آمد از وسائط وصول فیض ثانی بخلاف دیگران که یکے است بعضے از مشائخ قدس الله تعالی اسرارهم که رب آنحضرت را علیه الصلوٰة والتحیة در قابلیت اتصاف منحصر ساخته اند منشاء آن عدم فرق است میان شیون و صفات بلکه عدم علم است بمقام شیون والله یحق الحق وهو یهدی السبیل پس محقق شد که رب آن حضرت علیه الصلوٰة والسلام والتحیة رب الارباب است هم در مقام شیون و هم در خانهٔ صفات و واسطهٔ وصول هر دو فیض است و نیز معلوم گشت که وصول فیض مراتب کمالات ولایت آن حضرت علیه الصلوٰة والسلام از ذات است بے توسط امر زائد چه شیون تعین و اسناد اعتبار زیادتی در ایشان از منتزعات عقل است لهذا تجلی ذاتی مخصوص او گشت و کمل تابعان او چون از راه او فیض میگیرند ایشان را نیز ازین مقام شرب بدست آمد و دیگران را چون وسائط صفاتی در میان است و صفات بوجود زائد موجود اند حاجب حصین در میان افتاد و تجلی صفاتی نام ایشان گشت باید دانست که قابلیت اتصاف هر چند اعتبار است وجود زائد ندارد چه صفات موجود اند قابلیات اینجا اما چون قابلیات در رنگ برازخ اند میان ذات و صفات بلکه میان شیون و صفات

در برزخ رنگِ طرفین خود می گیرد و قابلیات نیز رنگِ صفات گرفته حائلیت پیدا کرده اند ؏ فراقِ دوست
اگر اندک است اندک نیست ✽ درونِ دیده اگر نیم موست بسیار است ✽ ازین بیان لائح گشت
که ظهورِ ذاتِ تعالیٰ و تقدس بے پرده منافیِ تجلیِ شهودی نیست لیکن تجلیِ وجودی را منافی است
لهذا آن سرور را علیه الصلوٰة والسلام والتحیة در جانبِ وصولِ فیضِ وجوهِ کمالاتِ ولایت
حائلے درمیان نیامد و در جانبِ وصولِ فیضِ وجودی حائلے درمیان آمد که قابلیتِ انصاف
است چنانکه گذشت گفته نشود که چون شیون و قابلیات اینها از اعتباراتِ عقل باشند وجودِ ذهنی
ثابت شد و ازان حجابِ علمی لازم آمد غایة ما فی الباب حجبِ صفاتِ خارجی است و حجبِ شیون
علمی زیرا که گوئیم که موجودِ ذهنی درمیانِ دو موجودِ خارجی پرده نمیشود و موجودِ خارجی را پرده نمے شود
مگر موجودِ خارجی ولو سُلِّمَ فالحجابُ العلمیُّ یمکنُ ارتفاعُه من البین بحصولِ بعضِ المعارف
بخلافِ الخارجی فانّه لا یمکن زوالُه چون این مقدمات معلوم گشت پس بدانکه اگر محمدیست
منتهائے سیرِ او که مسمّٰے بسیر الی الله است تا ظلِ شانست که اسمِ اوست و بعد از فنا دران اسم
بفنائے فی الله مشرف می گردد و اگر بآن اسم باقی گشت بقا بالله او را نیز میسر گشت و باین فنا و بقا
در مرتبهٔ اولیٰ از ولایتِ خاصهٔ محمدیه علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة داخل میشود و اگر محمدی مشرب
نیست بقابلیتِ صفت با نفسِ صفت که ربِّ اوست میرسد و اگر درین اسم فانی گشت فانی فی الله
بروئے اطلاق نباید کرد و همچنین بر تقدیرِ بقا بآن اسم باقی بالله نیست چه اسم الله عبارت از مرتبهٔ ایست
که جامعِ جمیع شیون و صفاتست و چون در حضرتِ شیونِ ربّانیت اعتباریست عینِ ذاتند و عین
یکدیگر پس فنا در یک اعتبار فنا در جمیع اعتباراتست بلکه فنا در ذاتست تعالیٰ و تقدس و همچنین
بقا بیک اعتبار بقا بجمیع اعتباراتست پس فانی فی الله و باقی بالله درین صورت گفتن درست
میشود بخلاف در جانبِ صفات که موجوداند بوجودِ زائد بر ذات مغایرت اینها با ذات عز سلطانه
و با یک دیگر تحقیقی است پس فنا در یک صفت مستلزمِ فنا در جمیع نیست وهکذا الحال فی البقاء

یعنی امر واقعی ہست نه اعتباری ۱۲

پس نا چار این فانی را فانی فی الله نباید گفت و باقی را باقی بالله نه بلکه مطلق فانی و باقی میتوان
گفت یا مقید بصفتے یعنی فانی در صفتِ علم یا باقی بآن صفت پس نا چار فنائے محمدیان اتم آمد
و بقائے ایشان اکمل و ایضاً عروجِ محمدی چون بجانبِ شیون است و شیون را با عالم هیچ مناسبتے
نیست چه عالم ظلِ صفاتست نه ظلِ شیون پس فنائے سالک در شانے مستلزمِ فنائے مطلق او باشد
بر نهجیکه هیچ بقائے وجودِ سالک و اثرِ او نماند و همچنین بر تقدیرِ بقا بتمامی خود بآن شان باقی میگردد
بخلافِ فانی در صفت که بتمام از خود نمے بر آید و اثرش زائل نمیگردد چه وجودِ سالک اثرِ همان صفت
و ظلِ آن پس ظهورِ اصل ماحیِ وجودِ ظل بالکل نباشد و بقا باندازهٔ فنا است پس محمدی از رجوع بصفات
بشریت ایمن باشد و از خوفِ ردّ محفوظ چه او بکلی از خود بر آمده است و باو سبحانه باقی گشته درین محل
عود ممنوع باشد بخلافِ در صورتِ فنائے صفاتی که عود در انجا بواسطهٔ بقائے اثرِ وجودِ سالک ممکن
است ازینجا تواند بود اختلافیکه در میانِ مشائخ قدس الله تعالی اسرارهم در جوازِ رجوع واصل و عدمِ
جوازِ آن واقع است حق آنست که اگر محمدیست محفوظ است از عود و الا در خطر است و همچنین است
اختلافیکه در زوالِ اثرِ وجودِ سالک بعد از فنائے او واقع است بعضے بزوالِ عین و اثر قائل گشته اند
و بعضے دیگر زوالِ اثر را جائز نداشته اند حق درین باب نیز تفصیل است اگر محمدیست عین و اثر
را گم میسازد و غیر او را اثر زائل نمے شود چه صفت که اصل اوست باقی است پس زوالِ ظلِ آن
را ممکن نباشد اینجا دقیقه ایست باید دانست که مراد از زوالِ عین و اثر زوالِ شهودیست نه وجودی
چه قول بزوالِ وجودی مستلزمِ الحاد و زندقه است و جماعه ازین طائفه زوالِ وجودی تصور کرده اند
از زوالِ اثرِ ممکن گریخته اند و آن را الحاد و زندقه دانسته اند الحق ما حققت باعلامه سبحانه
عجب است که با وجودِ قول بزوالِ وجودی بزوالِ عین نیز قائل گشته اند چه حکم بزوالِ عین وجود در رنگِ
حکم بزوالِ اثر مستلزمِ الحاد و زندقه است بالجمله زوالِ وجودی در عین و اثر محال است و شهودی
در هر دو ممکن بلکه واقع لیکن مخصوص بمحمدی مشرب است پس محمدیان بتمام از قلب می آیند و مقلّب قلب

می بینند از تقلب احوال آزاد اند و از تعینت ما سوا بالکلیه محجوب و دیگر از اجوات وجود آثار منکر است و تقلب احوال نقد وقت مخلصی از مقام قلب ندارند چه وجود آثار و تقلب احوال از شعب شئونِ حقیقت جامعهٔ قلبیه است پس شهود دیگران همیشه در پرده باشد چه هر قدر که از بقایای وجود سالک ثابت است پردهٔ مطلوب همان قدر است و چون اثر باقیست پرده همان اثر است **معرفت** اگر سالک از راه سلوک غیر متعارف در مرتبه از مراتب فوق اسمی که رب اوست برسد و نه آنکه بآن اسم برسد در آن مرتبه فانی و مستهلک گردد فنا فی الله دران صورت گفتن نیز درست است و همچنین است بقا بآن مرتبه پس تخصیص فنا فی الله بآن اسم باعتبار آنست که آن مرتبهٔ اولی است از مراتب سایر اقنیه **معرفت** سلوک انواع است بعضی را پی تقدم جذبه است و بعضی دیگر را جذبه بر سلوک ایشان مقدم است و جماعه مراد را اشارت قطع منازل سلوک جذبه حاصل میشود و جمعی را طی منازل سلوک میسر میشود اما تا بجذبه نمیرسند تقدم جذبه محبوبان راست و باقی اقسام محبین تعلق دارد سلوک محبان عبارت از طی مقامات عشرهٔ مشهوره است به ترتیب و تفصیل و در سلوک محبوبان خلاصهٔ مقامات عشره حاصل میشود به ترتیب و تفصیل کاری ندارند علم توحید وجود و مانند آن از حاطه و سریان و معیت ذاتیه بجذبهٔ مقدم یا متوسط وابسته است بسلوک خالص و جذبهٔ منتهیان را با مثال این علوم مناسبت نیست چنانکه بالا گذشت و حق الیقین منتهیان را نیز بعلوم مناسبهٔ توحید وجود مناسبت نیست هر جا بیان حق الیقین بمقام مناسب ارباب توحید وجود کرده اند آن حق الیقین مجذوبان مبتدی یا متوسط است **معرفت** بعضی مشایخ فرموده اند که چون کار طالب بجذبه برسد بعد از ان راهبر همان جذبه است و بس یعنی احتیاج بتوسط راهبر دیگر ندارد همان جذبه کافی است اگر از این جذبه جذبهٔ سیر فی الله اراده نموده اند بلی کافی است اما لفظ راهبر منافی این اراده است چه بعد از سیر فی الله مسافتی نیست که در قطع آن محتاج براهبر باشد و همچنین جذبهٔ متقدم هم مراد نیست چنانکه مبنای دراز عبارتست پس ناچار جذبهٔ متوسط اراده نموده باشند و کفایت او در وصول بمطلوب

ـــــــــــ

۵ یعنی مطلقاً انجام کار راه سلوک کشاده نه کشد نافهم ۱۲

معلوم نمیشود چه بسیارے از متوسطان در وقتِ حصول این جذبه از عروج بفوق تقاعد نموده اند و همان جذبه را جذبهٔ نهایت انگاشته اگر کافی مے بود در اثناءِ راه نمیگذاشت آرے جذبهٔ متقدم چون بمحبوبان تعلق دارد اگر کافی باشد گنجایش دارد محبوبان را بقلاب عنایت خواهند کشید و در اثناءِ طریق نخواهند گذاشت اما این کفایت در حق جمیع جذبات متقدم هم ممنوع است جذبه که انجام کارِ او بسلوک کشند کافی است و اگر بسلوک نیاید مجذوبِ ابتر است از محبوبان نیست خاتمه طائفه از مشائخ قدس الله تعالیٰ اسرارهم گفته اند که تجلی ذاتی مُذهِلِ شعور است و معطلِ حس بعضے از ایشان از حال خود چنین گفته اند که در وقتِ ظهورِ این تجلی ذاتی تا مدتے بےحس و حرکت افتاده بودند و مردم مرده مے انگاشتند و بعضے دیگر منع کلام وجز آن در تجلی ذات کرده اند حقیقتِ این سخن آنست که این تجلی ذات در پرده اسمے است از اسما و بقاءِ پرده بواسطهٔ بقایائے اثرِ وجودِ صاحبِ تجلی است و آن بےشعوری بواسطهٔ آن بقیه است اگر بتمام فانی میگشت و به بقاباالله مشرف می شد آن تجلی هرگز او را بیشعور نمیساخت شعر یُحرقُ بالنارِ من یمسّ بها ۔ ومن هو النار کیف یحترق ۔ اول یعنی مالک نار است هر آئینه بسوزد و متلاشی شود و ثانی عینِ نار است فکیف یحترق بلکه گوئیم آن تجلی که در پرده است تجلیِ ذات نیست داخلِ تجلیِ صفاتست تجلیِ ذات که مخصوصِ آن حضرت است علیه الصلوٰة والسلام والتحیة تجلی بےپرده است و علامتِ پرده بیشعوری است و بیشعوری از دوری است و دلیلِ بےپردگی شعور است و شعور در کمالِ حضور است بزرگے از حالِ صاحبِ این تجلی که بالاصالة والاستقلال است چنین خبر داده علیه الغفران آنجا که گفته است ۔ موسیٰ زهوش رفت بیک پرتوِ صفات ۔ تو عینِ ذات می نگری در تبسمی ۔ و همین تجلی ذاتی که بےپرده است محبوبان را دائمی است و محبان را برقی زیرا که آن محبوبان رنگِ ارواحِ شان گرفته اند آن نسبت در کلیهٔ ایشان سرایت کرده است و در محبان این سرایت بسبیل ندرت است و آنچه در حدیثِ نبوی علیه من الصلوات أتمها ومن التحیات اکملها واقع شده است

ـه قال فی الرسالة القشیریة ولا صلی الله علیه وسلم قال لی وقت لا یسعنی فیه غیر ربی وفی الشمائل عن علی انه صلی الله علیه وسلم کان اذا دخل منزله جزأ دخوله ثلثة اجزاء جزأ لله وجزء لاهله وجزء لنفسه - وفی صحیح المسلم قال علیه الصلوة والسلام انی لست کهیئتکم انی ابیت یطعمنی ربی ویسقینی - وهذا الحدیث بلفظ الکتاب تذکرة الصوفیة کثیرا ۱۲ لمصححه سلمه الله تعالی

لِی مَعَ اللهِ وَقتٌ مراد از وقت نه این تجلی برقی است زیرا که این تجلی در حق آن سرور که بادشاه مراد است علیه الصلوة والسلام دائمی است بلکه نوعے از خصوصیت درین تجلی دائمی است که آن بسبیل قلت واقع است کما لا یخفی علی ارباب معرفت مشائخ قدس الله تعالیٰ اسرارهم در بیان حدیث لِی مَعَ اللهِ وَقتٌ لا یَسَعُنِی فِیهِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَلا نَبِیٌّ مُرسَلٌ دو طائفه اند جمعے از وقت وقتِ مستمر اراده نموده اند و جمعے دیگر بندرتِ وقت قائل گشته اند و حق آنست که باوجود استمرار وقت وقتِ نادر نیز متحقق است کما مرت الاشارة الیه انفا و نزد این حقیر تحقق آن وقت نادر در وقت ادائے نماز است و بهانا که آن سرور علیه الصلوة والسلام در حدیث قُرَّةُ عَینِی فِی الصَّلوٰةِ بآن اشارت فرموده است و ایضا آن سرور فرموده علیه الصلوة والسلام والتحیة اَقرَبُ مَا یَکُونُ العَبدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلوٰةِ وقال تبارک و تعالیٰ وَاسجُد وَاقتَرِب پس در هر وقتے که قرب الٰهی جل شانه بیشتر است گنجایش غیر دران وقت منتفی تر است و آنچه بعضے از مشائخ قدس الله تعالیٰ اسرارهم فرموده است وازقوت حال خود و استمرار آن چنین خبر داده است حیث قال سالی فی الصلوٰة کحالی قبل الصلوٰة فالاحادیث المذکورة بل النص المذکور ینفی المساواة والاستمرار اما باید دانست که استمرار وقت متحقق است سخن در آنست که باوجود استمرار حالتے نادره هم واقع است یا نه جمعے راکه بندرت وقت اطلاع نداده اند بنفی آن قائل گشته اند و جمعے دیگر را که ازان مقام بهره داده اند بآن اعتراف نموده اند والحق کسے راکه بطفیل آنحضرت علیه الصلوٰة والتحیة ورنماز جمعیت داده اند و از دولت قرب آن شرب ارزانی داشته اند اقل قلیل اند رزقنا الله سبحانه بکمال کرمه نصیبا من هذا المقام بحرمة محمد علیه وعلیٰ آله الصلوة والتحیة والسلام معرفت منتهیان ارباب صفات در علوم و معارف مجذوبان نزدیکند و از دولت شهود هر دو شان نیز یکرنگ چه هر دو از ارباب قلوب اند غایة ما فی الباب ارباب صفات از تفاصیل صفات مطلع اند بخلاف مجذوبان و ایضا ارباب صفات بواسطه سلوک و عروج بفوق قرب بیشتر دارند

که از تفاصیل صفات مطلع نیستند ۱۲

از مجذوبان عروج نا کرده لیکن محبت اصل دامنگیر شان است اگرچه حجب درمیان ست چه عجب اگر بحکم المرء مع من احب در مجذوبان نیز قرب و معیت اصل اعتبار کرده شود پس مجذوبان در محبت مناسبت بمحمدیان دارند چه حب ذاتی و لو مع الحجب در مجذوبان نیز متحقق است **معرفت** در عبارت بعضے ازین طائفه واقع ست که اقطاب را تجلی صفات است و افراد را تجلی ذات و درین سخن مجال تامل است چه قطب محمدی مشرب است محمدیان را تجلی ذات است آرے درین تجلی نیز تفاوتها ست قربیکه افراد راست اقطاب را نیست اما هر دو را از تجلی ذات نصیبے است مگر آنکه گوئیم که از قطب قطب ابدال مراد داشته باشند که بر قدم حضرت اسرافیل است نه بر قدم محمد

معرفت ان الله خلق آدم علی صورته الله تعالی بیچون و بیچگونه است روح آدم را که خلاصه اوست بر صورت بیچونی و بیچگونگی آفرید پس همچنانکه حق سبحانه و تعالی لامکانیست روح نیز لامکانی آمد و نسبت روح با بدن همچو نسبت اوست تعالی و تقدس با عالم نه داخل ست نه خارج نه متصل نه منفصل بیش از قیومیت نسبتے مفهوم نمیشود هر ذره از ذرات بدن را مقوم روح ست همچنانکه الله تعالی قیوم عالم است قیومیت او تعالی مر بدن را بواسطه قیومیت روح است هر فیضیکه وارد مے شود محل ورود آن فیض ابتدا روح ست و بواسطه روح آن فیض ببدن میرسد و چون روح بصورت بیچونی و بیچگونگی آفریده شد لاجرم بیچون و بیچگون حقیقی را در وے گنجایش آمد لا یسعنی ارضی و لا سمائی و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن چه ارض و سما با وجود وسعت و فراخی چون داخل دائره مکان شده بداغ چونی و چگونگی متسم گنجایش لامکانی که مقدس از چندی و چونی است ندارند لامکانی در مکان گنجایش ندارد و بیچون در چون آرام نمیگیرد پس ناچار گنجایش در قلب عبد مومن که لامکانی است و مبرا از چندی و چونی است متحقق گشت تخصیص بقلب عبد مومن بنابر آن است که قلب غیر مومن کامل از اوج لامکانی فرود آمده است و گرفتار چندی و چونی شده و حکم آن گرفته پس بواسطه این نزول و گرفتاری چونکه داخل دائره مکانی شده است و چونی پیدا کرده است

آن فعالیت اختراع ساخته است أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ و از مشایخ هر که از وسعت قلب
خود خبر داده است از عرش لا امکانیت قلب بوده باشد چه مکانی هرچند وسیع است اما تنگ است
عرش با وجود عظمت و فراخی چون مکانیست هر آئینه در جنب لا مکانی که روحست حکم دانه خردل دارد
بل اقل بلکه گوییم این قلب چونکه محل تجلی انوار قدم شده است بلکه بقاے بقدیم یافته عرش و مافیها
اگر در وے افتند محو و مضمحل شی گردند و اثرے از یشان باقی نماند کما قال سید الطائفه فی هذا المقام
إِنَّ الْمُحْدَثَ إِذَا قُورِنَ بِالْقَدِيمِ لَمْ يَبْقَ لَهُ أَثَرٌ این لباس است یکه خاص بر قد رفیع
دوخته اند ملائکه نیز این خصوصیت ندارند و داخل دایره مکانند و متصف بچونند لاجرم انسان خلیفه
رحمن آمد جل سلطانه بلے صورت شے خلیفه شے است تا بر صورت شے مخلوق نباشد خلافت
شے را نشاید و تا خلافت را شایان نباشد متحمل بار امانت اصل خود نتواند گردد لا یحمل عطایا الملک
الا مطایاه قال تبارک و تعالی إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ
فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا كَثِيرَ الظُّلْمِ
عَلَى نَفْسِهِ بِحَيْثُ لَا يُبْقِي مِنْ وُجُودِهِ وَتَوَابِعِ وُجُودِهِ أَثَرًا وَكَانَ كَثِيرَ الْجَهْلِ حَتَّى لَا يَكُونَ لَهُ
إِدْرَاكٌ يَتَعَلَّقُ بِالْمَقْصُودِ وَلَا عِلْمٌ لَهُ نِسْبَةٌ إِلَى الْمَطْلُوبِ بَلِ الْعَجْزُ عَنِ الْإِدْرَاكِ فِي ذَلِكَ
الْمَوْطِنِ إِدْرَاكٌ وَالِاعْتِرَافُ بِالْجَهْلِ مَعْرِفَةٌ أَكْثَرُهُمْ مَعْرِفَةً بِاللهِ أَشَدُّهُمْ تَحَيُّرًا فِيهِ **تنبیه**
اگر در بعضے عبارات لفظے که موہم ظرفیت یا مظروفیت است در شان او تعالی و تقدس واقع میشود
محمل بر تنگی میدان عبارت می باید کرد و ظاهر کلام را مطابق آرائے علمای اہل سنت می باید دا
معرفت عالم صغیر و کبیر مظاہر اسما و صفات الٰہیه است تعالی شانه و مرایائے شئون
و کمالات ذاتیه او سبحانه و تعالی او سبحانه و تعالی گنجی بود مکنون و سرے بود مخزون
خواست که از خلا بملا عرض دهد و از اجمال بتفصیل آرد عالم را آفرید تا دلالت کند بر اصل خویش
و علامت باشد بر حقیقت خود پس عالم را با صانع خود هیچ نسبتے نیست الا آنکه عالم مخلوق او

ودلیل است بر کمالاتِ مخزونهٔ او تعالیٰ وتقدس باوراءِ این هر حکمے که هست از قبیل اتحاد و
احاطه ومعیت از سکرِ وقت وغلبهٔ حالست اکابر مستقیم الاحوال که از قدحِ صحو ایشان را شربے
ارزانی داشته اند ازین علوم متبری ومستغفر اند اگرچه بعضے ایشان را در اثناءِ راه این علوم
حاصل میشود امّا بالآخرة ازینها میگذرانند ومطابقِ علوم شریعت علوم لدنّی بر ایشان ایراد میفرمایند
مثالے از برائے تحقیق این مبحث بیان کنیم عالمے تحریرے وفنونے خواهد که کمالاتِ مخزونهٔ خود را
در عرصهٔ ظهور آرد وفنونِ مکنونهٔ خود را بر ملا جلوه دهد ایجادِ حروف واصوات نماید تا در پردهٔ آن حروف
واصوات آن کمالات را منجلی سازد وآن فنون را اظهار نماید پس درین صورت این حروف اصوات
ودوال را با معانی مخزونه بلکه با آن عالم موجد هیچ نسبتے نیست الّا آنکه آن عالم موجد اینهاست
واینها دوال اند بر کمالاتِ مکنونهٔ او حروف واصوات را عینِ آن عالم یا عینِ آن معانی گفتن معنی ندارد وهمچنین
حکم باحاطه ومعیت درین جا دیدهٔ غیر واقع است معانے بهمان صرافتِ مخزونه اند آرے چون
درمیانِ معانی وصاحبِ معانی ودرمیان حروف واصوات مناسبتِ دالیّت ومدلولیت متحقق
است بعضے معانی زائدهٔ غیر واقعه در تخیّل مے آید فی الحقیقت آن عالم ومعانی مخزونهٔ او از آن
نسبتِ زائده منزّه ومبرّا است واین حروف واصوات در خارج موجود نه آنکه آن عالم ومعانی
موجود اند وآن حروف واصوات اوهام وخیالات اند پس عالم که عبارت از ماسواست است
در خارج موجود است بالوجودِ الظلّی والکونِ التبعی نه آنکه عالم اوهام وخیالات است این
مذهب بعینه مذهب سوفسطائی است که عالم را اوهام وخیالات میدانند اثباتِ حقیقت عالم
نمودن عالم را از اوهام وخیالات نمی برآرد حقیقت موجود شده عالم نه با آنکه عالم ورائے آن حقیقت
مفروضه است تنبیه مراد از مظهریت ومرآتیت عالم مر اسما وصفات را مرآتیت اوست مر صور
اسما وصفات را نه اسما وصفات را باعیانها چه اسم در رنگ مسمّیٰ محاط هیچ مرآتے نمیشود وصفت
همچو موصوف مقیّد هیچ مظهر نمیگردد وت ۵ در تنگنائے صورت معنی چگونه گنجد * در کلبهٔ گدایان سلطان

ﮧ زیرا که بر تقدیر اثبات حقیقت در عالم حقیقت موجود نشد عالم ۱۲

چه کار دارد ⁂ معرفت کمّل تابعانِ آن سرور علیه الصلوٰة والسلام والتحیة اگرچه بواسطه
اتباعِ آنحضرت علیه الصلوٰة والسلام والتحیة از تجلیِ ذات که بالاصالة خاصه آنحضرت است
علیه الصلوٰة والسلام نصیب ـ وسائرِ انبیا را علیٰ نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات والتسلیمات
تجلیاتِ صفات است وتجلیِ ذات اشرف است از تجلیِ صفات لیکن باید دانست که انبیا را علیٰ
نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات در تجلیاتِ صفات مراتبِ قرب حاصل است که کمّل تابعانِ این
امت را نیست باوجودِ تجلیِ ذات بطریقِ تبعیت مثلاً شخصے بجهتِ جمالِ آفتاب مدارجِ عروج را
طے کرده بآفتاب برسد ودرمیانِ آفتاب واو غیر از حائلے رقیقے نماند وشخصے دیگر باوجودِ محبتِ
ذاتِ آفتاب در عروج بآن مراتب عاجز است هرچند میانِ او وآفتاب حائلے درمیان نیست
شک نیست که شخصِ اول نزدیکتر است بآفتاب وعالمتر است بکمالاتِ دقیقهٔ او پس در هر که
قرب بیشتر است ومعرفت زیاده تر افضلتر است پس هیچ ولی از اولیاء این امت که خیر الامم است
باوجودِ افضلیتِ پیغمبرِ خویش بمرتبهٔ هیچ نبی از انبیا نرسد اگرچه او را بواسطهٔ متابعتِ پیغمبرِ خویش
از مقامِ مابه الافضلیت نصیبے حاصل شود فضلِ کلّی انبیاراست واولیا طفیلی اند ⁂ ولیکن هذا
آخر الکلام ⁂ الحمد لله سبحانه علیٰ ذٰلک وعلیٰ جمیع نعمائه والصلوٰة والسلام علیٰ
افضلِ انبیائه وعلیٰ جمیع الانبیاء والمرسلین والملٰئکة المقربین وعلی الصدیقین
والشهداء والصالحین

مکتوب دو صد و هشتاد و هشتم (۲۸۸)

بسید انبیا سارنگپوری صدور یافته در منع از اداے صلوٰة نوافل بجماعت مانند نماز عاشورا وشب قدر
وشب برات وغیرهما ومایناسب ذٰلک بسم الله الرحمٰن الرحیم الحمد لله الذی شرّفنا بمتابعة سید
المرسلین وجنّبنا عن ارتکاب المبتدعات فی الدین والصلوٰة والسلام علیٰ من قمع
بنیان الضلالة ورفع اعلام الهدایة وعلیٰ آله الابرار وصحبه الاخیار باید دانست که

اکثر مردم از خواص وعوام درین زمان در ادائے نوافل اہتمام تمام دارند ودر مکتوبات مسائلات مینماینند
ومراعات سنن ومستحبات را درانها کمتر میکنند نوافل را عزیز میدارند وفرائض را ذلیل وخوار کم است
که فرائض را در اوقات مستحبه ادا نمایند ودر تکثیر جماعت مسنونه بلکه در نفس جماعة تقیدے ندارند تو
بتکاسل وتساهل ادای نفس فرائض را غنیمت می شمارند ودر روز عاشورا وشب برات وشب بست
وهفتم ماه رجب واوّل شب جمعه از ماه مذکور که آن را لیلة الرغائب نام نهاده اند کمال اهتمام را
مرعی داشته بجمعیت تمام نوافل را بجماعت میگذارند وآنرا نیک ومستحسن مے پندارند ونمیدانند
که این از تسویلات شیطان است که سیئات را بصورت حسنات مینماید شیخ الاسلام مولانا
عصام الدین هروی در حاشیهٔ شرح وقایه میفرماید که تطوع بجماعت وترک فرض بجماعت از حبائل شیطان است
بدانکه نوافل را بجمعیت تمام گذاردن از بدعتهائے مذمومه ومکروهه است از آن بدعتها است که
حضرت رسالت خاتمیت علیه من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها درشان آن فرموده
است من احدث فی دیننا هذا فهو رد بدانکه ادای نوافل بجماعت در بعضی روایات فقهیه
مطلقا مکروه است ودر بعضے دیگر کراهت مشروط بتداعی وتجمع است پس اگر بے تداعی یکدو کس
در ناحیهٔ مسجد نفل را بجماعت گذارند روا باشد بے کراهت ودر سه کس اختلاف مشائخ است ودر چهار
کس باتفاق مکروه است در بعضی روایات ودر بعضے دیگر اصح آنست که مکروه است فی الفتاوی
السراجیة کره التطوع بالجماعة بخلاف التراویح وصلوة الکسوف وفی الفتاوی الغیاثیة
قال الشیخ الامام السرخسی رحمه الله سبحانه التطوع بجماعة خارج رمضان انما یکره اذا
کان علی سبیل التداعی اما اذا اقتدی واحد او اثنان لا یکره وفی الثلث اختلاف
وفی الاربع یکره بلا خلاف وذکر فی الخلاصة التطوع بالجماعة اذا کان علی سبیل التداعی
یکره اما اذا صلوا بجماعة بغیر اذان واقامة فی ناحیة المسجد لا یکره وقال شمس الائمة
الحلوانی رح اذا کان سوی الامام ثلثة لا یکره بالاتفاق وفی الاربع اختلفوا والاصح

الحلوانی

أَنَّهُ مَكْرُوهٌ وَفِي الْفَتَاوَى الشَّافِيَةِ وَلَا يُصَلِّي التَّطَوُّعَ بِالْجَمَاعَةِ إِلَّا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ وَذَلِكَ
إِنَّمَا يُكْرَهُ إِذَا كَانَ عَلَى سَبِيلِ التَّدَاعِي يَعْنِي بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ أَمَّا لَوِ اقْتَدَى وَاحِدٌ
أَوِ اثْنَانِ لَا عَلَى سَبِيلِ التَّدَاعِي فَلَا يُكْرَهُ وَإِذَا اقْتَدَى ثَلَاثَةٌ اخْتَلَفَ الْمَشَايِخُ رَحِمَهُمُ اللهُ تَعَالَى
وَإِنِ اقْتَدَى أَرْبَعَةٌ كُرِهَ اتِّفَاقًا وامثالِ این روایات بسیار است وکتبِ فقہیہ بآن مملو اند
واگر روایتے پیدا شود کہ از ذکرِ عدد ساکت باشد ومطلقاً مجوّزِ باشد ادا رِ نفل بجماعت آنرا حمل باید کرد
بر مقید کہ در روایاتِ دیگر واقع شدہ است وازمطلق مقید مراد باید داشت وجواز مقصور بر اثنین یا ثلث
باید نمود چہ علماءِ حنفیہ اگرچہ در اصولِ مطلق را بر اطلاق میگذارند وبرمقید حمل نمیکنند اما در روایات
حملِ مطلق بر مقید جائز داشتہ اند بلکہ لازم دانستہ واگر بر طریقِ فرضِ محال حمل نکنیم وبراطلاق بگذاریم
ہر آئینہ این مطلق معارض خواہد بود مرآن مقید را اگر در قوت برابر باشد ومساوات در قوت ممنوع است
چہ روایاتِ کراہت باوجودِ کثرت مختار ومفتی بہا اند بخلاف روایتِ اباحت واگر تسلیمِ مساوات نمائیم
گوئیم کہ بر تقدیرِ تعارضِ ادلۂ کراہت وادلۂ اباحت ترجیح جانبِ کراہت راست کہ رعایتِ
احتیاط در آنست چنانچہ مقرر اہلِ اصولِ فقہ است پس جماعہ کہ در روزِ عاشورا وشبِ برات
ولیلۃ الرغائب نمازِ نفل بجماعت میگذارند دویست وسیصد کس کم وبیش کہ در مسجد ہا
جمع میشوند وآن نماز را واجتماع وجماعت را مستحسن می پندارند مرتکبان امر مکروہ اند باتفاقِ فقہا
ومکروہ را مستحسن دانستن از اعظمِ جنایاتست چہ حرام را مباح دانستن منجر بکفر است ومکروہ را حسن
پنداشتن یکمرتبہ ازان پایان است شناعتِ این فعل را نیک ملاحظہ باید نمود ودستاویز
ایشان در بابِ رفعِ کراہت عدمِ تداعی است آرے عدمِ تداعی بمقتضائے بعضی روایات
رفعِ کراہت میکند اما مخصوص بواحد واثنین است وآنہم بشرطے است کہ در ناحیۂ مسجد متحقق شود
ویدونہا خرط القتاد بآنکہ تداعی عبارت از اعلامِ یکدیگر است از برائے ادائے نمازِ نفل
واین معنی در این جماعات متحقق است چہ قبیلہ قبیلہ در روزِ عاشورہ وغیرہ یکدیگر را اعلام میکنند

میخوانند که در مسجد فلان شیخ یا فلان عالم میباید رفت و نماز بجمعیت میباید گذارد و این فعل را اعتیاد نموده اند این قسم اعلام از اذان و اقامت هم ابلغ است پس تداعی هم ثابت شد و اگر تداعی را مخصوص باذان و اقامت داریم چنانچه در بعضے روایات واقع شده است و حقیقت اذان و اقامت خواهیم پس جواب همانست که بالا گذشت که مخصوص است بواحد و اثنین باشرط و بکراهت که بالا مذکور شد باید دانست که مبناے اداے نوافل بر اخفا و استتار است که مظنه ریا و سمعه است و جماعت منافی آنست و در اداے فرائض اظهار و اعلان مطلوب است چه از شائبه ریا و سمعه مبرا است پس با جماعت مناسب باشد با آنکه گوئیم کثرت اجتماع محل حدوث فتنه است لهذا از براے اداے نماز جمعه حضور سلطان یا نائب او شرط کرده اند تا از حدوث فتنه امن متحقق شود و درین جماعات مکروهات هم احتمال ایقاظ فتنه قوی است پس این اجتماع مشروع نباشد و منکر باشد و در حدیث نبوی علیه من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها الفتنة نائمة لعن الله من ایقظها پس ولاة اسلام و قضاة و اهل احتساب را لازم است که منع این اجتماع نمایند و درین باب زجر را بابلغ وجوه مرعی دارند تا استیصال این بدعت که منجر بفتنه است متحقق شود والله یحق الحق وهو یهدی السبیل۔

اصل | مکتوب دو صد و هشتاد و نهم ۲۸۹ | ترجمه از مصحح

بمولانا بدر الدین صدور یافت در بیان اسرار قضا و قدر و ما یناسب ذلک بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی کشف سر القضاء والقدر علی الخواص من عباده وستر عن العوام لمکان الضلال عن سواء السبیل واقتصاده والصلوة والسلام علی من اکمل بالحجة البالغة وقطع به اعذار

جمیع ستایش مر خدا راست که منکشف ساخت راز قضا و قدر را بر خواص بندگان خویش و پنهان داشت از نظر عوام بسبب گمراه بودن ایشان از راه راست و میانه آن و صلوة و سلام بر کسیکه بکمال رسانید حق تعالی بوے حجت تامه خود را و برید باوے

الْعُصَاةِ الْهَالِكَةِ وَعَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ الْبَرَرَةِ
الْاَتْقِيَاءِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَدْرِ وَرَضُوْا
بِالْقَضَاءِ وَبَعْدُ فَلَمَّا كَانَتْ مَسْئَلَةُ
الْقَضَاءِ وَالْقَدْرِ قَدْ كَثُرَ فِيْهِ الْحَيْرَتُ
وَالضَّلَالُ وَغَلَبَ عَلٰى اَكْثَرِ نَاظِرِيْهَا
بَاطِلُ الْوَهْمِ وَالْخَيَالِ حَتّٰى قَالَ بَعْضُهُمْ
بِمَحْضِ الْجَبْرِ فِيْمَا يَصْدُرُ مِنَ الْعَبْدِ بِا
لْاِخْتِيَارِ وَنَفٰى بَعْضُهُمْ نِسْبَتَهٗ اِلَى الْوَاحِدِ
الْقَهَّارِ وَاَخَذَ طَائِفَةٌ بِطَرَفَيِ الْاِقْتِصَادِ
فِي الْاِعْتِقَادِ الَّذِيْ هُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيْمُ
وَالْمَنْهَجُ الْقَوِيْمُ وَلَقَدْ وُفِّقَ بِهٰذَا الطَّرِيْقِ
الْفِرْقَةُ النَّاجِيَةُ الَّذِيْنَ هُمْ اَهْلُ السُّنَّةِ
وَالْجَمَاعَةِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمْ وَعَنْ
اَسْلَافِهِمْ وَاَخْلَافِهِمْ فَتَرَكُوا الْاِفْرَاطَ
وَالتَّفْرِيْطَ وَاخْتَارُوا الْوَسَطَ وَالْبَيْنَ
رُوِيَ عَنْ اَبِيْ حَنِيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى
عَنْهُ اَنَّهٗ سَأَلَ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدِ الصَّادِقِ
رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُوْلِ
اللّٰهِ هَلْ فَوَّضَ اللّٰهُ تَعَالٰى الْاَمْرَ
اِلَى الْعِبَادِ فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى اَجَلُّ

پیشوایان نافرمانان ہلاک شوندگان و بر آل و
اصحاب وے کہ نیکوکارانند و پرہیزگاران آنانکہ ایمان
آوردند بقدر و خورسند شدند بقضا و پس از حمد و صلوٰۃ
چون و تحقیق مسئلۂ قضا و قدر حیرت بسیار و ضلالت
کثیر شائع گردید و بر اکثرے از ناظرین آن وہم باطل
وخیال لاطائل غالب آمد حتی کہ گفتند بعضے بجبر محض
در آنچہ از عبد باختیار صادر میشود و نفی کردند
بعضے نسبت آنرا بخدائے یکتائے غالب و گرفت
ہر یکے ازین دو طائفہ یکے را از دو جانب اقتصاد
در اعتقاد کہ اوست صراط مستقیم و نہج قویم
و ہر آئینہ موفق گردید باین طریق مستقیم فرقۂ ناجیہ
کہ ایشانند اہل سنت و جماعت رضی اللہ تعالٰی
عنہم وعن اسلافہم واخلافہم
پس ترک نمودند راہ افراط و تفریط را
و اختیار کردند وسط و میان را منقولست
از امام ابو حنیفہ کوفی رضی اللہ تعالٰی عنہ
کہ پرسیدوے از امام اجل جعفر صادق
رضی اللہ تعالٰی عنہما پس گفت اے فرزند رسول
خدا آیا تفویض نمودہ است حق تعالٰی کار
را بہ بندگان — فرمود کہ خدا تعالٰی بزرگتر است

له من الاجبار او الجبر ۱۲

مِنْ اَنْ يُفَوِّضَ الرُّبُوبِيَّةَ اِلَى الْعِبَادِ
فَقَالَ لَهٗ هَلْ يُجْبِرُهُمْ عَلٰى ذٰلِكَ فَقَالَ
اللّٰهُ تَعَالٰى اَعْدَلُ مِنْ اَنْ يُجْبِرَهُمْ عَلٰى
ذٰلِكَ ثُمَّ يُعَذِّبَهُمْ فَقَالَ وَكَيْفَ ذٰلِكَ
فَقَالَ اَلْبَيْنَ الْبَيْنَ لَا جَبْرَ وَلَا تَفْوِيْضَ
وَلَا كُرْهَ وَلَا تَسْلِيْطَ لِهٰذَا قَالَ اَهْلُ
السُّنَّةِ اِنَّ الْاَفْعَالَ الْاِخْتِيَارِيَّةَ
لِلْعِبَادِ مَقْدُوْرَةُ اللّٰهِ تَعَالٰى مِنْ حَيْثُ
الْخَلْقِ وَالْاِيْجَادِ وَمَقْدُوْرَةُ الْعِبَادِ
عَلٰى وَجْهٍ اٰخَرَ مِنَ التَّعَلُّقِ يُعَبَّرُ عَنْهُ
بِالْاِكْتِسَابِ فَحَرَكَةُ الْعَبْدِ بِاِعْتِبَارِ
نِسْبَتِهَا اِلٰى قُدْرَتِهٖ تَعَالٰى تُسَمّٰى خَلْقًا
وَبِاِعْتِبَارِ نِسْبَتِهَا اِلٰى قُدْرَةِ الْعَبْدِ كَسْبًا
لَهٗ غَيْرَ اَنَّ الْاَشْعَرِيَّ مِنْهُمْ ذَهَبَ اِلٰى
اَنْ لَا مَدْخَلَ لِاِخْتِيَارِ الْعِبَادِ فِيْ اَفْعَالِهِمْ
اَصْلًا اِلَّا اَنَّهٗ سُبْحَانَهٗ اَوْجَدَ الْاَفْعَالَ
عَقِيْبَ اخْتِيَارِهِمْ بِطَرِيْقِ جَرْيِ الْعَادَةِ
اِذْ لَا تَاْثِيْرَ لِلْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ عِنْدَهٗ
وَهٰذَا الْمَذْهَبُ مَائِلٌ اِلَى الْجَبْرِ وَلِهٰذَا
يُسَمّٰى بِالْجَبْرِ الْمُتَوَسِّطِ وَقَالَ الْاُسْتَاذُ

ازینکه تفویض نماید ربوبیت خود را به بندگان
خویش پس گفت ابوحنیفه رض آیا مجبور ساخته است
ایشان را بران فرمود خدا تعالی عادل تر است
از آنکه مجبور سازد ایشان را اولا و پس عذاب کند
ایشان را ثانیا پس گفت ابوحنیفه رض چگونه است
حقیقت این معامله فرمود کار میان تفویض و میان
جبر است نه بالکلیه جبر است و نه تفویض و نه اکراه
و نه تسلیط تا آنکه ازینجا گفته اند اهل سنت که تحقیق
افعال اختیاریه بندگان داخل اند تحت قدرت حق تعالی
باعتبار خلق و ایجاد و تحت قدرت عباد بر وجه دیگر
از تعلق که معبر است بکسب و اکتساب پس حرکت عبد را
باعتبار نسبت وی بقدرت حق تعالی خلق و ایجاد مینامند
و باعتبار ارتباط وی بقدرت عبد کسب و اکتساب
میگویند و لیکن امام ابوالحسن اشعری از ایشان رفته
است باین طرف که اختیار عباد را در افعال ایشان
اصلا دخلی نیست و لیکن بتحقیق حق سبحانه بوجود
می آرد افعال را در عقب اختیار ایشان بطریق جری عادت
زیرا که قدرت حادثه را نزد وی هیچ تاثیر نیست
و این مذهب مائل است بجبر و ازینجاست که بجبر
متوسط نامیده میشود و قائل شده است استاذ

له لانه متوسط بين الجبر الخالص للجبرية والتفويض بالكلية للعبد للقدرية ... المترددين بين الامرين لاهل السنة من حيث ... من وجه ... ۱۲ نظم الفريد

أبو إسحاق الإسفرايني بتأثير القدرة
الحادثة في أصل الفعل وحصول الفعل
بمجموع القدرتين وقد جوّز اجتماع
المؤثرين على أثر واحد بجهتين
مختلفتين وقال القاضي أبو بكر الباقلاني
بتأثير القدرة الحادثة في وصف
الفعل بأن يجعل الفعل موصوفا
بمثل كونه طاعة أو معصية والمختار
عند العبد الضعيف تأثير القدرة
الحادثة في أصل الفعل وفي وصفه
معا إذ لا معنى للتأثير في الوصف
بدون التأثير في الأصل إذ الوصف
أثره المتفرع عليه لكنه محتاج إلى
تأثير زائد على تأثير أصل الفعل
إذ وجود الوصف زائد على وجود
الأصل ولا محذور في القول
بالتأثير وإن كبر ذلك على
الأشعري إذ التأثير في القدرة
أيضا بإيجاد الله سبحانه كما أن
نفس القدرة بإيجاده تعالى أيضا

ابو اسحاق اسفرائنی بتاثیر قدرت حادثه در
نفس فعل وبحصول فعل بمجموع قدرتین وتجویز نموده
است اجتماع دو مؤثر بر اثر واحد اما از دو جهت
مختلف وقائل گشته است قاضی ابوبکر باقلانی
بتاثیر قدرت حادثه در وصف فعل بدین نهج
که متصف گردانیده شود فعل مثلاً بوصف طاعت
یا معصیت ومختار نزد این بنده ضعیف تاثیر
قدرت حادثه است در هر یکے از نفس فعل و وصف
فعل چه تاثیر قدرت حادثه در وصف بدون
تاثیر وے در اصل هیچ معنی ندارد زیراکه وصف
اثر همان اصل است ومتفرع است بر آن اما
محتاج است بتاثیر زائد بر تاثیر اصل فعل
بدین سبب که وجود وصف زائد است بر
وجود اصل وهیچ استحاله نیست در قول
بتاثیر قدرت عبد- هرچند این قول بر
اشعری گران خواهد آمد زیراکه وصف
تاثیر در قدرت عبد نیز بایجاد حق است
سبحانه چنانکه نفس قدرت نیز بایجاد
اوست تعالی

وَالْقَوْلُ بِتَأْثِيْرِ الْقُدْرَةِ هُوَ الْأَقْرَبُ إِلَى الصَّوَابِ وَمَذْهَبُ الْأَشْعَرِيِّ دَاخِلٌ فِيْ دَائِرَةِ الْجَبْرِ فِي الْحَقِيْقَةِ إِذْ لَا اخْتِيَارَ عِنْدَهُ حَقِيْقَةً وَلَا تَأْثِيْرَ لِلْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ أَصْلًا عِنْدَهُ إِلَّا أَنَّ الْفِعْلَ الْاِخْتِيَارِيَّ عِنْدَ الْجَبْرِيَّةِ لَا يُنْسَبُ إِلَى الْفَاعِلِ حَقِيْقَةً بَلْ مَجَازًا وَعِنْدَ الْأَشْعَرِيِّ يُنْسَبُ إِلَى الْفَاعِلِ حَقِيْقَةً وَإِنْ لَمْ يَكُنِ الْاِخْتِيَارُ ثَابِتًا لَهُ حَقِيْقَةً لِأَنَّ الْفِعْلَ يُنْسَبُ إِلَى قُدْرَةِ الْعَبْدِ حَقِيْقَةً سَوَاءٌ كَانَتِ الْقُدْرَةُ مُؤَثِّرَةً وَلَوْ فِي الْجُمْلَةِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ غَيْرِ الْأَشْعَرِيِّ مِنْ أَهْلِ السُّنَّةِ أَوْ مَدَارًا مَحْضًا كَمَا هُوَ مَذْهَبُهُ وَبِهٰذَا الْفَرْقِ يَتَمَيَّزُ مَذْهَبُ أَهْلِ الْحَقِّ عَنْ مَذْهَبِ أَهْلِ الْبَاطِلِ وَنَفْيُ الْفِعْلِ عَنِ الْفَاعِلِ حَقِيْقَةً وَإِثْبَاتُهُ لَهُ مَجَازًا كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الْجَبْرِيَّةِ كُفْرٌ مَحْضٌ وَإِنْكَارٌ عَنِ الضَّرُوْرَةِ قَالَ صَاحِبُ التَّمْهِيْدِ وَمِنَ الْجَبْرِيَّةِ مَنْ قَالَ بِأَنَّ الْفِعْلَ

وقول بتاثیر قدرت حادثہ ہمان است کہ نزد بیشتر است بصواب۔ واما مذہب اشعری پس فی الحقیقت داخل دائرہ جبر است چہ نزد اشعری عبد را فی الحقیقۃ ہیچ اختیارے نیست و قدرت حادثہ ویرا ہیچ تاثیرے نہ مگر آنکہ نزد جبریہ فعل اختیاری بفاعل حقیقۃ نسبت کردہ نمیشود بلکہ مجازاً ونزد اشعری بفاعل حقیقۃ نسبت کردہ میشود ہرچند مراورا حقیقۃ اختیارے حاصل نیست زیرا کہ فعل نزد اہل سنت بقدرت عبد حقیقۃ منسوب است قدرت فی الجملہ مؤثرہ باشد چنانکہ مذہب غیر اشعری است از اہلسنت یا مدار صرف چنانکہ مذہب ویست وبہ ہمین فرق ممتاز گردد مذہب اہل حق از مذہب اہل باطل۔ واما این کہ فعل را از فاعل باعتبار حقیقت نفی کردن وباعتبار مجاز اثبات نمودن چنانکہ قول جبریہ است پس کفر است صریح وانکار است از بداہۃ صاحب تمہید فرمودہ کہ بعضے از جبریہ قائل اند بانکہ صدور فعل از

من العبد ظاهرًا أو مجازًا أما في الحقيقة
لا استطاعة لنا والعبد كالشجر إذا
حركتها الريح تحركت فكذلك
العبد مجبور كالشجر وهذا كفر و
من اعتقد هذا يصير كافرًا وقال
أيضًا في مذهب الجبرية قولهم
أن ليس للعباد أفعال على الحقيقة
لا في الخير ولا في الشر وما يفعل العبد
فالفاعل هو الله سبحانه وهذا كفر
فإن قلت إذا لم يكن لقدرة العبد
تأثير في الأفعال ولم يكن اختيار
له حقيقة فما معنى نسبة الأفعال إلى
العبد حقيقة عند الأشعري قلت إن
القدرة وإن لم يكن لها تأثير في
الأفعال إلا أنه سبحانه جعلها
مدار الوجود الأفعال بأن يخلق
الله تعالى الأفعال عقيب صرف
قدرتهم واختيارهم إلى الأفعال
بطريق جري العادة وكانت القدرة
علة عادية لوجود الأفعال فيكون

عبد صرف باعتبار ظاهر ومجاز است اما في الحقيقة
او را هیچ استطاعت حاصل نیست وعبد در رنگ
شجر است که چون متحرک گرداند او را باد متحرک گردد
پس همچنین عبد مجبور محض است کالشجر واین قول
کفر است وهر که چنین اعتقاد کرد کافر گردید ونیز
فرموده که در مذهب جبریه است قول ایشان که
نیست مر بندگان را افعالے علی الحقیقة نه در
خیر ونه در شر وهرچه میکنند پس فاعل آن
همان حق است سبحانه واین قول نیز کفر است
اگر گوئی هرگاه قدرت عبد را در افعال وے
نه تاثیر است ونه مر او را حقیقةً اختیارے پس نزد
اشعری افعال را بعبد حقیقةً نسبت کردن چه معنی
دارد گویم هرچند قدرت را در افعال تاثیرے
متحقق نیست مگر این قدر هست که حق سبحانه
آن را از برائے حصول افعال مدار ساخته است
بدین نهج که مے آفریند حق تعالے افعال عباد
را بعد از صرف کردن ایشان قدرت واختیار
خود را در افعال بطریق جری عادت۔
ونیز قدرت عبد علت عادیه گشته است از
برائے حصول افعال پس ثابت شد

للقدرة مدخل في صدور الافعال عادةً
لانها لم توجد بدونها عادةً وان لم
يكن لها تاثير في الافعال فباعتبار العلة
العادية ينسب الى العباد افعالهم حقيقةً
هذا هو النهاية في تصحيح مذهب
الاشعري والكلام بعد محل تامل
اعلم ان اهل السنة آمنوا بالقدر
وقالوا بان القدر خيره وشره وحلوه
ومره من الله سبحانه لان معنى القدر
هو الاحداث والايجاد ومعلوم ان
ليس بمحدث ولا موجد الا الله سبحانه
لا اله الا هو خالق كل شيء فاعبدوه
والمعتزلة والقدرية انكروا القضاء
والقدر وزعموا ان افعال العباد
حاصلة بقدرة العبد وحدها قالوا
لو قضى الله سبحانه الشر ثم يعذبهم على ذلك
لكان ذلك جورا منه سبحانه وهذا جهل
منهم لان القضاء لا يسلب القدرة
والاختيار عن العبد لانه قضى بان
العبد يفعله او يتركه باختياره غاية

مر قدرت را دخلے در صدور افعال بحسب العادة زیراکه افعال
بدون قدرت عبد عادةً بوجود نیاورده شد
اگرچه ویرا در صدور افعال تاثیرے حاصل نیست
پس باعتبار علت عادیه بودن وے نسبت
کرده میشود بسوے عباد افعال ایشان حقیقةً
همین است غایت وسع در تصحیح مذهب اشعری
و کلام وے تا حال جائے تردد است باید دانست
که هرآئینه اهل سنت ایمان آورده اند بقدر و قائل
گشته اند باین که قدر از خیر و شر و شیرین و تلخ
همه آن از حق است سبحانه چه مراد از قدر همین احداث
است و ایجاد و معلوم است که محدث و موجد حق
است سبحانه نه غیر او و اوست سبحانه معبود و خالق
هر چیز پس به پرستید او را ـ و فرقه معتزله و قدریه
از قضا و قدر را انکار نموده اند و زعم کرده که هرآئینه
افعال عباد محض به قدرت عبد بوجود در مے
آید گفته اند که اگر حق سبحانه قضا میکرد بدی را پس
عذاب مے نمود ایشان را بران البته مے بود
این امر از وے سبحانه جور و ستم ـ و این قول از
جهالت ایشان است چه قضاء حق سبحانه قدرت
و اختیار را از عبد سلب نمینماید زیراکه وے قضا نموده است

پس جور متحقق نبود ۱۲

له ای بجعل الفعل واجبا او ممتنعا ووجوب الفعل وامتناعه ينافي الاختيار قلنا اولا انه ممنوع فان الوجوب بالاختيار محقق له لا مناف وثانيا انه منقوض بافعال الباري

ما في الالباب انه يوجب الاجبار
وهو محقق للاختيار لا مناف له وايضا
منقوض بافعال الباري تعالى لان فعله
سبحانه بالنظر الى القضاء اما واجب
او ممتنع اذ لو تعلق القضاء بالوجود يجب
او بالعدم فيمتنع فلو كان وجوب
الفعل بالاختيار منافيا له لم يكن
الباري تعالى مختارا وهذا كفر
ولا يخفى على احد ان القول باستقلال
قدرة العبد في ايجاد افعاله مع كمال
ضعفه في غاية السخافة ومنشأ
نهاية السفاهة ولهذا بالغ مشايخ
ما وراء النهر شكر الله تعالى سعيهم في
تضليلهم في هذه المسألة حتى قالوا
ان المجوس اسعد حالا منهم حيث لم
يثبتوا الا شريكا واحدا والمعتزلة
اثبتوا شركاء لا يحصى وزعمت الجبرية
انه لا فعل للعبد اصلا وان حركاته
بمنزلة حركات الجمادات لا قدرة لهم
اصلا ولا قصد ولا اختيار وزعموا

که عبد باختیار خود کار خواهد کرد یا نخواهد کرد وغایة
ما في الالباب این چنین قضا اختیار عبد را واجب
ولازم میگرداند واین مثبت اختیار است نه منافی
آن ونیز منقوض است بافعال باری تعالی زیرا که
فعل او سبحانه بنظر قضا واجب است یا ممتنع
چه قضا اگر بوجود متعلق است واجب است یا بعدم
پس ممتنع پس اگر وجوب فعل اختیاری منافی اختیار
بودے باری تعالی در افعال خود مختار نبودے
واین کفر است وبر هیچکس مخفی نیست که تحقیق
قول باستقلال قدرت عبد در ایجاد افعال
خویش با وجود کمال ضعف وے در غایة سبکی است
ومنشأ نهایت بیخردی واز اینجاست که مشایخ
ماوراء النهر شکر الله تعالی سعیهم مبالغه نموده
اند در تضلیل ایشان اندرین مسئله بحدیکه گفته اند
که حال مجوس نیکوتر است از حال ایشان چه مجوس
غیر از یک شریک اثبات نکرده اند ومعتزله
شرکاء بے نهایت اثبات نموده اند وجبریه
زعم نموده که نه فعل است هرگز مر عبد را ونه قدرت
ونه اراده ونه اختیار وحرکاتش در رنگ جمادات است
وگفته که عبد نه بر فعل خیر ثواب داده شود و

العباد لا یثابون بالخیر ولا یعاقبون بالشر . معرب ۱۲

أَنَّ الْعَبْدَ لَا يُثَابُ بِالْخَيْرِ وَلَا يُعَاقَبُ
بِالشَّرِّ وَالْكُفَّارُ وَالْعُصَاةُ مَعْذُوْرُوْنَ
غَيْرُ مَسْئُوْلِيْنَ لِأَنَّ الْأَفْعَالَ كُلَّهَا
مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى وَالْعَبْدُ مَجْبُوْرٌ فِيْ ذٰلِكَ
وَهٰذَا كُفْرٌ وَهٰؤُلَاءِ الْمُرْجِئَةُ الْمَلْعُوْنُوْنَ
الَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ بِأَنَّ الْمَعْصِيَةَ لَا يَضُرُّ
وَالْعَاصِيْ لَا يُعَاقَبُ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى
اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لُعِنَتِ
الْمُرْجِئَةُ عَلٰى لِسَانِ سَبْعِيْنَ نَبِيًّا
وَمَذْهَبُهُمْ بَاطِلٌ بِالضَّرُوْرَةِ لِلْفَرْقِ
الظَّاهِرِ بَيْنَ حَرَكَةِ الْبَطْشِ وَحَرَكَةِ
الْاِرْتِعَاشِ وَنَعْلَمُ قَطْعًا أَنَّ الْأَوَّلَ
بِاخْتِيَارِهٖ دُوْنَ الثَّانِيْ وَالنُّصُوْصُ
الْقَطْعِيَّةُ تَنْفِيْ هٰذَا الْمَذْهَبَ اَيْضًا
كَقَوْلِهٖ تَعَالٰى جَزَاءً بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ
وَقَوْلِهٖ سُبْحَانَهٗ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ
وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ وَاعْلَمْ
أَنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لِضُعْفِ هِمَمِهِمْ وَ
قُصُوْرِ نِيَّاتِهِمْ يَطْلُبُوْنَ الْاَعْذَارَ وَ
دَفْعَ السُّؤَالِ عَنْ اَنْفُسِهِمْ فَيَمِيْلُوْنَ اِلَى

نہ بر فعلِ شر عقاب کردہ شود و کفار و عصاۃ
معذور اند غیر مسئول زیرا کہ افعال تمامہا
از حق است سبحانہ و عبد مجبورِ محض است و ان
و این قول کفر است و این طائفہ مرجئہ ملعونہ
ایشان اند کہ قائلند باینکہ معصیۃ مضر نیست
و عاصی معاقب نہ۔ مروی است از پیغمبر خدا
صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم کہ فرمود
مرجئہ ملعون است بر زبانِ ہفتاد پیغمبر
و مذہبِ ایشان باطل است بالبداہۃ
از جہتِ تحقق فرقِ ظاہر میان حرکتِ بطش
و میان حرکتِ ارتعاش و قطعاً میدانیم
کہ اول باختیارِ اوست نہ ثانی و نصوصِ
قطعیہ نیز این مذہب را نفی مے سازد
ہمچون قولِ حق تعالی جزاءً بما
کانوا یعملون و قولِ او سبحانہ
فمن شاء فلیؤمن و من شاء
فلیکفر و غیر ذلک و بدانکہ اکثر
مردم بعلتِ ضعفِ ہممِ خود و قصورِ نیاتِ
خویش بہانہ و عذر مے جویند و میخواہند
کہ رفعِ مسائلت از خود نمایند پس مائل میشوند

مذهب الاشعري بل الى مذهب
الجبري فتارة يقولون بان لا اختيار
للعبد حقيقة ونسبة الفعل اليه
مجاز وتارة يقولون بضعف الاختيار
المستلزم للاجبار ومع ذلك يسمعون
كلام بعض الصوفية في هذا المقام
من ان الفاعل واحد ليس الا هو
وان لا تاثير لقدرة العبد في الافعال
اصلا وان حركاته بمنزلة حركات
الجمادات بل وجود العبد ذاتا و
صفة كسراب بقيعة يحسبه الظمآن
ماء حتى اذا جاءه لم يجده شيئا
ووجد الله عنده وامثال هذا الكلام
ازدادهم جراءة على المداهنات والمساهلات
في الاقوال والافعال فنقول في تحقيق
هذا المقام والله سبحانه اعلم بحقيقة
المرام ان الاختيار لو لم يكن ثابتا
للعبد حقيقة كما هو مذهب الاشعري
لما نسب الله تعالى الظلم الى العباد
اذ لا اختيار لهم ولا تاثير لقدرتهم

بمذهب اشعری بلکه بمذهب جبری پس گاہے
وهم میزنند باینکه عبد را حقیقةً اختیارے
حاصل نیست ونسبت فعل بوے مجاز است
وگاہے بضعف اختیار عبد قائل میشوند
که مستلزم جبر است ومع ذلک کلام بعضے
از صوفیه اندرین مقام استماع مینمایند که
فاعل افعال یکے است وبس وهرگز تاثیرے
نیست مر قدرت عبد را در افعال وحرکات وے
بمنزله حرکات جمادات است بلکه وجود
عبد از روئے ذات وصفت مثل سراب است
بزمین ہموار که پندارد آن را تشنه آب تا وقتیکه
بیاید نزدیک آن نیابد آن را چیزے
ویافت خدا را نزدیک آن ۔ واین چنین
کلامها دلیر ساخته است مر ایشان را بر مداهنات
ومساهلات در اقوال وافعال پس میگوئیم در تحقیق
این مقام والله سبحانه اعلم بحقیقة المرام
بدرستیکه اگر اختیار ثابت نبودے مر عبد را
حقیقةً چنانکه مذهب اشعری است البته نسبت
نه نمودے حق تعالے ظلم را العباد چه مر ایشان را
نه اختیارے حاصل است ونه قدرت ایشان را

له اشارة الى قوله تعالى والذين كفروا اعمالهم كسراب بقيعة الآية

سه يمكن ان يكون هذا [illegible] جواباً لقوله قدس سره [illegible] المتقدم والمتاخر

[illegible]

وَإِنَّمَا هِيَ مَدَارٌ مَحْضٌ عِنْدَهُ وَقَدْ نَسَبَ سُبْحَانَهُ الظُّلْمَ إِلَيْهِمْ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ مِنْ كِتَابِهِ الْمَجِيدِ وَمُجَرَّدُ الْمَدَارِيَّةِ بِدُونِ التَّأْثِيرِ وَلَوْ فِي الْجُمْلَةِ لَا يُوجِبُ الظُّلْمَ مِنْهُمْ نَعَمْ إِنَّ الْإِيلَامَ وَالتَّعْذِيبَ لِلْعِبَادِ مِنْهُ تَعَالَى مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ الْاِخْتِيَارُ ثَابِتًا لَهُمْ لَيْسَ بِظُلْمٍ أَصْلًا إِذْ هُوَ سُبْحَانَهُ مَالِكٌ عَلَى الْإِطْلَاقِ يَتَصَرَّفُ فِي مِلْكِهِ الْمُطْلَقِ كَيْفَ يَشَاءُ أَمَّا نِسْبَةُ الظُّلْمِ إِلَيْهِمْ فَمُسْتَلْزِمٌ لِثُبُوتِ الْاِخْتِيَارِ لَهُمْ وَاحْتِمَالُ الْمَجَازِ فِي هٰذِهِ النِّسْبَةِ خِلَافُ الْمُتَبَادِرِ فَلَا يُرْتَكَبُ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ وَأَمَّا الْقَوْلُ بِضُعْفِ الْاِخْتِيَارِ فَلَا يَخْلُو إِمَّا أَنْ يُرَادَ بِهِ الضُّعْفُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى اخْتِيَارِهِ تَعَالَى فَمُسَلَّمٌ وَلَا نِزَاعَ فِيهِ لِأَحَدٍ وَكَذَا الضُّعْفُ بِمَعْنَى عَدَمِ الْاِسْتِقْلَالِ فِي صُدُورِ الْأَفْعَالِ أَيْضًا مُسَلَّمٌ وَأَمَّا الضُّعْفُ بِمَعْنَى عَدَمِ الْمَدْخَلِيَّةِ لِلْاِخْتِيَارِ فِي الْأَفْعَالِ فَمَمْنُوعٌ وَهُوَ أَوَّلُ الْمَسْئَلَةِ وَسَنَدُ الْمَنْعِ قَدْ مَرَّ مُفَصَّلًا يَنْبَغِي أَنْ

تأثیرے وقدرتِ ایشان مدارِ محض است نزدِ اشعری وبس وحال آنکہ نسبت نمودہ است حق سبحانہ وتعالی ظلم را بایشان در مواضع متعددہ از کتاب مجید خود ومداریتِ صرف بدونِ تاثیر ولو فی الجملہ تصحیح نمے نماید صدورِ ظلم را از ایشان آرے ایلام وتعذیبِ حق جل وعلا مر عباد را بدونِ آنکہ ایشان را اختیارے حاصل بود اصلا ظلم نیست چہ او سبحانہ مالک است علی الاطلاق تصرف نماید در ملک مطلق خود بہر نہجیکہ خواہد اما نسبتِ ظلم بایشان پس مستلزم ثبوتِ اختیار است مر ایشان را واحتمالِ مجاز اندرین مسئلہ خلافِ متبادر است بدونِ ضرورت ارتکابِ آن کردہ نشود وامّا قول بضعفِ اختیار پس خالی نیست کہ مراد بآن اگر ضعف نسبت باختیارِ حق است تعالی پس مسلّم است وکسے را ازان نزاعے نیست وہمچنین ضعف بمعنی عدمِ استقلال در صدورِ افعال نیز مسلّم است وامّا ضعف بمعنی عدمِ مدخلیتِ اختیار در افعال پس مسلّم نیست وآن اوّلِ مسئلہ است وسندِ منع مفصلا پیش ازین گذشتہ

ليُعلم انّ الله تعالى كلّف عبادهٗ
بقدر طاقتهم واستطاعتهم وخفّف
في التكليف لضعف خلقهم قال
الله تبارك وتعالى يريد الله ان يخفّف
عنكم وخلق الانسان ضعيفاً كيف
وهو سبحانه حكيم رءوف رحيم
لا يليق بالحكمة والرأفة والرحمة
تكليف ما لا يستطيع له العبد فلم
يكلّف برفع الصخرة العظيمة التي لا يقدر
على رفعها العبد بل كلّف بما هو ايسر
على العبد من الصلوات المشتملة على
القيام والركوع والسجود والقراءة الميسّرة
وكلّ ذلك يسيرة غاية اليسر وكذا
الصوم مثلاً في نهاية السهولة والزكوة
ايضاً كذلك اذ قدّره بربع العشر
ولم يقدّر بالكلّ والنصف مثلاً
لئلا يثقل على العباد ومن كمال
الرأفة جعل للمأمور خلفاً ان تعسّر
الاصل فجعل الوضوء خلفاً هو التيمّم
وكذا حكم بانّ من لم يقدر على

دانسته باید که بتحقیق حق تعالی تکلیف داده است
مر بندگان خود را باندازهٔ طاقت و استطاعت
شان و اندرین تکلیف تخفیف را رعایت نموده
است بسبب ضعیف خلقت ایشان چنانکه فرموده
است حق تبارک و تعالی میخواهد خدا که سبک
کند از شما و انسان ضعیف آفریده شده است
چگونه و حال آنکه او سبحانه با حکمت است و با رأفت
و رحمت نسزد بحکمت و رأفت و رحمت او که تکلیف
دهد عبد را بچیزیکه او نتواند پس حکم نکرده است
بنده را بر برداشتن سنگ عظیم که آن را نتواند برداشت
بلکه تکلیف داده است بانچه آسان تر است
بر عبد از نمازهای پنجگانه که مشتمل اند بر قیام و رکوع
و سجود و قراءة میسره و این همه آسان اند در غایت
آسانی و همچنین روزه مثلاً در نهایت سهولت است
و زکوة نیز این چنین است زیرا که واجب گردانیده
شده است چهلم حصه و واجب نگردانیده شده است
تمام و نه نصف مثلاً تا که دشوار نبود بر بندگان
و از کمال رحمت اوست که مقرر فرموده است
مر مامور به را بدل و عوض بر تقدیر تعذر اصل چنانچه
عوض وضو تیمم را مشروع ساخته و همچنین حکم فرموده که

الْقِيَامِ صَلّٰى قَاعِدًا وَمَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى الْقُعُوْدِ
صَلّٰى مُضْطَجِعًا وَكَذَا مَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى
الرُّكُوْعِ وَالسُّجُوْدِ صَلّٰى مُوْمِيًا اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ
مِمَّا لَا يَخْفٰى عَلَى النَّاظِرِ فِي الْاَحْكَامِ
الشَّرْعِيَّةِ بِنَظَرِ الْاِعْتِبَارِ وَالْاِنْصَافِ فَيَجِدُ
تَمَامَ التَّكْلِيْفَاتِ الشَّرْعِيَّةِ فِيْ غَايَةِ
الْيُسْرِ وَنِهَايَةِ السُّهُوْلَةِ وَيُطَالِعُ كَمَالَ
الرَّاْفَةِ مِنْهُ سُبْحَانَهٗ عَلَى الْعِبَادِ فِيْ
صَفَحَاتِ تِلْكَ التَّكْلِيْفَاتِ وَمِصْدَاقُ
تَخْفِيْفِ التَّكْلِيْفَاتِ تَمَنِّي الْعَوَامِّ فِيْ زِيَادَةِ
التَّكْلِيْفِ مِنَ الْمَأْمُوْرَاتِ فَاِنَّ بَعْضَهُمْ يَتَمَنّٰى
الزِّيَادَةَ فِي الصَّوْمِ الْمَفْرُوْضِ وَبَعْضَهُمْ
فِي الصَّلَوٰتِ الْمَفْرُوْضَاتِ وَعَلٰى
هٰذَا الْقِيَاسِ وَمَا هٰذَا التَّمَنِّيْ اِلَّا
لِكَمَالِ التَّخْفِيْفِ وَعَدَمُ وِجْدَانِ
الْيُسْرِ فِيْ اَدَاءِ الْاَحْكَامِ لِلْبَعْضِ مَبْنِيٌّ
عَلٰى وُجُوْدِ ظُلُمَاتٍ نَفْسَانِيَّةٍ وَكُدُوْرَاتٍ
طَبِيْعِيَّةٍ نَاشِيَةٍ عَنْ هَوَى النَّفْسِ
الْاَمَّارَةِ الْمُنْتَصِبَةِ بِمُعَادَاتِ اللّٰهِ
سُبْحَانَهٗ قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ كَبُرَ عَلَى

هر که بر قیام قدرت ندارد نشسته نماز گذارد و هر که
بر قعود قادر نبود بر پہلو خفته نماز ادا نماید و همچنین
کسیکه بر رکوع و سجود قدرت نیابد باشاره نماز
ادا کند و سوائے اینها از آنچه مخفی نیست بر
کسے که ناظر است در احکام شرعیه بنظر اعتبار
و انصاف پس بیابد تمام احکام شرعیه را در
غایت یسر و نهایت سهولت و مطالعه نماید
کمال رأفت او سبحانه بر عباد در صفحات اوراق
آن تکلیفات شاہد تخفیف این تکلیفات
تمنائے عوام است در ازدیاد تکلیفات از
مامورات شرعیه چه بعضے از ایشان تمنائے
زیادۃ روزه فرض می نمایند و بعضے در نماز فرض
وعلیٰ هذا القیاس و نیست این تمنی
مگر از جهت کمال رعایت تخفیف و عدم
وجدان یسر در اداء احکام مر بعضے را
مبنی است بر وجود ظلمات نفسانیه
و کدورات طبعیه که ناشی است از ہوائے
نفس اماره که ایستاده است بعداوت
حق سبحانه و تعالیٰ فرمود
حق سبحانه و تعالیٰ دشوار آمد

تعالیٰ

اَلْمُشْرِكِيْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ وَقَالَ اللّٰهُ
تَعَالٰى وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِيْنَ
فَكَمَا اَنَّ مَرَضَ الظَّاهِرِ مُوْجِبٌ لِعُسْرِ
اَدَاءِ الْاَحْكَامِ كَذٰلِكَ مَرَضُ الْبَاطِنِ
اَيْضًا مُوْجِبٌ لِذٰلِكَ الْعُسْرِ وَقَدْ وَرَدَ
الشَّرْعُ الشَّرِيْفُ لِاِبْطَالِ رُسُوْمِ النَّفْسِ
الْاَمَّارَةِ وَرَفْعِ هَوَاجِسِهَا فَهَوَى النَّفْسِ
وَمُتَابَعَةُ الشَّرِيْعَةِ عَلٰى طَرَفَيْ نَقِيْضٍ
فَلَا جَرَمَ يَكُوْنُ وُجُوْدُ ذٰلِكَ الْعُسْرِ
دَلِيْلَ وُجُوْدِ هَوَى النَّفْسِ فَيَتَقَدَّرُ وُجُوْدُ
الْهَوٰى بِقَدْرِ الْعُسْرِ فَاِذَا انْتَفَى الْهَوٰى
كُلِّيَّةً انْتَفَى الْعُسْرُ رَأْسًا وَاَمَّا كَلَامُ
بَعْضِ الصُّوْفِيَّةِ الْمَذْكُوْرُ سَابِقًا فِيْ نَفْيِ
الْاِخْتِيَارِ اَوْ ضَعْفِهٖ فَاعْلَمْ اَنَّ كَلَامَهُمْ
اِنْ لَمْ يَكُنْ مُطَابِقًا بِاَحْكَامِ الشَّرِيْعَةِ
فَلَا اعْتِبَارَ لَهٗ اَصْلًا فَكَيْفَ يَصْلُحُ لِلْحُجَّةِ
وَالتَّقْلِيْدِ وَاِنَّمَا الصَّالِحُ لِلْحُجَّةِ وَالتَّقْلِيْدِ
اَقْوَالُ الْعُلَمَاءِ مِنْ اَهْلِ السُّنَّةِ فَمَا وَافَقَ
اَقْوَالَهُمْ مِنْ كَلَامِ الصُّوْفِيَّةِ يُقْبَلُ وَمَا
خَالَفَهُمْ لَا يُقْبَلُ عَلٰى اَنَّا نَقُوْلُ اِنَّ الصُّوْفِيَّةَ

بر مشرکان آنچه میخوانی ایشان را بآن
ونیز فرمود: وهر آئینه نماز دشوار است مگر بر
فروتنی کنندگان: پس چنانکه مرضِ ظاهر
موجبِ عسرِ اداءِ احکام است همچنین مرض
باطن نیز موجبِ آن عسر است وحال آنکه
شریعتِ غرّا از برائے ابطالِ همین رسومِ نفس
امّاره وازالهٔ هواجسِ آن وارد شده است
پس هوائے نفس ومتابعتِ شریعت بر دو طرفِ
نقیض اند لاجرم وجودِ آن عسر دلیل باشد بر وجود
هوائے نفس پس باندازهٔ عسر هوائے نفس موجود
دانسته شود وچون هوائے نفس بالکلیه مرتفع
گردد عسر در احکام اصلا نماند واما کلام بعضے
از صوفیه در نفیِ اختیار یا ضعفِ آن که سابقا
مذکور شد پس بدانکه کلام صوفیه اگر مطابق باحکام
شرعیه نبود او را اصلاً اعتبارے نیست پس
حجیت وتقلید را چگونه سزاوار باشد شایانِ حجیت
وتقلید اقوالِ علماءِ اهل سنت است وبس
پس آنچه از اقوالِ صوفیه موافقِ اقوال
ایشان باشد مقبول است وآنچه مخالفِ ایشان است
غیر مقبول مع هذا گوییم که صوفیه

اَلْمُسْتَقِيْمَةُ الْاَحْوَالِ لَمْ يَتَجَاوَزُوْا الشَّرِيْعَةَ
اَصْلًا لَا فِي الْاَحْوَالِ وَلَا فِي الْاَعْمَالِ وَ
لَا فِي الْاَقْوَالِ وَلَا فِي الْعُلُوْمِ وَالْمَعَارِفِ
وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّ بَقِيَّةَ الْخِلَافِ مَعَ الشَّرِيْعَةِ
نَاشِئَةٌ عَنْ سُقْمٍ فِي الْحَالِ وَخَلَلٍ فِيْهِ
وَلَوْ صَدَقَ الْحَالُ مَا خَالَفَ الشَّرِيْعَةَ
الْحَقَّةَ وَبِالْجُمْلَةِ خِلَافُ الشَّرِيْعَةِ دَلِيْلُ
الزَّنْدَقَةِ وَعَلَامَةُ الْاِلْحَادِ غَايَةُ مَا فِي
الْبَابِ اَنَّ الصُّوْفِيَّ لَوْ تَكَلَّمَ بِكَلَامٍ
مُخَالِفٍ لِلشَّرِيْعَةِ نَاشٍ عَنِ الْكَشْفِ
فِيْ غَلَبَةِ الْحَالِ وَسُكْرِ الْوَقْتِ فَهُوَ
مَعْذُوْرٌ وَكَشْفُهُ غَيْرُ صَحِيْحٍ وَغَيْرُ صَالِحٍ
لِلتَّقْلِيْدِ بَلْ يَنْبَغِيْ اَنْ يُحْمَلَ كَلَامُهُ
وَيُصْرَفَ عَنْ ظَاهِرِهِ فَاِنَّ كَلَامَ السُّكَارٰى
يُحْمَلُ وَيُصْرَفُ عَنِ الظَّاهِرِ.

مستقیم الاحوال از شریعت تجاوز نمیکنند
نہ در احوال ونہ در اعمال ونہ در
اقوال ونہ در علوم ومعارف ومیدانند
کہ بقیۂ خلاف با شریعت ناشی است
از سقمِ حال واختلالِ بال ورنہ مخالف
شریعت حقہ اصلا نمی بود وبالجملہ
خلافِ شریعت دلیل زندقہ است
وعلامتِ الحاد غایۃ ما فی الباب
اگر از بعض صوفیہ کلامے مخالف
شریعت ناشی از کشف در غلبۂ حال
وسکرِ وقت صادر شد معذور است
وکشفِ او غیر صحیح کہ شایان تقلید نیست
بلکہ لازم است کہ کلام او بمحمل صحیح
حمل کردہ شود واز ظاہر خود منصرف
زیرا کہ کلام سکاری حمل کردہ میشود واز ظاہر منصرف

هٰذَا مَا تَيَسَّرَ لِيْ فِيْ هٰذَا الْمَقَامِ بِعَوْنِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَحُسْنِ تَوْفِيْقِهٖ تَعَالٰى
وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى

مکتوب (۲۹۰) دوصد ونودم

بملا محمد ہاشم صدور یافتہ در بیانِ طریقے کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی حضرت

ایشان را در اوائلِ حال بآن طریق مخصوص گردانیده است و بہ تسلیکِ آن مر طالبان را موفّق ساختہ و در بیانِ طریقۂ علیّہ نقشبندیّہ و اندراجِ نہایت در بدایت کہ از لوازمِ این طریق است و حضورے کہ نزدِ اکابرِ این طریق معتبر است و معبّر است بہ نسبتِ نقشبندیہ باذکرِ بعضے از احوال و اذواق و علوم و معارف کہ در طریقۂ نقشبندیہ و غیرہا دست دادہ و در بیانِ جذباتِ این بزرگواران و ما یناسب ذٰلک بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَاٰلِہٖ وَاَصْحَابِہِ الطَّیِّبِیْنَ الطَّاهِرِیْنَ بدانکہ طریقے کہ اقرب است و اسبق و اوفق و اوثق و اسلم و احکم و اصدق و اولیٰ و اعلیٰ و اجلّ و ارفع و اکمل طریقۂ علیّہ نقشبندیہ است قدّس اللّٰہ تعالیٰ ارواح اہالیہا و اسرارِ موالیہا این ہمہ بزرگیِ این طریق و علوِّ شانِ این بزرگواران بواسطۂ التزامِ متابعتِ سنّتِ سنیّہ است علیٰ صاحبہا الصّلوٰۃ والسّلام والتحیّۃ و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ اینہا اند کہ در رنگِ اصحابِ کرام علیہم الرضوان من الملکِ المنّان نہایتِ کار در بدایتِ شان مندرج گشتہ است و حضور و آگاہیِ ایشان دوام پیدا کردہ و بعد از وصول بدرجۂ کمال فوقِ آگاہیہائے دیگران شدہ اے برادر ارشدک اللّٰہ تعالیٰ الیٰ سواءِ الصّراط این درویش را چون ہوسِ این راہ پیدا شد عنایتِ خداوندی جلّ و علا ہادیِ کار او گشتہ بخدمتِ ولایت پناہ حقیقت آگاہ ہادیِ طریقِ اندراج النّہایۃ فی البدایۃ والی السّبیل الموصل الیٰ درجاتِ الولایۃ مؤیّد الدّین الرّضی شیخنا و مولانا و امامنا الشیخ محمّد الباقی قدّس اللّٰہ تعالیٰ سرّہٗ کہ یکے از خلفائے کبار خانوادہ حضرت اکابرِ نقشبندیہ قدّس اللّٰہ تعالیٰ اسرارہم بودہ اند رسانید و ایشان این درویش را ذکرِ اسمِ ذات جلّ سلطانہٗ تعلیم فرمودند و بطریقِ معہود توجّہ نمودند تا التذاذِ تمام در من پیدا شد و از کمالِ شوق گریہ دست داد و بعد از یک روز کیفیتِ بیخودی کہ نزدِ این اکابر معتبر است و مسمّیٰ است بغیبت رو نمود و در آن بیخودی یک دریائے محیط

میدیدم و صور و اشکالِ عالم را در رنگِ سایه دران دریا می یافتم و این بیخودی رفته رفته استیلائے پیدا کرد و به امتداد کشید گاہے تا یک پہر روز میکشید و گاہے تا دو پہر و دریعضے اوقات استیعابِ شب مینمود و چون این قضیه را بحضرت ایشان رسانیدم فرمودند نحوے از فنا حاصل شده است و از ذکر گفتن منع فرمودند و بنگاہداشتِ آن آگاہی امر نمودند و بعد از دو سه روز مرا فنائے مصطلح حاصل شد بعرض رسانیدم فرمودند که بکارِ خود مشغول باش بعد ازان فنائے فنا حاصل شد چون بعرض رسانیدم فرمودند که تمام عالم را یکے مے بینی و متصل واحد میبابی عرض کردم که بلے فرمودند که معتبر در فنائے فنا آن است که باوجود دیدِ آن اتصال بیشعوری حاصل شود در ہمان شب فنائے فنا با آن صفت حاصل شد بعرض رسانیدم و حالتیکه بعد از فنا حاصل شد نیز بعرض رسانیدم و گفتم که من علمِ خود را نسبت بحق سبحانه حضوری مے یابم و اوصافیکه بمن منسوب بوده بحق سبحانه منسوب مے یابم بعد ازان نورے که محیطِ ہمه اشیا است ظاہر گشت و من آنرا حق دانستم جل و علا و آن نور رنگِ سیاه داشت بعرض رسانیدم فرمودند که حق مشہود است جل سلطانه اما در پردهٔ نور و نیز فرمودند که این انبساط که دران نور مے نماید در علم است بواسطهٔ تعلقِ ذات جل شانه باشیاءِ متعدده که در بالا و پست واقع شده اند منبسط مے نماید نفیِ انبساط باید کرد بعد ازان آن نورِ سیاه منبسط رو بانقباض آورد و تنگ شدن گرفت تا آنکه بنقطه گشت فرمودند آن نقطه را ہم نفی باید کرد و بحیرت آمد ہمچنان کردم آن نقطهٔ موہوم ہم از میان زائل شد و بحیرت انجامید که دران موطن شہودِ حق سبحانه خود بخود است چون بعرض رسانیدم فرمودند که ہمین حضور حضورِ نقشبندیه است و نسبتِ نقشبندیه عبارت ازین حضور است و این حضور را حضورِ بے غیبت نیز میگویند و اندراجِ نہایت در بدایت درین موطن حضور است می بندد و حصولِ این نسبت مر طالب را درین طریق در رنگِ اخذ کردنِ طالب

است در سلاسل دیگر از کار و آورا در راز پیر تا بر آن عمل نماید و پے بمقصود برد فتح قیاس کن
ز گلستان من بهار مرا ۞ واین درویش را این نسبت عزیز الوجود بعد از دو ماه و چند روز از
ابتداء زمان تعلیم ذکر حاصل شده بود و بعد از متحقق شدن این نسبت فنائے دیگر که آن را
فنائے حقیقی میگویند حاصل گشت و دل را آن قدر وسعت پیدا شد که تمام عالم را از عرش تا
مرکز زمین در جنب آن وسعت مقدار خردل قدرے نبود بعد ازان خود را و هر فرد عالم را بلکه
هر ذره را حق مے دیدم جل و علا بعد ازان هر ذره عالم را فرادے فرادے عین خود دیدم و خود
را عین همه اینها تا آنکه تمام عالم را در یک ذره گم یافتم بعد ازان خود را بلکه هر ذره را آن قدر منبسط
و وسیع دیدم که تمام عالم را بلکه اضعاف عالم را دران گنجایش باشد بلکه خود را و هر ذره را نورے
یافتم منبسط که در هر ذره ساریست و صور و اشکال عالم دران نور مضمحل و متلاشی بعد ازان خود
را بلکه هر ذره را مقوم تمام عالم یافتم چون بعرض رسانیدم فرمودند که مرتبه حق الیقین در توحید
همین است و جمع الجمع عبارت ازین مقام است بعد ازان صور و اشکال عالم را چنانکه اول
حق مے یافتم این زمان موهوم دیدم و هر ذره را که حق مے یافتم بے تفاوت و بے تمیز همان ذره را
موهوم یافتم بغایت حیرت دست داد و درین اثنا عبارت فصوص که از پدر بزرگوار علیه
الرحمه شنیده بودم بیاد آمد که فرموده است ان شئت قلت انه ای العالم حق وان
شئت قلت انه خلق وان شئت قلت انه حق من وجه وخلق من وجه وان
شئت قلت بالحیرة لعدم التمییز بینهما این عبارت فی الجمله تسکین آن اضطراب
گشت بعد ازان در ملازمت ایشان رفته عرض حال خود نمودم فرمودند که هنوز حضور
توصاف نشده است بکار خود مشغول باش تا تمیز موجود از موهوم ظاهر شود و عبارت
فصوص را که مشعر به عدم تمیز بود خواندم فرمودند که شیخ بیان حال کامل نه کرده است عدم
تمیز هم نسبت به بعضے ثابت است حسب الامر بکار خود مشغول گشتم حضرت حق سبحانه و تعالی

۵ یعنی محی الدین ابن عربی اندرین عبارت خود ۱۲

بمحض توجهٔ شریف حضرت ایشان بعد از دو روز تمیز در موجود و موهوم ظاهر گردانید تا موجود حقیقی از موهوم متخیل ممتاز یافتم و صفات و افعال و آثار که از موهوم می نمایند از حق سبحانه دیدم و این صفات و افعال را نیز موهوم محض یافتم و در خارج جز یک ذات موجود ندیدم چون این حالت را بعرض اشرف رسانیدم فرمودند که مرتبهٔ فرق بعد الجمع همین است و نهایت سعی تا اینجاست بیش ازین آنچه در نهاد و استعداد هر کس نهاده اند ظاهر می شود و این مرتبه را مشایخ طریقت مقام تکمیل گفته اند باید دانست که این درویش را در مرتبهٔ اولی چون از سکر بصحو آوردند و از فنا به بقا مشرف ساختند چون در هر ذره از ذرات وجود خود نظر کرد جز حق را نیافت و هر ذره را مرآت شهود او یافت از آن مقام باز بحیرت بردند چون بصحو آوردند حضرت حق سبحانه و تعالی را با هر ذره از ذرات وجود خود یافت نه در روی و مقام سابق نسبت باین مقام ثانی فروتر در نظر در آمد باز بحیرت بردند و چون بافاقت آوردند درین مرتبه حق را سبحانه نه متصل عالم یافت و نه منفصل نه داخل عالم و نه خارج نسبت معیت و احاطه و سریان بر نهجیکه اول می یافت بالکلیه منتفی گشت مع ذلک بهمان کیفیت مشهود شد بل کانه مخصوص و عالم نیز درین وقت مشهود بود اما با حق سبحانه ازین نسبت مذکوره هیچ نداشت باز بحیرت بردند چون بصحو آوردند معلوم گشت که حق سبحانه و تعالی را بعالم نسبتی است ورای این نسبت مذکوره و آن نسبت مجهول الکیفیت است او تعالی مشهود شد بنسبت مجهول الکیفیت باز بحیرت بردند و نحوی از قبض درین مرتبه رو داد چون باز بصحو آوردند او تعالی مشهود گشت بغیر آن نسبت مجهول الکیفیت بطوری که هیچ نسبت بعالم ندارد نه معلوم الکیفیت و نه مجهول الکیفیت و درین وقت عالم مشهود بود بهمان خصوصیت و دران وقت علم خاص عنایت شد که بسبب آن علم هیچ مناسبتی درمیان خلق و حق تعالی نماند با وجود حصول هر دو شهود و درین وقت معلوم گردانیدند

که این مشهود باین صفت با این تنزیه ذاتِ حق است سبحانهٗ و تعالیٰ عن ذٰلک بلکه صورت
مثالی تعلق تجلی اوست سبحانهٗ که وراءِ تعلقاتِ کونی است معلوم الکیفیت باشد آن تعلق
یا مجهول الکیفیة هیهات هیهات شعر کیف الوصول الیٰ سعاد و دونها ، قلل الجبال
و دونهن حتوف • اے عزیز اگر قلم را در تفصیل احوال و تبیین معارف جاری سازم
به تطویل انجامد و باطناب کشد علی الخصوص معارف توحید وجودی و علوم ظلیت اشیا اگر در بیان آید
جماعه که عمرها در توحید وجودی گذرانیده اند معلوم نمایند که قطره از ان دریائے بے نهایت حاصل
نکرده اند عجب آن است که همان جماعت این درویش را از ارباب توحید وجودی انگارند
و از علماءِ منکرین توحید میشمارند و از کوته نظری پنداشته اند که اصرار بر معارف توحیدی کمال
است و ترقی از انمقام از نقص است • بیخبر دے چند ز خود بیخبر • عیب پسندند بزعم هنر
مستشهد این جماعه در این امر اقوالِ مشایخ ماتقدم است که در توحید وجودی واقع شده اند
حضرتِ حق سبحانهٗ و تعالیٰ ایشان را انصاف دهاد از کجا دانسته اند که آن مشایخ را از ان
مقام ترقی واقع نشده است و محبوس آن مقام مانده اند سخن در نفس حصول معارفِ توحیدی
نیست که آن البته واقع است بلکه سخن در ترقی از ان مقام است اگر صاحب ترقی را منکر
توحید گویند و بران اصطلاح نهند چه مناقشه است بر سر اصل سخن رویم و گوییم که چون قلیل بر کثیر
دلالت است و قطره را به بحر غدیر اشارت اقتصار بر قلیل نمودم و اکتفا بقطره آب بر او رچون
حضرتِ خواجه مرا کامل مکمل دانسته اجازتِ تعلیم طریقه فرمودند و جمعے از طالبان را حواله من نمودند
مرا دران وقت در کمال و تکمیل خود تردد بود فرمودند جائے تردد نیست که مشایخ
عظام این مقامات را بمقام کمال و تکمیل فرموده اند اگر تردد در مقام پیدا شود در دو
در کمالیتِ آن مشایخ لازم آید حسب الامر شروع در تعلیم طریقت نمودم و توجهات در کار
طالبان مرعی ساختم و مسترشدان اثرهائے عظام محسوس شد حتی که کاریکه بسنین بساعات

قرار یافت بیچندے باین امر سرگرمی داشتم آخر الامر باز علم به نقص خود پیدا شد و ظاهر ساختند
که تجلی ذاتی برقی که اکابر مشائخ آن را نهایة گفته اند هیچ در این راه پیدا نشد و سیر الی الله و سیر
فی الله نیز معلوم نشد که چیست پس از تحصیل امثال این کمالات چاره نبود آن زمان علم به نقص
خود میسر گشت طالبانی که در گردِ من بوده اند جمع کرده حدیث نقص خود گفتم و وداع
همه خواستم اما طالبان این معنی را بر تواضع محمول داشتند از آنچه داشتند بر نگشتند بعد از
چند گاه حضرت حق سبحانه و تعالی احوالِ منتظره را محصل گردانید بصدقه حبیبه علیه و آله
الصلوات والتسلیمات ❊ فصل ❊ بدانکه حاصل طریقه حضرات خواجگان قدس الله تعالی
اسرارهم اعتقاد اهل سنت و جماعت است و اتباع سنت سنیه مصطفویه علی صاحبها الصلوة
والسلام والتحیة و اجتناب است از بدعت و هوای نفسانیه و عمل بعزیمت امور مهما
امکن و احتراز از عمل برخصت و استهلاک و اضمحلال است اولاً در جهت جذبه و این استهلاک
را بعدم تعبیر کرده اند و بقائیکه درین جهت پیدا شود بعد از تحقق این استهلاک معبر بوجود عدم است
یعنی وجودے و بقائے که مترتب است بر عدم که استهلاک است و این استهلاک و اضمحلال عبارت
از غیبت از حس است بلکه باین استهلاک بعضے را غیبت از حس اتفاق افتد و بعضے دیگر را
نه و صاحب این بقا ممکن است که بصفات بشریه رجوع کند و باخلاق نفسانیه عود نماید بخلاف
بقائے که بر فنا مترتب است که عود از آن جا نیست نوادر بود که حضرت خواجه بزرگ قدس
الله تعالی سره الاقدس به همین معنی فرموده باشند که وجود عدم بوجود بشریت عود میکند اما
وجود فنا بوجود بشریت هرگز عود نمیکند چه باقی ببقاے اول هنوز در راه است و رجوع از
راه ممکن است و ثانی واصل و منتهی است و واصل را رجوع نمیباشد بزرگے میفرماید ما رجع
من رجع الا من الطریق و من وصل الیه لا یرجع باید دانست که صاحب وجود عدم
هرچند در راه است اما از نهایت کار بحکم اندراج النهایة فی البدایة آگاه است آنچه

منتهی را در آخر میسر است خلاصهٔ آن این را درین جهت اجمالاً حاصل است و این نسبت چونکه در منتهی شمول پیدا کرده است و عموم سرایت آن در روحانیت و جسمانیت او حاصل گشته و در وجود عدم مقصور بر خلاصهٔ قلب است ولو فی الجملة وان کان علی سبیل الاجمال لاجرم منتهی صاحب تفصیل است و رجوع او بصفات جسمانیه ممتنع چه سریان آن نسبت در مراتب جسمانیه او را از صفات آن برآورده است و فانی ساخته و این فنا موهبت محض است و رجوع از موهبت محض لا یلیق بجناب قدسه تعالی و تقدس بخلاف صاحب وجود عدم که این سرایت در حق او مفقود است غایة ما فی الباب چون این مراتب تابع قلب اند آن نسبت بطریق تبعیت در اینها نیز فی الجملة ساری شده است و از سورت باز داشته و مغلوب ساخته لیکن تا فنا و زوال نرسانیده فیمکن الرجوع منه اذ المغلوب قد یغلب بعروض بعض العوارض ولحوق بعض الموانع والنوازل لا یعود کما مر بدانکه بعضے از مشایخ این سلسله علیه قدس الله تعالی ارواحهم بر استهلاک و اضمحلال مذکور و بقائے که بر آن مترتب است اطلاق فنا و بقا کرده اند و تجلی ذاتی و شهود ذاتی نیز درین مرتبه اثبات نموده و این باقی را واصل گفته اند و یاد داشت که عبارت از دوام آگاهی است بجناب قدس حق سبحانه نیز در اینجا متحقق میدانند و کذلک باعتبار اندراج النهایة فی البدایة والا فالفناء والبقاء لا یکونان الا للمنتهی وهو الواصل والتجلی الذاتی مخصوص به ودوام الحضور مع الله سبحانه لا یکون الا للمنتهی الواصل اذ لا رجوع له اصلاً اما اطلاق اول هم باعتبار مذکور صحیح است و مبنی بر وجه وجیه ازین قبیل است فنا و بقا و تجلی ذاتی و شهود ذاتی و وصل و یاد داشت که در کتاب فقرات حضرت خواجه احرار قدس الله تعالی سره الاقدس واقع است عزیزے مفرد که مبنائے آن کتاب که مکتوبات و رسائل است به بعضے از مخلصان ایشان درایت و معرفت

خواجه احرار قدس سره

من اُمرتُ الیه است نکلّم الناس علی قدرِ عقولهم در انجا مرعی است و نیز ازین قبیل
است رسالهٔ سلسلة الاحرار که بطریقِ کلامِ حضرتِ خواجهٔ احرار واقع شده است در رباعیاتِ
مشترحه است که حضرتِ خواجهٔ ما مؤیدالدّینِ الرضی شیخنا و مولانا محمد الباقی سلّمہ اللّٰہ تعالیٰ
نوشته اند و این بقا را بلکه هر بقائے که در جهتِ جذبه پیدا شود آن را در توحیدِ وجود است
و لهذا بعضے از مشایخ حق الیقین را بر نهجے بیان کرده اند که مآلش به توحیدِ وجود است و بعضے
را همین بیان در اشتباه انداخت که حق الیقینِ ایشان عبارت از تجلّیِ صوریست و کار بطعن
و تشنیع انجامید و حق آنست که این حق الیقینِ ایشان در جهتِ جذبه پیدا شده است و این
معرفت مناسبِ آن مقام است تجلّیِ صوری چیزے دیگر است کما لا یخفی علی ارباب
شهودِ وحدت در مرآتِ کثرت بر نهجے که مرآت بتمام مختفی شود و مشهود جز وجه باقی
هیچ نماند این مقام را بیاد داشت مناسب دانسته اطلاقِ یادداشت برین مرتبه کرده اند و
این را تجلیِ ذاتی و شهودِ ذاتی نیز میگویند و این مقام را مقامِ احسان میفرمایند و آن گم شدن را
بوصل معبّر ساخته اند ع تو در وگم شو وصال اینست و بس و این اصطلاح مخصوص است
بحضرتِ ناصرالدین خواجه عبیدالله از مشایخِ متقدّمین این سلسله هم کسے بابن اصطلاح
تکلم نفرموده است ع هر چه خوبان کنند خوب آید از کلماتِ قدسی سماتِ ایشان است
که زبانِ ما مرآتِ دل است و دل مرآتِ روح و روح مرآتِ حقیقتِ انسانی و حقیقتِ انسانی
مرآتِ حق سبحانه و تعالیٰ حقائقِ غیبیه از غیبِ ذات قطعِ مسافاتِ بعیده کرده بزبان
مے آید و انجا صوتِ لفظی پذیرفته بمسامعِ مستعدان حقائق میرسد و نیز فرموده اند بعضے از
اکابر را که ملازمت کردم دو چیز مرا کرامت کردند یکے آنکه هر چه نویسم جدید بود نه قدیم و دیگر آنکه
هر چه گویم مقبول بود نه مردود و ازین کلماتِ قدسیه بزرگیِ ایشان و علوِ منزلتِ معارف
ایشان مفهوم میگردد و واضح میگردد که ایشان در آن سخنان در میان نیستند و مرآت بیش نیستند

له اصل این کلام منقول است که مراد از آن عارف کامل را نشسته اند ۱۲

والله سبحانه اعلم بحقیقة حاله وما عنده من علو درجته ومنزلته کماله این مثنویات را مناسب حال خود میخوانند مثنوی: هر کسی از ظن خود شد یار من ٭ از درون من نجست اسرار من ٭ سر من از ناله من دور نیست ٭ لیک گوش و چشم را آن نور نیست ٭ این حقیر شمهٔ از حقیقت علوم و معارف ایشان در آخر این مکتوب باندازهٔ فهم قاصر خود خواهد نوشت والامر عند الله سبحانه واگر حق سبحانه بکمال عنایت خویش بعضی ایشان را بعد از حصول جذبه و تمامی آن جهت بدولت سلوک مشرف گرداند بکار جذبه مسافت بعیده را که تقدیر به پنجاه هزار ساله راه کرده اند و در کریمهٔ تعرج الملئکة والروح الیه فی یوم کان مقداره خمسین الف سنة رمز است باین تقدیر باندک مدت توانند قطع نمود و بحقیقت فنا فی الله والبقاء به توانند رسید منتهای سلوک تا نهایت سیر الی الله است که بفنای مطلق معبر است و بعد ازان باز مقام جذبه است که آن را السیر فی الله والبقاء بالله تعبیر کرده اند سیر الی الله عبارت از سیر تا اسمی است که سالک مظهر آنست و سیر فی الله سیر در ان اسم است چه هر اسم جامع اسماء بی نهایت است پس سیر در آن نیز بی نهایت باشد و این درویش را در این مقام معرفت خاص است و در این نزدیکی ذکر خواهد یافت ان شاء الله تعالی و این اسم در مراتب عروج فوق عین ثابته است زیرا که عین ثابتهٔ سالک ظل همان اسم است و صورت علمیهٔ آن و جماعهٔ که بفضل ایزدی جل شانه مخصوص اند از ان اسم نیز عروج میسر باشد و ترقیات بی نهایة الی ماشاء الله میسر باشد شعر: ومن بعد هذا ما یدق صفاته ٭ وما کتمه احظی لدیه واجمل ٭ هر چند واصلان سایر ارباب سلوک در جهت ثانی با ایشان مشارکند و بفنا فی الله والبقاء متحقق لیکن مسافتی که ارباب سلوک بریاضات و مجاهدات قطع میکنند و در ازمنهٔ طویله بمنتهای آن میرسند اکابر این خانوادهٔ بزرگ با ابتدای دولت شهود و ذوق یافت مقصود آن مسافت را بزمان قلیل قطع میسر باشد و بکعبهٔ مطلوب میرسند و بعد از رسیدن ترقیات بی نهایت مینمایند

که منتهیان ارباب سلوک ازان ترقی وقرب قلیل النصیب اند چه تقدم جذبه بر سلوک نتیجه
از معنی محبوبیت میطلبد تا مراد نباشد جذب نمیکنند وچون بکشند هر آئینه نزدیکتر افتد وقرب
بیشتر پیدا کند آنکه خواسته شده تا خواهنده فرق بسیار است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ
يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ مثنوی عشق معشوقان نهانست وستیر * عشق عاشق
با دو صد طبل ونفیر * لیک عشق عاشقان تن زه کند * عشق معشوقان خوش وفربه کند
اگر گویند که مرادان سلاسل دیگر هم درین ترقی وقرب شریکند چه جذبه بر سلوک شان متقدم
است پس مزیت این طریق بر طرق دیگر چه باشد واقرب طرق برائے چه گفته شود جواب
آنست که طرق دیگر موضوع از برائے حصول این معنے نیست بلکه بعض ایشان را بر سبیل
اتفاق این دولت دست میدهد واین طریق موضوع از برائے حصول این دولت
است ویادداشت که در عبارت اکابر این سلسلهٔ علیه واقع میشود بعد از تحقق هر دو جهت
جذبه وسلوک صورت مے بندد ونهایت گفتن اورا باعتبار نهایت مراتب شهود وآگاهی
است والا نهایت مطلق وراء وراست تفصیلش آنست که شهود یا در مرآت صورت
است یا در مرآت معنی یا وراء صورت ومعنی این شهود بے پرده را برقی گفته اند یعنی حصول
آن شهود کالبرق است باز در پرده مے شود وهمین شهود اگر بمحض فضل ایزدی جل سلطانه
دوام پذیرد وبتمام از ضیق پردها برآید تعبیر ازان بیادداشت میفرمایند که حضور بے غیبت
چه هرگاه شهود در پرده آمد غیبت متحقق گشت مادام که دوام بے پردگی پیدا نکند نام
یادداشت بران اطلاق نمیشود اینجا دقیقه ایست باید دانست که سیر هر واصل را رجوع
نمیباشد وآگاهیش دائمی است اما سریان آن نسبت در کلیه او کالبرق است بخلاف مجذوبان
که جذبه بر سلوک شان مقدم است واین سریان دائمی است وکلیه ایشان حکم سر گرفته
است وکار سر میکند کما مرت الاشارة الیه لانت اجسادهم کما لانت ارواحهم حتے

چنانچه اشارة بآن رفته ۱۲

صارت ظواهرهم بواطنهم و بواطنهم ظواهرهم پس لاجرم غیبت را در آگاهی ایشان گنجایے نباشد پس این نسبت فوقِ همه نسبتها باشد و بهمین معنے در کتب و رسائلِ این حضرات آن عبارت شائع است چه نسبت عبارت از آگاهی است و نهایت مراتبِ آگاهی آنست که بے پرده میسّر شود و دوام پذیرد و مشائخ این طریقه که این نسبت را بخود مخصوص میدانند باعتبارِ وضعِ طریق است از برائے حصولِ آن دولت بتمامه و الّا بعضے اکابرِ سلاسلِ دیگر را هم اگر میسّر شود جائز است بلکه واقع قدوهٔ اکابرِ اهل الله شیخ ابو سعید ابو الخیر قدّس الله تعالیٰ سرّهٗ ازین آگاهی رمزے مینماید و از استادِ خود تحقیقِ آن میفرماید آنجا که می پرسد که این حدیث دائمی باشد استاد در جواب میفرماید نباشد شیخ باز تکرارِ آن مسئله مینماید و همان جواب میباید و مرتبهٔ سوم باز تکرارِ آن سوال میکند استادش در جواب میفرماید که اگر باشد نادرست شیخ برقص در آمده و گفته که این از آن نادرها است و آنکه گفته بودم که نهایت مطلق ورا ءِ وراء است بیانش آنست که بعد از تحققِ این آگاهی اگر عروجے واقع شود در گردابِ حیرت می افتد و این آگاهی را در رنگِ سائرِ مراتبِ عروج وا پس میگذارد همین حیرت است که مسمّیٰ بحیرتِ کبریٰ است که مخصوص باکابرِ الاکابر است کما وقع فی کتب القوم بزرگے درین مقام میفرماید ؎ حسنِ تو مرا کرد چنان زیر و زبر ٭ کز خال و خط و زلفِ توام نیست خبر ٭ دیگرے میفرماید ؎ عشق بالائے کفر و دین دیدم ٭ برتر از شک و از یقین دیدم ٭ کفر و دین و یقین و شک هر چار ٭ همه با عقل همنشین دیدم ٭ چون گذشتم ز عقلِ صد عالم ٭ چون بگویم که کفر و دین دیدم ٭ هر چه هستند سدِّ راه نواند ٭ سدِّ اسکندری همین دیدم ٭ عزیزے دیگر میفرماید ؎ لا هوزان سرائے روز بهی ٭ باز گشتند جیب و کیسه تهی ٭ بعد از حصولِ این حیرت مقامِ معرفت است تا کرا این دولت مشرّف سازند و بحصولِ ایمانِ حقیقی بعد از کفرِ حقیقی که مقامِ حیرت

ع ۸ چون به بیرنگی رسی کان داشتی ٭ موسیٰ و فرعون دارند آشتی ۱۲ ۔ ع ۹ بلکه بعد از تجاوز از مرتبهٔ عقل نه کفر در نظر در آمد و نه دین و ایمان ۱۲

ای نشر النفس او شدة الحاجة الی الناس ۱۲

است بنوازند نهایت مطلوب محققان درین ایمان است و مقام دعوت و کمال متابعت حضرت صاحب شریعت علیه الصلوة والسلام والتحیة که ادعوا الی الله علی بصیرة انا و من اتبعنی درین مقام است و آن سرور دین و دنیا علیه الصلوة والسلام این ایمان را میطلبد و میفرماید اللهم اعطنی ایمانا صادقا و یقینا لیس بعده کفر و از کفر حقیقی که مقام حیرت است استعاذه میفرماید که اعوذ بک من الفقر و الکفر این مرتبه نهایت مراتب حق الیقین است اینجا علم و عین حجاب یکدیگر نیستند شعر هنیئا لارباب النعیم نعیمها ۔ و للعاشق المسکین ما یتجرع ۔ هذا ۔ بدان ارشدک الله تعالی که جذبهٔ این عزیزان دو نوع است نوع اول که از حضرت صدیق اکبر رسیده است و بهمین اعتبار طریق ایشان منسوب بآنحضرت است رضی الله تعالی عنه و حصول آن بتوجه بوجه خاص است که قیوم جملهٔ موجودات است و استهلاک و اضمحلال دران نوع دویم که مبدا ظهور آن درین طریق حضرت خواجه نقشبند اند و آن از راه معیت ذاتیه میخیزد و آن جذبه از حضرت خواجه بخلیفهٔ نخستین ایشان خواجه علاؤ الدین رسیده و چون ایشان قطب ارشاد وقت خود بودند از برای حصول این قسم جذبه نیز طریقی وضع کردند و آن طریق در خلفای خانوادهٔ ایشان بطریقهٔ علائیه مشهور است و در عبارت ایشان واقع میشود که اقرب طرق طریقهٔ علیهٔ علائیه است هر چند اصل این جذبه از حضرت خواجه نقشبند است اما وضع طریق از برای تحصیل آن مخصوص بخواجه علاؤ الدین است قدس الله تعالی اسرارهما و الحق که این طریق کثیر البرکت است اندک آن طریق تا بعضی از بسیار طرق دیگرانست تا این وقت خلفای مشایخ خانوادهٔ علائیه و احراریه بآن دولت عظمی بهره مندند و طالبان ازین راه تربیت میفرمایند حضرت خواجه احرار بآن دولت عظمی از خدمت مولانا یعقوب چرخی علیهما الرضوان که از خلفای حضرت خواجه علاؤ الدین است رسیده است نوع اول از جذبه که بحضرت صدیق

رضی الله تعالی عنه منسوب است طریق علیحده وبرائے حصولِ آن موضوع است
وآن طریق موقوف عددی است وسلوکیکه بعد از حصولِ این جذبه متحقق میشود هم دو نوع
است بلکه انواع است نوعے هست که حضرتِ صدیق رضی الله تعالی عنه ازان طریق بمقصود
پیوسته اند وحضرتِ رسالت خاتمیت علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة نیز از همین
خانهٔ جذبه بهمین طریق رسیده اند وحضرتِ صدیق رضی الله تعالی عنه بجهتِ کمال اخلاص
که بآنسرور داشتند وفانی درایشان بودند ازمیانِ سائرِ اصحاب رضوان الله تعالی وتقدس
علیهم اجمعین باین خصوصیت طریق مخصوص گشته اند وهمین نسبتِ جذبه وسلوک تا حضرت
امام جعفر صادق رض بهمین خصوصیت رسید وچون والدهٔ امام از اولادِ کرام حضرت صدیق
اکبر است رضی الله تعالی عنهم امام باعتبارِ این هر دو جهت فرموده اند که ولدنی ابوبکر مرتین
وچون حضرتِ امام از آبائے کرامِ خود هم نسبتے جدا گرفته اند جامع این هر دو طریق گشته
اند وآن جذبه را با سلوک ایشان جمع فرمودند وباین سلوک بمقصود پیوستند وفرق درمیانِ
این دو سلوک آنست که سلوک حضرتِ امیر بسیر آفاقی قطع میشود وسلوکِ حضرتِ صدیق
بآفاقی چندانے تعلق ندارد وبآن میماند که نقبے از خانهٔ جذبه کنده باشند وبمطلوب رسانیده
ودر سلوکِ اول تحصیل معارف است ودر ثانی غلبهٔ محبت لاجرم حضرتِ امیر بابِ مدینهٔ علم
آمد وحضرتِ صدیق قابلیت خلت آنسرور علیه الصلوة والسلام پیدا کرد قال علیه الصلوة
والسلام لو کنت متخذا احدا خلیلا لاتخذت ابابکر خلیلا وحضرتِ امام باعتبار
جامعیتِ جهتِ جذبه که مبنائے آن محبت است وجهتِ سلوکِ آفاقی که منشأ علوم ومعارف
است نصیبے وافر از محبت ومعرفت حاصل کردند بعد ازان امام این نسبتِ مرکبه را بطریق
ودیعت بسلطان العارفین قدس الله تعالی سره سپرده اند گویا این بارِ امانت را بر پشتِ ایشان
مانده اند تا بتدریج باهلِ آن برسد وروئے توجه شان جانبِ دیگر است پیش از تحمل آن

ابویزید بعد از وفات حضرت امام است وتربیت حضرت امام ایشانرا بحسب روحانیت ومعنی بوده است نه بحسب ظاهر وصورت ۱۲ از رشحات

امانت بایں نسبت مناسبت ندارند ودرین تحمل نیز حکمتهاست هرچند حاملان ازین نسبت قلیل النصیب اند اما این نسبت را از انوار آن بزرگواران نصیب وافراست مثلاً نوعے از سکر که درین نسبت مندرج است از آثار انوار سلطان العارفین است آن سکر بندیان را از حس غائب نمیسازد واز هوش نمیبرد وبعد ازان بتدریج رو باستتار می آرد وباعتبار غلبه صحو این نسبت در مراتب صحو مندرج میگردد ودر ظاهر صحو است ودر باطن سکر این بیت در بیان حال ایشان است بیت از درون شو آشنا واز برون بیگانه وش :: این چنین زیبا روش کم میبود اندر جهان :: علی هذا القیاس از هر بزرگے نورے فرا گرفته تا باهل خود رسیده وآن عارف ربانی حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی است که سر حلقه سلسله حضرات خواجها است قدس الله تعالی وتبارک اسرارهم ودراین وقت باز این نسبت علیه از سر طراوت گرفته در عرصه ظهور آمد بعد از ایشان دراین سلسله جانب سلوک آفاقی باز مختفی شد بعد حصول جذبه براهها دیگر سلوک نمود وعروج پیدا کردند تا زمانیکه حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالی سره الاقدس بعالم ظهور آمدند آن نسبت بآن جذبه وسلوک آفاقی باز ظاهر گشت بآن هر دو جهت جامع کمال معرفت ومحبت گشتند باوجود آن یک قسم جذبه دیگر که از راه معیت مے خیزد نیز ایشان را عطا فرمودند چنانکه بالا گذشت واز کمالات ایشان نصیب وافر نائب مناب ایشان را یعنی خدمت خواجه علاء الحق والدین حاصل گشت وبدولت هر دو جذبه وسلوک آفاقی مشرف گشتند وبمقام قطبیت ارشاد رسیدند وهمچنین خدمت خواجه محمد پارسا از کمالات ایشان بهره تام یافتند وحضرت خواجه در آخر حیات در حق ایشان فرمودند که هر که میل دیدن من بکنند محمد را ببینند ونیز از ایشان منقول است که میفرمودند مقصود از وجود بهاء الدین ظهور محمد است وخدمت خواجه پارسا را باوجود این کمالات نسبت فردیت مولانا عارف دیک کرانی در آخر حیات خود عطا فرمودند وغلبه همین نسبت ایشان را مانع شیخی وتکمیل طلبه گشت

والا در کمال و تکمیل درجهٔ علیا داشتند حضرتِ خواجه نقشبند در شانِ ایشان فرمودند اگر او شیخی کند
عالم از وے منور شود و مولانا عارف این نسبتِ فردیت را از مولانا بهاؤ الدین که پیر و پدر
ایشان بود دریافته بودند باید دانست که نسبتِ فردیت را تمام رو بحق است سبحانه و بشیخی
و تکمیل و دعوت کارے ندارد و اگر آن نسبت با نسبتِ قطب ارشاد که مقامِ دعوت و تکمیل
خلق است جمع شود باید دید که اگر نسبتِ فردیت غالب است پلّهٔ ارشاد و تکمیل درین صورت
زبونست والا صاحب آن دو نسبت در حدِ اعتدال است ظاهرش تمام با خلق است
و باطنش بالکلیه باحق تعالی و تقدس در درجهٔ علیا و در مقامِ دعوتِ خلق صاحب این دو نسبت
راست هر چند نسبتِ قطبیتِ ارشاد نیز تنها در دعوت کفایت میکند امّا این بزرگواران را
درین مقام مرتبهٔ دیگر است نظرِ ایشان شافیِ امراضِ قلبیه است و صحبتِ شان دافعِ
اخلاقِ ناموضیه سید الطائفه جنید البغدادی باین دولتِ عظمی استعداد شده بود و باین
منزلت مشرف گشته نسبتِ قطبیت ایشان را از شیخ سری سقطی حاصل شده بود و نسبتِ
فردیت از شیخ محمد قصاب از سخنان قدسی نشان ایشانست مردم میدانند که من مرید سری ام
من مرید محمد قصابم نسبتِ فردیت را غالب ساخته نسبتِ قطبیت را فراموش کرده
در جنبِ آن معدوم دانسته است بعد از خلفائے حضرتِ خواجه نقشبند چراغ این خاندان
بزرگ حضرتِ خواجه احرار بود جذبهٔ خواجهار اتمام نموده متوجه سیر آفاقی گشتند و تا اسم سیر را
رسانیده بے آنکه در اسم در آمده استهلاک و فنا در آن پیدا کنند باز بتجانهٔ جذبه در آمدند و
استهلاک و اضمحلالِ خاص درین جهت پیدا کردند و بقائے هم درین جهت یافتند بالجمله
شانِ عظیم درین جهت داشتند و علوم و معارف که از فنا و بقا دست میدهد ایشان را
درین مقام میسر شد اگر چه در علوم بواسطهٔ تغایر جهتین تفاوت پیدا است یکی از
نفا و تنها اثباتِ توحیدِ وجود است و حاکم آن و همچنین است اثباتِ امورے که منافی

توحید مذکور اند من الاحاطة والسریان والمعیة الذاتیات وشهود الوحدة فی الکثرة مع اختفاء الکثرة بالکلیة بحیث لا یبقی کلیة اثرها علی السالک اصلاً و امثال ذلک بخلاف العلوم التی تترتب علی البقاء الذی بعد الفناء المطلق فانها لیست کذلک بل علومهم مطابقة لعلوم الشریعة الحقة غیر محتاجة الی التمحلات والتکلفات والاسؤلة والاجوبة. بالجمله بقائیکه درجهت جذبه است هر نوع جذبه که باشد از سکر نمے بر آرد و در صحو نمی آرد لهذا با وجود بقا انا بر باقی رجوع نمیکند و اشارت باو نمی افتد چه در جذبه غلبهٔ محبت است و غلبهٔ محبت را سکر لازم است پس بهیچ وجه سکر از وے منفک نشود پس ناچار علوم آن نیز سکر آمیز باشد کالقول بوحدة الوجود فان مبناها علی السکر و غلبة المحبة بحیث لا یبقی فی نظره الا المحبوب فیحکم بنفی ماسواه و اگر بصحو می آید شهود محبوب مانع شهود ماسوائے او نمیشود و حکم بوحدت وجود نمیکرد و بقائیکه بعد از فنائے مطلق و نهایت سلوک است منشاء صحو و مبدء معرفت است سکر را دران موطن مدخلے نیست آنچه از سالک در حالت فنا گم شده بود همه رجوع کرده اما منصبغ برنگ اصل وهو المعنی بالبقاء بالله پس ناچار در علوم شان سکر را مجال نباشد پس علوم ایشان مطابق علوم انبیا باشد علیهم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات الی یوم الدین و ایضاً از عزیزے شنیده ام که حضرت خواجه نسبتے از آبائے مادری خود که صاحب احوال غریبه بودند و جذبهائے قویه داشتند نیز حاصل کرده بودند و از مقام اقطاب اثنا عشر که تائید دین بایشان مربوط است و در محبت شان عظیم وارند حضرت خواجه را نصیب وافر بود تائید شریعت و نصرت دین ایشان را از انجا بود و شمه از احوال گرامی ایشان بالا مذکور شده است بعد از ان احیائے طریقهٔ این بزرگواران و اشاعت آداب این عزیزان علی الخصوص در ممالک هندوستان که اهل آن از کمالات ایشان بے بهره بودند بظهور ارشاد پناهی معارف آگاهی مؤید الدین الحق

الشیخنا و مولانا محمد الباقی سلمه الله تعالی متحقق گشت خواست که شمه از کمالات ایشان نیز درین مکتوب درج نماید چون رضائے ایشان درین باب مفهوم نه گشت از جرأت در غیبت ایشان تقاعد نموده ۲

مکتوب دو صد و نود و یکم (۲۹۱)

بمولانا عبد الحی صدور یافت در بیان مراتب توحید وجودی و شهودی و معارف متعلقه انها بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین وعلی اله واصحابه اجمعین بدان ارشدک الله تعالی که منشأ توحید وجودی جمعے را کثرت ممارست مراقبات توحید است وتعقل معنی کلمه طیبه لا اله الا الله بلا موجود الا الله ظهور این قسم توحید بعد از تخیل و تأمل و تخیل بواسطهٔ استیلائے سلطان خیال است که از کثرت مزاولت معنی توحید این معرفت در متخیله نقش بسته است وچون مجعل جاعل مجعول است هر آئینه معلول است صاحب این توحید از ارباب احوال نیست چه ارباب احوال ارباب قلوب اند واو از مقام قلب درین وقت خبرے ندارد علمی بیش نیست لیکن علم او درجات است بعضها فوق بعض وجمعے دیگر را منشأ توحید وجودی انجذاب و محبت قلبی است که ابتداء باذکار و مراقبات که خالی از تخیل معنی توحید است اشتغال نموده اند وبجد و جهد یا بمجرد سابقهٔ عنایت بمقام قلب رسیده اند وجذبے پیدا کرده اند درین مقام اگر برایشان جمال توحید وجودی ظاهر شود سبب آن غلبهٔ محبت محبوب خواهد بود که ماسوائے محبوب را از نظر شان مختفی ساخته است ومستور گردانیده وچون ماسوائے محبوب را نمے بینند ونمی یابند لاجرم جز محبوب را موجود نمیدانند این قسم توحید از احوال است واز علت تخیل وشائبهٔ توهم پاک ومبرا اگر این جماعهٔ ارباب قلوب را ازهمان مقام بعالم باز گردانند محبوب خود را در هر ذره از ذرات عالم مشاهده مینمایند وموجودات را مرایای مجالی حسن و جمال محبوب میدانند

ش۵ قوله مرایا جمع مرآت است که بمعنی آئینه است و قوله مجالی بفتح میم وکسر لام جمع مجلی است که بفتح میم و فتح لام صیغه اسم ظرف است بمعنی جاے جلا که آئینه باشد پس مجالی بمعنے آئینها است و بمعنی جاهاے جلوه ۱۲ غ لمصححه سلمه الله تعالے

سه بالکسر و دو نون منسوب به سمنان که شهریست نزدیک بدامغان ۱۲

اگر بمحض فضلِ خداوندی جل شانہٗ از مقامِ قلب برآمده متوجه جنابِ قدسِ مقلّبِ قلب گردند آن معرفتِ توحیدی
که در مقامِ قلب پیدا شده بود رو بزوال می آرد هر چند در معارجِ عروج صعود نمایند خود را ازین معرفت بی مناسبت تر
می یابند جمعی ازینها تا بحدِ انکار و طعن می رسند بر اربابِ آن معرفت مثلِ رکن الدین ابو
المکارم شیخ علاء الدوله سمنانی و بعضی دیگر را بعد از زوالِ این معرفت نفی و اثباتِ آن کار
نمی ماند کاتبِ این سطور از انکارِ اربابِ این معرفت تحاشی می نماید و از طعنِ ایشان خود را دور
میدارد و انکار و طعن را وقتی مجال باشد که اربابِ آن حال را در ظهورِ آن حال قصدی
و اختیاری باشد بی ارادهٔ ایشان این معنی در ایشان ظاهر شده است ایشان مغلوب
آن حالند پس هر آئینه معذور باشند و لا حَرَجَ و لا طعنَ علی المُضطَرِّ المعذورِ لیکن این قدر
میداند که فوقِ این معرفت معرفتِ دیگر است و ورای این حال حالی دیگر تحققِ بعضی بآن
این مقام از کمالاتِ بسیار ممنوع اند و از مقاماتِ بسیار محروم این حقیرِ قلیل البضاعت را که
حالیست بمعنی توحید نماید در ضمنِ مراقبات و اذکار بلکه بی آنکه جد و جهد نماید بمحضِ فضلِ ایزدی
در ملازمتِ هدایت و افاضت پناهی حقائق و معارف آگاهی مؤید الدین الرضی شیخنا و مولانا
محمد الباقی قدس الله تعالی سره الاقدس بعد از تعلیمِ ذکر و توجه و التفاتِ ایشان در مقامِ قلب
درین معرفت کشاده بودند و علوم و معارفِ این مقام را فراوان عطا فرموده و دقائق
این معارف را منکشف ساخته و تا مدتی درین مقام داشتند آخر الامر از کمالِ بنده نوازی
از مقامِ قلب برآوردند و درین ضمن آن معرفت رو بزوال آورده و رفته رفته بتمام معدوم
گشت مقصود از اظهارِ احوالِ خود آنست تا معلوم شود که این مرقوم را از روی کشف
و ذوق بتحریر آورده است نه از روی ظن و تقلید و معارفِ توحیدی که از بعضی اولیاء
الله ظاهر شده اند در ابتدای حال و در مقامِ قلب سر بر زده باشند پس هیچ نقص با ایشان
ازین راه لاحق نشود این حقیر نیز در آن وقت رسائل در معارفِ توحیدی نوشته است چون

که درین معرفت برا کشاده بودند ۱۲

ه باید دانست که معارف توحید [illegible] ۱۲

آن نوشتہا را بعضے یاران منتشر ساختہ اند جمع آنرا متعسر دانستہ آن رسائل را بحالِ خود
گذاشتہ نقص وقتے لازم مے آید کہ ازان مقام نگذرانند طائفۂ دیگر از اربابِ توحید
آنانند کہ استہلاک واضمحلال در شہودِ خود بروجہِ اتم پیدا کردہ اند وہمتِ ایشان آنست کہ
در شہود ہموارہ مضمحل ومعدوم باشند واثرے از لوازمِ وجودِ ایشان ظاہر نشود ورجوع اینہا را
بوجود کفر میدانند ونہایتِ کار نزدِ ایشان فنا ونیستی است مشاہدہ را نیز گرفتاری میدانند
بعضے از ایشان میفرمایند اشتہی عدماً لا اعود ابداً اعدمے میخواہم کہ ہرگز او را وجود نبود
ایشان اند مقتولِ محبت وحدیثِ قدسی مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ در شانِ ایشان متحقق است
ہمیشہ در زیرِ بارِ وجود اند ولمحہ آسایش ندارند چہ آسایش در غفلت است بر تقدیرِ دوام
استہلاک غفلت را گنجایش نیست شیخ الاسلام ہروی میفرماید کیکہ مرا یکساعت از حق سبحانہ
غافل سازد امید است کہ گناہانِ او را ببخشند ووجودِ بشریت را غفلت در کار است حق
سبحانہ وتعالی از کمالِ کرمِ خویش ہر یکے را از ایشان باندازۂ استعداد بامور یکہ مستلزم
غفلت اند ظاہرِ ایشان را بآن امور مشغول ساختہ است تا آن بارِ وجود فی الجملہ از ایشان
تخفیف یابد جمعے را بسماع ورقص الفت دادہ وطائفہ را تصنیفِ کتب وتحریرِ علوم ومعارف
شعار ساختہ وگروہے را ببعضے امورِ مباح مشغول داشتہ عبد اللہ اصطخری ہمراہ سگبانان
بصحرا میرفت شخصے از عزیزے سرِ آن را پرسید فرمود تا نفسے از بارِ وجود خلاص شود وبعضے
را بعلوم توحیدِ وجود وشہودِ وحدت در کثرت آرام داد تا ازان بار ساعتے بیاسایند ازین
قبیل است توحیدے کہ از بعضے اکابرِ مشائخ نقشبندیہ قدس اللہ تعالی اسرارہم ظاہر شدہ
است نسبتِ این بزرگواران بتنزیہ صرف میکشد بعالمِ شہود در عالم کارے ندارند معارف
ارشاد پناہی حقائق ومعارف دستگاہی ناصر الدین خواجہ عبید اللہ مناسبِ علوم توحیدِ وجود وشہود
وحدت در کثرت نوشتہ اند ازین قسمِ اخیر توحید است کتابِ فقراتِ ایشان کہ مشتمل است

بر بعضے علوم توحید وجز آن منشأ علوم آن کتاب ومقصود ازان معارف استیناس والفت
ایشان است با عالم وہمچنین است معارف خواجۂ ما کہ در بعضے رسائل بطریق کلام کتاب فقرات
تحریر یافتہ منشأ این علوم توحید نہ جذبہ است ونہ غلبۂ محبت ومشہود ایشان را با عالم نسبتے نیست
آنچہ ایشان را در عالم مے نماید شبہ ومثال مشہود حقیقی ایشانست مثلاً شخصے گرفتار جمال آفتاب است
واز کمال محبت خود را در آفتاب گم ساختہ است ونامے ونشانے از خود نگذاشتہ این چنین
گم شدہ را اگر خواہند باو باز دہند وآنسے والفتے در وے بما سوائے آفتاب پیدا آرند تا ساعتے
از شعشعان انوار آفتاب نفسے راست کند ووے بیاساید ہمان آفتاب را در مجالی این عالم
وا مینمایند وبآن علاقہ او را با این عالم انسے والتفاتے پیدا میسازند گاہے او را مے نمایند کہ این
عالم عین آفتاب است وجز آفتاب ہیچ چیز موجود نیست وگاہے در مرآت ذرات عالم جمال آفتاب
را مینمایند اینجا کسے سوال نکند کہ چون عالم در نفس الامر عین آفتاب نباشد پس آن را آفتاب
وانمایند این خلاف واقع باشد زیرا کہ گوئیم افراد عالم بایکدیگر ببعضے امور اشتراک دارند ووجہ
امتیاز حق سبحانہ وتعالی بکمال قدرت خویش امورے کہ باعث امتیاز ند پوشیدہ ساختہ لبعضے حکم و
مصالح از نظر اینہا مختفی میسازد وآجزائے مشترکہ فقط مشہود مینماید پس ناچار حکم باتحاد یکدیگر میکنند
پس آفتاب را نیز باین علاقہ عین عالم مینماید ہمچنین حق را سبحانہ با عالم ہر چند فی الحقیقت ہیچ
مناسبت نیست اما مشابہت اسمی مصحح این اتحاد میگردد مثلاً حق سبحانہ وتعالی موجود است و
عالم ہم موجود ہر چند فی الحقیقت در میان این دو وجود ہیچ مناسبت نیست وہمچنین او تعالی
عالم وسمیع وبصیر وحی وقادر ومرید است وبعضے افراد عالم نیز باین صفات متصف اند ہر چند
صفات یکدیگر از ہمدگر جدا است اما چون خصوصیت وجود امکانی ونقائص صفات حدثات را
از نظر ایشان مستور ساختہ اند اگر حکم باتحاد کنند گنجائش دارد واین قسم اخیر توحید از اقسام توحید
است بلکہ فی الحقیقت ارباب این معرفت مغلوب این وارد نیند وسکر ایشان باعث این معرفت

شده است بلکه این وارد را بر ایشان از برای مصلحتی آورده اند و خواستند که بتوسل این معرفت
ایشان را از سکر بصحو آرند و تسلی دهند چنانچه جمعی را بسماع و رقص و طائفه را اشتغال بعضی امور
مباحه تسلیه داده اند باید دانست که همگنان ایشان ازین طائفها بعضی اموری که مغایر مشهود
ایشانست اشتغال مینمایند و تسلی می یابند بخلاف این بزرگواران بامری که مغایر مشهود ایشان
است التفاتی نمی نمایند و رام نمیگردند پس ناچار عالم را عین مشهود ایشان مینمایند یا در مرآت
عالم آنرا جلوه میدهند تا ساعتی ازان بار تخفیف یابند منشأ این قسم اخیر توحید این حقیر را بطریق
کشف و ذوق معلوم نبود همان دو وجه سابق را میدانست ظنی باین قسم داشت ولهذا در
رسائل و مکتوبات همان دو وجه بلکه وجه دوم را نوشته است و توحید وجودی را منحصر دران
ساخته است لیکن چون بعد از رحلت ارشاد پناهی قبله گاهی بتقریب زیارت مزار شریف
بلده محروسه دهلی اتفاق عبور افتاد و روز عید بزیارت مزار شریف ایشان رفته بود در اثنای
توجه بمزار متبرک التفاتی تمام از روحانیت مقدسهٔ ایشان ظاهر گشت و از کمال غریب نوازی
نسبت خاصهٔ خود را که بحضرت خواجهٔ احرار منسوب بود مرحمت فرمودند چون آن نسبت در خود یافت
بضرورت حقیقت این علوم و معارف را بطریق ذوق دریافت و معلوم گشت که منشأ توحید
وجودی در ایشان انجذاب قلبی و غلبهٔ محبت نیست بلکه مقصود ازین معرفت تخفیف آن غلبهٔ نسبت
آنست فی اظهار این معنی را مناسب نمیدید اما چون در بعضی رسائل آن دو وجه سابق مذکور شده
بودند مردم قلیل الدرایت ازان در توهم افتادند که ازین بیان تنقیص این دو اکابر لازم می آید
که طریق ایشان طریق ارباب توحید است باین توسل زبان فتنه انگیزی دراز کردند حتی که این
توهم در بعضی طلاب قلیل الارادت باعث فتور احوال ایشان گشت بضرورت مصلحت در اظهار
این قسم توحید دید و از برای استشهاد ذکر آن واقعه نیز مناسب دانسته در تحریر آورد درویشی از
مخلصان خواجهٔ ما نقل کرد که میفرمودند مردم میدانند که ما از مطالعهٔ کتب ارباب توحید نسبتی فرا میگیریم

عه: که بوقت زیارت مزار شریف حضرت خواجه بوقوع آمده بود ۱۲

و چنین است مقصود آنست که ساعتی خود را غافل سازیم این سخن مؤید کلام سابق است
فضیلت پناهی شیخ عبدالحق که از مخلصان حضرت خواجهٔ ماست نقل کردند که حضرت خواجهٔ
قبیل ایام رحلت میفرمودند که مارا بیقین یقین معلوم شده است که توحید کوچه تنگ است شاه راه
دیگر است هرچند پیش ازین هم میدانستیم اما این قسم یقین اکنون بظهور آمده است ازین سخن نیز
مفهوم میشود که در آخر کار مشرب ایشان بتوحید مناسبت نداشت و در ابتداء حال اگر آن قسم
توحید هم ظاهر شده باشد باکی نیست بلکه بسیاری از مشایخ را در ابتداء آن قسم بظهور آمده است
و بآخر کار از آن بر آمده اند و ایضا بعد از وصول بمقام جذبهٔ نقشبندیه طریق حضرت خواجه نقشبند
و طریق حضرت خواجه احرار از یکدیگر جداست و علوم و معارف نیز از همدیگر جدا اند علیحده چه حضرت خواجه احرار بعد از آن نسبت باطنی
اجداد و پدری خود داشت که پشت به پشت بزرگ آمده اند و این فقیر نیز که در یافته اند که شده از لوازم نسبت آن بزرگوارانست این حقیر
بواسطهٔ مصلحت ابنای این وقت از برای تربیت طالبان طریق حضرت خواجه نقشبند اختیار
کرده است و علوم و معارف آن طریق که بعلوم ظاهر شریعت بیشتر مناسبت دارند در این چنین
زمان خاصه که از ارکان شریعت در ان سستی تمام پیدا کرده اند ظهور آنها را مناسب دیده تعیین همان
طریق از برای افادهٔ طلبه نمود و اگر حق سبحانه طریقهٔ احراریه را بتوسط این حقیر ترویج میخواست
عالم را بان انوار منور میساخت چه انوار این هر دو بزرگواران را بطریق کمال عطا فرموده است
و طرق تکمیل هر دو اکابر را وا نموده ان الفضل بید الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم

بادشاهیست که عنایت خویش ❊ هر دو عالم بیک گدا بخشد ❊ اگر بادشه
بر در پیرزن ❊ بیاید تو ای خواجه سبلت مکن ❊

و اما بنعمة ربک فحدث بعضی اسرار
خفیه را بعرض ظهور آورده است حق سبحانه و تعالی طالبان حق را از ان بهره مند گرداند
هرچند میداند که منکران را غیر از انکار ثمره ای افزود اما مقصود افاده طالبان است که منکران از همیشه خفاش
واضح الظهور یضل به کثیرا و یهدی به کثیرا بر ارباب بصیرت مخفی نیست که از

حاشیه استاذی ۱۲

اختیارِ یک طریق برائے مصلحتی افضلیتِ این طریق بر طریقِ دیگر لازم نمے آید و نقصِ آن طریقِ دیگر نمیگشد ه دروازهٔ شہر را توان بست نتوان دہنِ مخالفان بست ؛ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ذِی الْاِنْعَامِ وَالْمِنَّةِ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ عَلٰی رَسُوْلِهٖ سَیِّدِنَا وَعَلٰی اٰلِهِ الْاَخْیَارِ وَاَصْحَابِهِ الْاَبْرَارِ

مکتوب دو صد و نود و دوم (۲۹۲)

بشیخ عبد الحمید بنگالی صدور یافته در بیان آداب ضروریهٔ مریدان و رفع بعضے شبه ایشان و ما یناسب ذلک ؛ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَدَّبَنَا بِالْاٰدَابِ النَّبَوِیَّةِ وَهَدٰنَا بِالْاَخْلَاقِ الْمُصْطَفَوِیَّةِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا بدانکه سالکان این راه از دو حال خالی نیستند مریدانند یا مراد اگر مراد اند طُوْبٰی لَهُمْ براهِ انجذاب و محبت ایشان را کشان کشان خواہند برد و بمطلب اعلیٰ خواہند رسانید و ہر ادبے که در کار شود بتوسط یا بے توسط تعلیم شان خواہد شد و اگر زلّتے واقع شود زود متنبه خواہند فرمود و بآن مواخذه نخواہند کرد و اگر بہ پیر ظاہر احتیاجے داشته باشد بے سعیِ ایشان بآن دولت دلالت خواہند فرمود بالجمله عنایتِ ازلی جَلَّ سُلْطَانُهٗ متکفّلِ حالِ این بزرگواران است بسبب و بے سبب کارِ ایشان را کفایت خواہند کرد اَللّٰهُ یَجْتَبِیْ اِلَیْهِ مَنْ یَّشَآءُ و اگر مریدانند کارِ ایشان بے توسطِ پیرِ کاملِ مکمّل دشوار است پیرے باید که بدولتِ جذبه و سلوک مشرّف شده باشد و بسعادتِ فنا و بقا مستسعد گشته و سیرِ الی الله و سیرِ فی الله و سیرِ عن الله بالله و سیرِ فی الاشیاء بالله را باتمام رسانید و اگر جذبهٔ او بر سلوکِ او مقدّم است و بتربیتِ مرادان مربّی شده کبریتِ احمر است کلامِ او دواست و نظرِ او شفا احیائے دلہائے مرده بتوجهِ شریفِ او منوط است و تازگی جانہائے فسرده بالتفاتِ لطیفِ او مربوط و اگر این طور صاحبِ دولت پیدا نشود سالکِ مجذوب هم مغتنم است و تربیتِ ناقصان از وے نیز مے آید و بتوسطِ او بدولتِ فنا و بقا مے رسند ه آسمان

نسبت بعرش آید فرود ٭ ورنه بس عالیست پیش خاک تود ٭ واگر بعنایت خداوندی جل
سلطانه طالبے را باین طور پیر کامل مکمل دلالت فرمودند باید که وجود شریف او را مغتنم داند و خود
را تمام باو سپارد و سعادت خود را در مرضیات او داند و شقاوت خود را در خلاف مرضیات او
شناسد بالجمله هوائے خود را تابع رضائے او سازد در خبر نبویست علیه وعلی آله الصلوات
والتسلیمات اتمها واکملها لن یؤمن احدکم حتی یکون هواه تبعا لما جئت به
و بداند که رعایت آداب صحبت و مراعات شرائط از ضروریات این راه است تا راه افاده
و استفاده مفتوح گردد و بدونها لا نتیجة للصحبة ولا ثمرة للمجالس بعضے از آداب
و شرائط ضروریه در معرض بیان آورده مے شود بگوش هوش باید شنید بدانکه طالب را باید
که روئے دل خود را از جمیع جهات گردانیده متوجه پیر خود سازد و با وجود پیر بے اذن او بنوافل
و اذکار نپردازد و در حضور او بغیر او التفات ننماید و بکلیت خود متوجه او بنشیند حتی که بذکر
هم مشغول نشود مگر آنکه او امر کند و غیر از نماز فرض و سنت در حضور او ادا نکند نقل کرده اند از
سلطان این وقت که وزیرش پیش او ایستاده بود اتفاقاً درین اثنا آن وزیر التفاتے بجانب
جامه خود کرده بند آن را بدست خود راست می ساخت درین حال نظر سلطان بران وزیر افتاد
دید که بغیر او متوجه است بزبان عتاب گفت که این را تحمل نمیتوانم کرد که تو وزیر من باشی و در حضور
من به بند جامه التفات نمائی باید اندیشید که هرگاه وسائل دنیا دنیه را آداب دقیقه در کار است
وسائل وصول الی الله را بر وجه اتم واکمل رعایت این آداب لازم خواهد بود و حتی الامکان در جائے
نه ایستد که سایه او بر جامه او یا بر سایه او افتد و بر مصلائے او پا ننهد و در متوضائے او طهارت
نکند و بظروف خاصه او استعمال نکند و در حضور او آب نخورد و طعام تناول ننماید و بکسے
سخن نکند بلکه متوجه احدے نگردد و در غیبت پیر در جانب که اوست پا دراز نکند و بزاق هم
بآنجانب نیندازد و هرچه از پیر صادر شود آنرا صواب داند اگرچه بظاهر صواب ننماید و هرچه میکند

از الهام میکند و باذن کار میکند برین تقدیر اعتراض را گنجایش نباشد و اگر در بعضے صور در الهامش خطا راه یابد خطائے الهامی در رنگ خطائے اجتهادیست ملامت و اعتراض بران مجوز نیست و ایضاً چون این را محبتے به پیر پیدا شده است در نظر محب هر چه از محبوب صادر میشود محبوب نماید پس اعتراض را مجال نباشد و در کلی و جزئی اقتدا به پیر کند چه در خوردن و پوشیدن و چه در خفتن و طاعت کردن نماز را بطرز او ادا باید کرد و فقه را از عمل او باید اخذ نمود آنرا که در سرای نگاریست فارغ است ؛ از باغ و بوستان و تماشائے لاله زار ؛ و هیچ اعتراض را در حرکات و سکنات او مجال ندهد اگرچه آن اعتراض مقدار حبه خردله باشد زیرا که اعتراض را غیر از حرمان نتیجه نیست و بے سعادت ترین جمیع خلائق عیب بین این طائفه علیه است نجانا الله سبحانه عن هذا البلاء العظیم و طلب خوارق و کرامات از پیر خود نکند اگرچه آن طلب بطریق خواطر و وساوس باشد هیچ شنیده که مومنے از پیغمبرے معجزه طلب کرده باشد معجزه طلبان کفارند و اهل انکار معجزات از بهر قهر دشمن است ؛ بوئے جنسیت پئے دل بردنست ؛ موجب ایمان نباشد معجزات ؛ بوئے جنسیت کند جذب صفات ؛ اگر شبهه پیدا شود در خاطر آنرا بے توقف عرض نماید اگر حل نشود تقصیر بر خود نهد و هیچ منقصت را بجناب پیر عائد نسازد و واقعه که رو دهد از پیر پنهان ندارد و تعبیر وقائع ازو طلب کند و تعبیر یکه بر طالب منکشف شود نیز عرض نماید و صواب و خطا را از وجوید و بر کشوف خود زینهار اعتماد ننهد که حق با باطل درین دار ممتزج است و صواب با خطا مختلط و بے ضرورت و بے اذن از وجدا نشود که غیر او را بر وے گزیدن منافی ارادتست و آواز خود را بر آواز او بلند نکند و سخن بلند با او نگوید که سوء ادبست و هر فیضے و فتوحیکه برسد آن را بتوسط پیر تصور نماید و اگر در واقعه بیند که فیضے از مشایخ دیگر رسیده است آنرا نیز از پیر داند و بداند که چون پیر جامع کمالات و فیوض است فیض خاص از پیر مناسب استعداد خاص مرید بلام بکمال شیخے از شیوخ که صورت افاضه از وے ظاهر شده است

مرید رسیده است و لطیفه از لطائف پیر که مناسبت بآن فیض دارد بصورت آن شیخ ظاهر شده
است بواسطهٔ ابتلاء مرید آن لطیفه را شیخ دیگر خیال کرده است و فیض از آن دانسته این
مغلطهٔ عظیم است حق سبحانه از زلت قدم نگاهدارد و بر اعتقاد و محبت پیر مستقیم دارد بحرمة
سید البشر علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات بالجملة الطریق کله ادب مثل
مشهور است هیچ بے ادبے بخدا نرسد و اگر مرید در رعایت بعضے از آداب خود را مقصر داند
و در اداے ما ینبغی نرسد و اگر بسعی هم نتواند از عهده بر آمد معفو است اما از اعتراف بتقصیر
ناچار است و اگر عیاذاً بالله سبحانه رعایت آداب نکند و خود را مقصر هم نداند از برکات این
بزرگواران محروم است ؎ هر کرا روے به بهبود نه بود ٭ دیدن روے نبی سود نه بود ٭
آرے مریدے که ببرکت توجه پیر بمرتبه فنا و بقا برسد و راه الهام و طریق فراست بروے ظاهر
شود و پیر آن را مسلم دارد و بکمال او گواهی دهد آن مرید را میرسد که در بعضے امور الهامی به پیر
خلاف کند و بمقتضاے الهام خود عمل کند اگرچه نزد پیر خلاف آن متحقق بود چه آن مرید درین
وقت از ربقه تقلید بر آمده است و تقلید در حق وے خطاست نمی بینی که اصحاب پیغمبر
صلی الله تعالی علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات در امور اجتهادیه و در احکام غیر منزله با آن
سرور خلاف کرده اند و در بعضے اوقات صواب بجانب اصحاب ظاهر شده است کما لا یخفی
علی ارباب العلم پس معلوم شد که خلاف با پیر مرید را بعد از رسیدن بمرتبه کمال مجوز است
و از سوء ادب مبرا است بلکه اینجا همین ادب است و اگر نه اصحاب پیغمبر علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات
که بکمال آداب مؤدب بودند غیر از تقلید امر دیگر نمیکردند ابو یوسف را بعد از رسیدن بمرتبه اجتهاد
تقلید ابی حنیفه رضی الله تعالی عنهما خطا است صواب در متابعت راے خود است مر ا
ابی حنیفه قول مشهور است از امام ابو یوسف که ناظرت اباحنیفة فی مسئلة خلق
القرآن ستة اشهر شنیده باشی که تکمیل صناعت بتلاحق افکار است اگر بیک فکر باندے

فاتفق رائی و رایه علی ان من قال بخلق القرآن فهو کافر ۱۲

زیادتی پیدا نکردے شیخ بلکہ در زمانِ سیبویہ بودہ امروز باختلافِ آراء و تلاحقِ انظار دہ چند زیادتی و کمال پیدا کردہ است امّا چون بنا را او نہادہ است فضل او راست: اَلْفَضْلُ لِلْمُتَقَدِّمِ لیکن کمال نہار امثل اُمَّتِیْ کَمَثَلِ الْمَطَرِ لَا یُدْرٰی اَوَّلُهُمْ خَیْرٌ اَمْ اٰخِرُهُمْ حدیثِ نبویست علیہ و علیٰ اٰلِهِ الصَّلٰوۃُ وَ السَّلَامُ تذنیبٌ لِدَفْعِ شُبْهَةِ بَعْضِ الْمُرِیْدِیْنَ: بدانکہ گفتہ اند: اَلشَّیْخُ یُحْیِیْ وَ یُمِیْتُ: احیا و اماتت از لوازمِ مقامِ شیخی است مراد از احیاء احیاءِ روحی است نہ جسمی و ہمچنین مراد از اماتت اماتتِ روحی است نہ جسمی و مراد از حیوٰۃ و موت فنا و بقا است کہ بمقامِ ولایت و کمال میرساند و شیخ مقتدا باذنِ اللهِ سبحانہ متکفّلِ این دو امر است پس شیخ را ازین احیا و اماتت چارہ نباشد یعنی یُحْیِیْ وَ یُمِیْتُ یُبْقِیْ وَ یُفْنِیْ اما احیا و اماتتِ جسمی را بمنصبِ شیخی کارے نیست شیخ مقتدا حکمِ کاہ ربا دارد ہر کس را کہ با و مناسبت است در رنگِ خس و خاشاک در عقبِ او میدود و نصیبِ خود را از وے استیفا مینماید خوارق و کرامات از برائے جذبِ مریدان نیست مریدان بمناسبتِ معنویہ منجذب میگردند و آنکہ با این بزرگواران مناسبت ندارد از دولتِ کمالاتِ ایشان محروم است اگرچہ ہزار معجزہ و خوارق و کرامات بیند ابوجہل و ابولہب را شاہدِ این معنی باید گرفت قَالَ اللهُ سُبْحَانَهٗ وَ تَعَالٰی فِیْ حَقِّ الْکُفَّارِ: وَاِنْ یَّرَوْا کُلَّ اٰیَةٍ لَّا یُؤْمِنُوْا بِهَا حَتّٰۤی اِذَا جَآءُوْكَ یُجَادِلُوْنَكَ یَقُوْلُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْۤا اِنْ هٰذَاۤ اِلَّاۤ اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ: وَالسَّلَامُ

مکتوب صد و نود و سیوم (۲۹۳)

بشیخ محمد چتری صدور یافتہ در جوابِ اسولۂ او کہ پرسیدہ بود لِیْ مَعَ اللهِ وَقْتٌ در حدیثِ نبوی علیہ و علیٰ اٰلِهِ الصَّلٰوۃُ وَ السَّلَامُ آمدہ است و ابوذر غفاری نیز ہمین را گفتہ وجہ آن چہ باشد و پرسیدہ بود کہ قَدَمِیْ هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ کُلِّ وَلِیِّ اللهِ حضرت شیخ عبدالقادر فرمودہ و دیگرے نیز ہمین را گفتہ حقیقتِ این معاملہ چیست و پرسیدہ کہ مراد از اولیائے کہ قدمِ ایشان بر گردن

آنها بوده اولیائے همان عصر نه مطلقا ۰ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی
صحیفهٔ شریفه که ارسال داشته بودند بورود آن مبتهج و مسرور گردید چه نعمتی است که دوستان حق
جل و علا در افادهٔ ایاد فرمایند اندراج یافته بود که حضرت رسالت پناه علیه و علی آله الصلوات
والتسلیمات فرموده است لِیْ مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ و حضرت ابوذر غفاری نیز همین گفته و حضرت
میران محی الدین گفته که پائے من بر گردن همه اولیا است و دیگرے نیز همین گفته است
گاه گاه بر این دو لفظ غوغاے شود عنایت نموده نویسند که این دو سخن چه معنی دارد و در
هر دو چه فرق است متوجه شده تمامی را واضح نوشته که قریب بفهم این غریب باشد ارسال
نمایند مخدوما این فقیر در رسائل خود نوشته است که آن سرور را با وجود استمرار وقت وقت نادر
هم بوده است و آن وقت در حین ادائے نماز بوده است ؛ اَلصَّلٰوةُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ شنیده
باشند و اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ شاهدیست عدل در اثبات این مطلب و ابوذر غفاری بوراثت
و تبعیت نیز باین دولت مشرف شده باشد چه کمل تابعان آن سرور را از جمیع کمالات او علیه
و علیهم الصلوات و التسلیمات بطریق وراثت و تبعیت نصیب وافر است و حظ کامل
و آنچه حضرت شیخ عبد القادر قدس سره فرموده قَدَمِیْ هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰهِ صاحب
عوارف که مرید و مربائے شیخ ابو النجیب سهروردی است که از مریدان و مصاحبان حضرت
شیخ عبد القادر بوده است این کلمه را از آن کلمات ساخته است که مشعر عجب اند که از مشایخ
در بدایت احوال بواسطهٔ بقایائے سکر صدور یافته اند و در نفحات از شیخ حماد دباس که از مشایخ
حضرت شیخ است نقل کرده است که او بطریق فراست فرموده که این عجمی را قدمیست که در
وقت وے بر گردن همه اولیا خواهد بود و هر آئینه مامور شود بآنکه بگوید قَدَمِیْ هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ
کُلِّ وَلِیِّ اللّٰهِ و هر آئینه آنرا بگوید و همه اولیا گردن بنهند بهر تقدیر حضرت شیخ در این کلام محق
این کلام خواه از بقایائے سکر از ایشان سر بر زده باشد و خواه مامور باشند باظهار این کلام

قدم ایشان بر گردنہاے جمیع اولیاءِ آن وقت بوده است و جمیع اولیاءِ آنوقت زیرِ قدمِ ایشان
بوده اند لیکن باید دانست که این حکم مخصوص باولیاے آن وقت است اولیاءِ ماتقدم
وماتاخر ازین حکم خارج اند چنانکه از کلام شیخ حمّاد مفهوم میشود که قدمِ او در وقت وے بر گردن
همه اولیا خواهد بود و نیز غوثے که در بغداد بوده است و حضرت شیخ عبد القادر و ابن سقا عبد الله
بزیارتِ او رفته بودند آن غوث بطریقِ فراست در حقِ شیخ گفته که مے بینم ترا در بغداد که بمنبر آمده
ومیگوئی قدمی هٰذه علیٰ رقبة کل ولی الله ومی بینم اولیاءِ وقت ترا که همه گردنهاے
خود را پست کرده اند اجلال واکرام ترا از کلامِ این بزرگ نیز مفهوم میشود که آن حکم مخصوص باولیاءِ
آن وقت بوده است در بیوقت نیز اگر کسے را حضرتِ حق سبحانه وتعالیٰ چشمِ بینا عطا فرماید
ببیند چنانچه آن غوث دیده بود که گردنهاے اولیاءِ آن وقت زیرِ قدمِ وے اند و این حکم
تجاوز بغیر اولیاءِ آن وقت نکرده است در اولیاءِ ماتقدم اینحکم چگونه مجوّز بود که شامل اصحابِ کرام
است که بیقین از حضرتِ شیخ افضل اند و در ماتاخر نیز چگونه متمشّی باشد که شاملِ حضرت مهدی است
که آن سرور علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام بقدومِ او بشارت داده است و امّت را بوجودِ
او بشر ساخته و او را خلیفة الله فرموده و همچنین اصحابِ حضرت عیسیٰ علیٰ نبیّنا وعلیه
الصلوٰة والسلام که از انبیاءِ اولو العزم است از سابقانند و بواسطهٔ متابعتِ این شریعت
ملحق به اصحابِ خاتم الرسل اند علیه وعلیهم الصلوٰة والسلام از بزرگی متاخران این امّت
تواند بود که آن سرور فرموده باشد علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام لا یُدریٰ اوّلهم
خیرٌ ام آخرهم بالجمله حضرت شیخ عبد القادر را در ولایت شانِ عظیم است و درجهٔ علیا است
ولایتِ خاصهٔ محمدیه را علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة از راهِ سیر بنقطهٔ آخر رسانیده
است و سرِ حلقهٔ آن دائره گشته از اینجا کسے توهم نکند که چون شیخ سرِ حلقهٔ دائرهٔ ولایت محمدیه
بود باید که از همه اولیا افضل باشد چه ولایتِ محمدی فوقِ جمیع ولایاتِ انبیاء است علیٰ نبیّنا

والتسلیمات ۱۲

وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ زیرا کہ گوئیم سر حلقۂ ولایتِ محمدیست کہ از راہِ سِرّ حاصل گشتہ است چنانکہ گذشت نہ سر حلقہ مطلق آن ولایت تا افضلیت لازم آید یا آنکہ گوئیم سر حلقۂ مطلق ولایتِ محمدیہ بودن مستلزمِ افضلیت نیست زیراکہ تواند بود کہ دیگرے در کمالاتِ نبوتِ محمدیہ بطریقِ تبعیت و وراثت پیش قدم بود و افضلیت از راہِ آن کمالات او را ثابت باشد جمعے از مریدانِ حضرتِ شیخ عبدالقادر در حقِ شیخ غلو بسیار مینمایند و در محبت جانبِ افراط میگیرند در رنگِ محبانِ مفرطِ حضرتِ امیر کَرَّمَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَجْہَہٗ از فحوائے کلام این جماعہ مفہوم مے شود کہ حضرت شیخ را ایشان از جمیع اولیائے ما تقدم و ما تأخر افضل میدانند و غیر از انبیا عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ معلوم نیست کہ دیگرے را بر حضرت شیخ فضل دہند این از افراطِ محبت است اگر گویند آن قدر ظہورِ خوارق و کرامات کہ از شیخ بوجود آمدہ است از ہیچ ولی بظہور نیامدہ پس فضل او را باشد گوئیم کہ کثرتِ ظہورِ خوارق بر افضلیت دلالت ندارد تواند بود کہ کسے بود کہ ہیچ خارقے از وے بظہور نیاید افضل باشد از آنکس کہ خوارق و کرامات از وے بظہور مے آید شیخ الشیوخ در عوارف بعد ذکر کرامات و خوارقِ مشایخ فرمودہ است وَکُلُّ هٰذِهٖ مَوَاهِبُ اللّٰهِ تَعَالٰی وَقَدْ یُکَاشَفُ بِهَا قَوْمٌ وَتُعْطٰی وَقَدْ یَکُوْنُ فَوْقَ هٰؤُلَاءِ مَنْ لَا یَکُوْنُ لَهٗ شَیْءٌ مِّنْ هٰذَا لِاَنَّ هٰذِهٖ کُلَّهَا تَقْوِیَةُ الْیَقِیْنِ وَمَنْ مُّنِحَ صِرْفَ الْیَقِیْنِ لَا حَاجَةَ لَهٗ اِلٰی شَیْءٍ مِّنْ هٰذَا فَکُلُّ هٰذِهِ الْکَرَامَاتِ دُوْنَ مَا ذَکَرْنَاهُ مِنْ تَجَوْهُرِ الذِّکْرِ فِی الْقَلْبِ وَوُجُوْدِ ذِکْرِ الذَّاتِ کثرتِ ظہورِ خوارق را دلیل بر افضلیت ساختن در رنگِ آنست کہ کسے کثرتِ فضائل و مناقبِ حضرتِ امیر را دلیلِ افضلیتِ او سازد بر حضرتِ صدیق رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُمَا کہ آن قدر فضائل و مناقب از وے بظہور نیامدہ است آرے برادر خوارقِ عادات بر دو نوع است نوعِ اوّل علوم و معارفِ الٰہی است جَلَّ سُلْطَانُہٗ کہ بذات و صفات

و افعال احبی جل و علا تعلق دارد و ورا طور نظر عقل است و خلاف متعارف و معتاد
است که بندهای خاص خود را بآن ممتاز ساخته است و نوع ثانی کشف صور مخلوقات است
و اخبار از مغیبات که بعالم تعلق دارد و نوع اول مخصوص باهل حق و ارباب معرفت است
و نوع ثانی شامل محق و مبطل است زیرا که اهل استدراج را نیز نوع ثانی حاصل است نوع اول نزد
خدا جل و علا شرافت و اعتبار دارد که باولیاء خود مخصوص ساخته است و اعدا را از آن شرکت
نداده و نوع ثانی نزد عوام خلائق معتبر است و در انظار ایشان معزز و محترم این معنی اگرچه از
اهل استدراج بظهور آید نزدیک است که از نادانی او را پرستش نمایند و بهر رطب و یابس که او ایشان را
تکلیف نماید مطیع و منقاد او گردند بلکه این محجوبان نوع اول را از خوارق نمیدانند و از کرامات
نمیشمرند خوارق نزد ایشان منحصر در نوع ثانی است و کرامات بزعم این محجوبان مخصوص بکشف
صور مخلوقات است و اخبار از مغیبات ایشان زهی بیخبردان علمیکه باحوال مخلوقات حاضر
یا غائب تعلق دارد کدام شرافت و کرامت در وے حاصل است بلکه این علم شایان آنست که
بجهل مبدل گردد تا نسیان از مخلوقات و احوال ایشان حاصل آید بمعرفت واجبی است حق تعالی
و تقدس که بشرافت و کرامت سزاوار است و باعزاز و احترام شایان است ه پری نهفته رخ
و دیو در کرشمه و ناز ۞ بسوخت عقل ز حیرت که این چه بوالعجبی است ۞

اصل

وقریب مما ذکرنا ما قال شیخ الاسلام
الهروی والامام الانصاری فی منازل
السائرین وشارحه والذی ثبت عندی
بالتجربة ان فراسة اهل المعرفة انما
هی فی تمییزهم من یصلح لحضرة

ترجمه از مصحح

و نزدیک است بآنچه ما ذکر کردیم آنکه شیخ الاسلام
هروی و امام انصاری رح در کتاب خود منازل
السائرین و شارح آن فرموده و چیزیکه نزد من
بتجربه ثابت شده است آنست که فراست یعنی فهم ارباب
معرفت حق تعالی همین در تمیز کردن ایشانست آنرا که

اللّٰہِ جَلَّ وَعَلَا مَنْ لَا یَصْلُحُ وَیَعْرِفُوْنَ
اَھْلَ الْاِسْتِعْدَادِ الَّذِیْنَ اشْتَغَلُوْا بِاللّٰہِ
سُبْحَانَہٗ وَوَصَلُوْا اِلٰی حَضْرَۃِ الْجَمْعِ
فَھٰذِہٖ فِرَاسَۃُ اَھْلِ الْمَعْرِفَۃِ وَاَمَّا فِرَاسَۃُ
اَھْلِ الرِّیَاضَۃِ بِالْجُوْعِ وَالْخَلْوَۃِ وَ
تَصْفِیَۃِ الْبَاطِنِ مِنْ غَیْرِ وُصْلَۃٍ اِلٰی جَنَابِ
الْحَقِّ تَعَالٰی فَلَھُمْ فِرَاسَۃُ کَشْفِ الصُّوَرِ
وَالْاِخْبَارِ بِالْمُغَیَّبَاتِ الْمُخْتَصَّۃِ بِالْخَلْقِ
فَاِنَّھُمْ لَا یُخْبِرُوْنَ اِلَّا عَنِ الْخَلْقِ
لِاَنَّھُمْ مَحْجُوْبُوْنَ عَنِ الْحَقِّ سُبْحَانَہٗ وَاَمَّا
اَھْلُ الْمَعْرِفَۃِ فَلِاشْتِغَالِھِمْ بِمَا یَرِدُ عَلَیْھِمْ
مِنْ مَّعَارِفِ الْحَقِّ تَعَالٰی لَا یَکُوْنُ اِخْبَارُھُمْ
اِلَّا عَنِ اللّٰہِ تَعَالٰی وَلَمَّا کَانَ الْعَالَمُ
اَکْثَرُھُمْ اَھْلَ انْقِطَاعٍ عَنِ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ
وَاشْتِغَالٍ بِالدُّنْیَا مَالَتْ قُلُوْبُھُمْ اِلٰی
اَھْلِ کَشْفِ الصُّوَرِ وَالْاِخْبَارِ عَمَّا غَابَ
مِنْ اَحْوَالِ الْمَخْلُوْقَاتِ فَعَظَّمُوْھُمْ وَ
اعْتَقَدُوْا اَنَّھُمْ اَھْلُ اللّٰہِ وَخَاصَّتُہٗ
وَاَعْرَضُوْا عَنْ کَشْفِ اَھْلِ الْحَقِیْقَۃِ وَاتَّھَمُوْ
ھُمْ فِیْمَا یُخْبِرُوْنَ عَنِ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ وَقَالُوْا

صلاحِ حضرتِ حق اند جلّ وعلا و آنانکہ صلاحِ
آن نیستند و ایشان می شناسند اہلِ استعداد را کہ بحق
سبحانہٗ در رسیدند و بحضرتِ جمع در رسیدند و ہمین است
فراستِ اہلِ معرفت و اما آنانکہ مرتاض اند بگرسنگی
و عزلت و تصفیہ باطن بدون از وصول
بحق تعالیٰ پس ایشان را فراستی ست در
کشفِ صورِ مخلوقات و اخبار از مغیبات
مختصہ بخلق پس ایشان خبر نمیدہند مگر از خلق زیرا کہ ایشان
از حق سبحانہٗ محجوب اند و اما اہلِ معرفت پس خبر نمیدہند
مگر از حق تعالیٰ از جہتِ اشتغالِ ایشان بآنچہ وارد
میشود بایشان از معارف و علوم کہ متعلق اند بحق
تعالیٰ و ہر گاہ اکثرے از عالم منقطع اند از حق سبحانہٗ
و مشتغل اند بدنیا قلوبِ ایشان بسوئے اربابِ کشفِ
صورِ مغیبات و اہلِ اخبار از احوالِ
غائبہ مخلوقات مائل گشتہ است ازینجا
است کہ معظم و انستند اہلِ کشف و اخبار
را و اعتقاد نمودند کہ ایشانند اہلِ اللہ و خاصۂ
اللہ و رو گردانیدند از کشفِ اہلِ حقیقت
و متہم ساختند ایشان را در چیزے کہ از
حق سبحانہٗ خبر مے دہند و گفتند

لو كان هؤلاء اهل الحق كما يزعمون
لاخبرونا عن احوالنا واحوال المخلوقات
واذا كانوا لا يقدرون على كشف احوال
المخلوقات فكيف يقدرون على كشف
امور اعلى من هذه فكذبوهم بهذا
القياس الفاسد وعميت عليهم
الانباء الصحيحة ولم يعلموا ان الله
تعالى قد حمى هؤلاء عن ملاحظة
الخلق وخصهم وشغلهم عما سواه
حماية لهم وغيرة عليهم ولو كانوا ممن
يتعرض الى احوال الخلق ما صلحوا
للحق سبحانه وقد راينا اهل الحق
اذا التفتوا ادنى التفات الى كشف
الصور ادركوا منها ما لا يقدر غيرهم
على ادراكه بالفراسة التي يثبتها
اهل المعرفة وهي الفراسة فيما يتعلق
بالحق سبحانه وما يقرب منه واما
فراسة اهل الصفاء الخارجين المتعلقين
بالخلق فلا يتعلق بجناب الحق سبحانه
ولا ما يقرب منه ويشترك المسلمون

که اینان اگر اهل حق می بودند چنانکه گمان وارند
البته خبر میداوند مارا از احوال ما واحوال مخلوقات
و هرگاه بر کشف احوال مخلوقات قدرت ندارند
بر کشف امور اعلی ازان چگونه قدرت دارند
وبدروغ داشتند ایشان را باین قیاس فاسد
ومخفی ماند بر ایشان اخبار صحیحه و ندانستند
که حق تعالی مصون داشته است ایشان را
از ملاحظه خلق ومخصوص کرده است بخود و دور
گردانیده است ایشان را از غیر خود از جهت حمایت
ایشان و رشک بردن بر ایشان واگر میبود
ایشان از میل کنندگان بسوی خلق شایان
حق سبحانه نمی بودند و هر آئینه دیده ایم اهل حق
را چون بجانب کشف صور ادنی التفات
نمودند یافتند ازان چیزے را که غیر ایشان
بر ادراکش قدرتی ندارد بفراستے که اہل معرفت
داشته اند و آن فراستیست در چیزے که بحق سبحانه
تعلق دارد و در چیزیکه قریب بویست عز شانه
واما فراست ارباب صفا که خارج اند و متعلق
بخلق پس نه بجناب حق سبحانه مرا او را تعلقی است
ونه بچیزیکه قریب بوی جل سلطانه و شریک اند درو اہل اسلام

وَالنَّصَارىٰ وَالْيَهُوْدُ وَسَائِرُ الطَّوَائِفِ فِيْهَا لِاَنَّهَا لَيْسَتْ شَرِيْفَةً عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ فَيَخْتَصَّ بِهَا اَهْلَهٗ ؕ	ونصاری و یہود و طوائف دیگر از خلق زیرا که وے را نزد حق سبحانه منزلتے نیست که مخصوص کند آنرا باہل خود

مکتوب دو صد و نود و چهارم (۲۹۴)

بمخدوم زادگی جامع علوم ظاہره و معارف و اسرار باطنه مجد الدین خواجه محمد معصوم سلمه الله تعالی صدور یافت در بیان معارفیکه بصفات ثمانیه واجب الوجود تعالی و تقدس تعلق دارد و در تحقیق مبادی تعینات انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات و مبادی تعینات سائر خلائق و لحوق جزئیات با کلی خود و عدم جواز انتقال جزئیات یک کلی بسوے کلی دیگر و در فرق میان تجلی و شهود انبیاء و اولیاء علیهم الصلوات و التسلیمات و در بیان حصول وصل عریان مر کمل تابعان را با وجود توسط انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات و در تحقیق الفاظ محو و اضمحلال که در عبارت مشایخ قدس الله تعالی اسرارهم واقع شده اند و ما یناسب ذلک صفات ثمانیه حقیقیه واجب الوجود تعالی و تقدس که اول شان صفة الحیوة است و آخر شان صفت تکوین سه قسم اند قسمے است که تعلق آن بعالم غالب است و اضافت آن بخلائق بیشتر کالتکوین ازینجاست که جمعے از اہل سنت و جماعت انکار وجود او نموده اند و گفته اند که تکوین از صفات اضافیه است والحق انه من الصفات الحقیقیة الغالبة علیها الاضافة و قسم دیگر آنست که اضافه دارد اما کمتر از قسم سابق کالعلم و القدرة و الارادة و السمع و البصر و الکلام و قسم ثالث اعلاے اقسام ثلثه است که آنرا بہیچ وجه بعالم تعلق نیست و رائحه از اضافت ندارد کالحیوة این صفت ام جمیع صفات است و فضل همه آنها و اسبق کل و اقرب باین صفت صفة العلم است که مبدأ تعین خاتم الرسل است علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات اتمها و اکملها و صفات دیگر مبادی تعینات خلائق دیگر

است و چون هر صفت باعتبار تعلقات متعدده جزئیات دارد مثل تکوین که آنرا باعتبار تعلقات
شئی تخلیق و ترزیق و احیا و اماتت جزئیات پیدا شده است این جزئیات نیز در رنگ کلیات
خود مبادی تعینات خلائق آمده و هر که مبدأ تعین او کلی آمد تعینات دیگر که مبادی آنها جزئیات
آن کلی است تابع آنکس خواهد بود و زیر قدم او زندگانی خواهد نمود و از اینجاست که میگویند فلانے
زیر قدم محمد است و فلانے زیر قدم عیسے و فلانے زیر قدم موسی علیهم الصلوات والتحیات
والتسلیمات اتمها واکملها و چون این جزئیات را بطریق سلوک ترقی واقع شود و بلحوق کلیات
خود خواهند شد و شهود جزئیات شهود کلیات خواهد بود و فرق باصالة و تبعیت خواهد ماند و اعتبار شهود
و عدم توسط خواهد شد چه تابع هر چه مے یابد و هر چه مے بیند بتوسط اصل ممکن نیست گاه باشد که
تابع از قصور خود اصل را متوسط نداند اما فی الحقیقت اصل درمیان تابع و مشهود او حائل است حائلے
که مانع شهود باشد بلکه باعث شهود در رنگ عینک صاف و جائز نیست که جزئیات یک کلی ترقی
نموده از کلی خود خروج کرده تحت کلی دیگر در آیند و مشهود ایشان مشهود آن کلی دیگر شود مثلاً جماعه که
زیر قدم موسی اند انتقال نموده زیر قدم عیسے داخل شوند اما توانا بود که در زیر قدم محمد آیند بلکه همیشه
زیر قدم او شوند علیه وعلیهم وعلی آله الصلوة والسلام و زیراکه رب محمد رب الارباب است
و اصل جمیع آن کلیات پس نسبت بآن جزئیات اصل الاصل باشد و این ترقی گویا باصل الاصل است
نه باصل که مابین اصل آنهاست این قدر فرق درمیان جزئیات و کلیات آنها خواهد ماند که جزئی
را دو حائل است یکے اصل خود که کلی اوست و حائل دیگر اصل الاصل است و کلی او را حجاب
اصل الاصل و بس ازینجا معلوم گشت که شهود محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وسلم
بے پرده تعینات است و شهود دیگران در پرده تعینات لا اقل در پرده تعین محمدی ازینجا
گفته اند تجلی ذات خاصه محمد رسول الله است صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم و تجلی دیگران
در پرده صفات لا اقل در پرده رب الارباب که رب محمد است که فوق جمیع اسما و صفات است

سوائے صفة الحیوة اگر گویند که ازین بیان لازم می آید که شهود سائر انبیاء علی نبینا وعلیهم الصلوات
والتسلیمات در پردهٔ مبدأ التعین محمدیست که رب اوست و اولیاء امت او که بالاصالة زیر قدم
اویند علیه الصلوة والسلام شهود ایشان نیز در رنگ شهود سائر انبیاء در پردهٔ رب الارباب
خواهد بود پس فرق درمیان سائر انبیاء علی نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات و درمیان اولیاء
امت او علیه الصلوة والسلام چه باشد در جواب گوئیم که انبیاء را سوائے این شهود که در پردهٔ حقیقت
محمدی است شهود دیگر هم هست که از راه مبادی تعینات ایشان پیدا میشود و بالاصالة عینکهای
مخصوصهٔ خود را بر دیدهاے بصیرت گذاشته مشاهدهٔ غیب الغیب میفرمایند باید دانست که این شهود
نه بآن معنی است که هر دو معاً متحقق میشود بلکه با تبعیت که اگر ترقی نموده باصل الاصل رسد شهود او در پردهٔ
حقیقت محمدیست در رنگ عیسی علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام که بعد از نزول باین دولت
مشرف خواهد شد و این ترقی بسیار متعسر است نزدیک باستحاله است فضل عظیم خداوندی جل سلطانه
درکار است و در عالم اسباب شفقت پیر محمدی المشرب است و اگر ترقی از اصل خود نموده از حقیقت خود
بحقیقة الحقائق رسید شهود او در پردهٔ حقیقت مخصوصهٔ خود است بدان و آگاه باش که چنانکه
بحضرت ذات تعالی وتقدس راهے است از حقیقة الحقائق که بعد از طے منازل کثیره وصول
میسر میشود همچنین است از سائر حقائق کلیات نیز راهے بحضرت تعالی وتقدس که بعد از طے
مراحل متکثره وصول حصول مے پیوند و غایة مافی الباب در راه حقیقة الحقائق قلیل حجابهاست
و در سائر طرق هر چند وصول ذات میسر میشود اما پیراهن شعر از منتهاے اصول عالیه حقیقة الحقائق
که حقیقت محمدی است درمیان حائل است اگرچه حاجب حصین نباشد و مانع متین نبود همین قدر
حاجب است که مانع اطلاق تجلی ذات گشته و اگرچه سائر انبیاء را نیز بالاصالة از ذات تعالی نصیب
هست و امتان کمل ایشان را بتبعیت این بزرگواران علیهم وعلی اممهم الصلوات و
التحیات نیز نصیب است سوال هرگاه صفت الحیوة فوق صفة العلم باشد پس راه حقیقة الحقائق

نیز تعین صفة الحیوة حائل آمد پس وصل عریان چون بود و تجلی ذات چرا ماند جواب آن تعین کلا تعین
است زیرا که در مراتب فوق آن تعین محو و متلاشی میگردد و هیچ اعتبارے او را در مرتبهٔ حضرت ذات
تعالی نمیماند هر چند صفات دیگر را نیز در مرتبهٔ حضرت ذات تعالے اعتبارے نیست اما آنها تا بمرتبه
ذات نمیرسند بنوعے که متلاشی گردند بخلاف صفة الحیوة که آنجا میرسد و متلاشی میگردد و لهذا التعین
حقیقت محمدی و سائر تعینات خلائق دیگر دائمی آمد و زوال آنها در مرتبه از مراتب محال گشت
یکے رسیدن بشے دیگر است و مضمحل گشتن درشے دیگر در عبارت بعضے از مشایخ قدس الله ارواحهم
که لفظ محو و اضمحلال واقع میشود مراد ازان محو نظری است نه محو عینی یعنی تعین سالک از نظر او
مرتفع میگردد نه آنکه در نفس الامر محو میشود که آن اتحاد و زندقه است جمعے از ناقصان این راه ازان
الفاظ موهمه محو و اضمحلال عینی دانسته اند و بزندقه رسیده اند و از عذاب و ثواب اخروی انکار نموده
اند و خیال کرده اند که همچنانکه از وحدت بکثرت آمده اند مرتبه دیگر همین طور از کثرت بوحدت خواهند رفت
و این کثرت دران وحدت مضمحل خواهد شد و جمعے ازین زنادقه آن محو شدن را قیامت کبری خیال
کرده اند و از حشر و نشر و حساب و صراط و میزان انکار نموده اند ضلوا فاضلوا کثیرا من الناس
یک شخص را ازان جماعت دیده که در مطلب خود شعر مولانا عبد الرحمن الجامی را قدس الله سره السامی
می آورد ؏ جامی معاد و مبدا ما وحدت است و بس ٭ ما در میانه کثرت موهوم والسلام ٭ نمیداند
که مراد مولانا ازین بیت عود و رجوع بوحدت باعتبار نظر و شهود است غیر از یک ذات مشهود ایشان
نمیماند و کثرتها تمام از نظر ایشان مختفی میگردد نه رجوع عینی و وجودی مگر نمی بینند که از هیچ کامل
عجز و نقص و احتیاج زائل نشده است پس معنی رجوع وجودی بوحدت چه باشد و اگر رجوع بوحدت بعد
از موت خیال کرده اند کافر زندیق اند که از عذاب اخروی انکار دارند و ابطال دعوت انبیا
مینمایند علیهم الصلوات والتسلیمات اتمها و اکملها سوال تو در بعضے از رسائل خود نوشته
که فنائے اخفی مخصوص بولایت محمدی است معنی آن سخن چیست جواب از تحقیق ما تقدم معلوم

شد که وصلِ عُریان مخصوص بولایتِ محمدیست و دیگران را هرچند حُجُب مرتفع شود امّا از حیلولهٔ پیچ و
پیراهنِ شعر که از راهِ توسطِ حقیقتِ محمدی حاصل میگردد چاره نبود لکن این پیراهنِ اخفیٰ که نهایتِ
مراتبِ انسانی است در علوّ باندازهٔ آن حیلولهٔ بقیه میماند پس بملاحظهٔ آن بقیه اطلاقِ فنائے
مطلق مجوّز نباشد بقائے آن بقیه را غیر از محمدی کیست که دریابد و از هزاران محمدی المشرب
اگر یکے را این حدیث نظر سید اشود هم مغتنم است مشایخِ طبقاتِ اکثرِ شان تا روح وسخن
کرده اند کم کسے باشد که از خفی سرے گفته باشد فکیف از اخفیٰ و آنکه در دریائے اخفیٰ غوطه زده
باشد و بهر ذرّه از ذرّاتِ آن رسیده و اطلاع یافته کبریتِ احمر است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ
مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ سوال معتقدِ تو آنست که هرچه نبی را عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ از کمالات حاصل آید کملِ تابعانِ او را نیز بتبعیت از ان کمالات نصیبست
پس لازم آید که از وصلِ عُریان نیز نصیب باشد و حال آنکه همان نبی درمیان حائل است جواب
حیلولهٔ نبی در وصلِ عُریان ضرر ندارد چه آن وصل بتبعیت است نه باصالة پس حیلوله مؤیّد
تبعیّت باشد نه منافی چه معنی تبعیّت حصولِ متوسط است نه رفعِ متوسط که آن مناسبِ مقام
اصالة است پس هم حیلوله باشد و هم وصلِ عُریان بتبعیّت میسّر شود فافهم سوال فرق چیست
که دربارهٔ کملِ تابعانِ نبی علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات وصلِ عُریان وتجلّی ذات
اطلاق میکنند و در انبیاءِ دیگر صلوات الله تعالیٰ وتسلیماته علیٰ نبیّنا وعلیهم این اطلاق
تجویز نمیکنند با آنکه حیلولهٔ نبی ما علیه الصلوٰة والسلام در هردو باده حاصل است جواب تجویزِ
این اطلاق دربارهٔ کملِ تابعان باعتبارِ تبعیّت است که توسطِ نبی منافی آن اطلاق نیست
چنانکه گذشت و در انبیاءِ دیگر علیٰ نبیّنا وعلیهم الصلوات والتحیات اگر این اطلاق تجویز یابد
باعتبارِ اصالة خواهد بود چه این بزرگواران باصالة قطعِ منازل فرموده بحضرتِ ذات تعالیٰ
وتقدّس رسیده اند وشک نیست که حصولِ متوسط در صورتِ اصالة منافی آن اطلاق خواهد

رفع توهم مساوات کمل تابعان با انبیاء ما تقدم ۱۲

بود پس فرق واضح گشت باید دانست که فرق اصالة وتبعیت در میان انبیاء ما تقدم وکمل تابعان
این امت علی نبینا وعلیهم وعلی اممهم الصلوة والسلام والتحیة موجب افضلیت انبیا
است علی نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات چه اصل مقصودی است وتابع طفیلی هرچند بر
تابعان اطلاق وصل عریان وتجلی ذات صحیح است ودر متبوعان این اطلاق نیست اما طفیلی را چه
یارا که بمقصودی مساوات جوید چگونه مساوات میسر شود که آن دولت در اصل بر وجه اتم واکمل است
ودر تابع بوجه اسم ورسم اما این قدر هست که این مناسبت تصحیح تشبیه می نماید وتابع را همچو متبوع
میسازد ولهذا خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات علماء امت خود را همچو انبیاء
بنی اسرائیل فرموده پس ازین بیان لازم آمد که حصول تجلی ذات مر اولیاء این امت را موهم فضل
نباشد بر انبیا که تجلی ذات ندارند فافهم فانه من مزلة الاقدام وانصف فان هذه العلوم
استاثر الله سبحانه هذا العبد بها بصدقة حبیبه محمد علیه وعلی آله الصلوة والسلام
سوال مقرر است که مقصود از آفرینش خاتم الرسل است علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات
دیگران در نفس وجود وحصول کمالات طفیلی اویند وبه تبعیت او بدرجات علیا میرسند لهذا
در روز قیامت آدم ومن دونه تحت لواء او علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات
خواهند بود وتو گفتی دولت وصول مر سائر انبیاء را علی نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات بطریق
اصالت است نه بطریق تبعیت وجه آن چه باشد جواب همچنانکه محمد رسول الله صلی الله تعالی
علیه وعلی آله وسلم از راه حقیقت خود طریقی است بحضرت ذات تعالی وتقدس انبیاء دیگر را
علی نبینا وعلیهم الصلوات والتسلیمات نیز راهها است از حقائق خود بحضرت ذات تعالی شانه
درین وصول تبعیتی نیست بخلاف اینان که بتبعیت انبیاء از راه حقائق ایشان که مناسب
استعداد او هر کدام است بمطلب میرسند اصالة ودر حق ایشان مفقود است غایة ما فی الباب
چون وصل وعریان اگرچه باصالة باشد ووصل عریانی نیست چه حقیقت خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات

والتسلیمات پیر این شعر مطلوب گشته است پس ناچار اول فیضے که میرسد بآن حقیقت اتصال میباید بعد ازان بتوسط او بدیگران میرسد و معنی تبعیت همین حصول توسط است پس آن اصالة باین تبعیت جنگ ندارد و نیک باید دریافت تبعیتے که در حق امتان گفته شده است و ورائے این تبعیت است که منافی اصالة است کما مر علی مرة فافترقا اگر گویند که در مراتب عروج از مرتبه صفة الحیوة نیز نصیب کمل هست یا نه گوئیم که هست اگر گویند که در بالا مذکور شد که در نهایت این صفت را اضمحلال و تلاشی است در حضرت ذات تعالی و تقدس و نصیب کمل از مقام محو و تلاشی چه بود حالانکه تو در بالا گفته که تعینات خلائق را اضمحلال عینی نیست اگر هست نظری است که اضمحلال عینی بالحاد و زندقه میرساند جواب اضمحلال عینی چه در کار اضمحلال نظری کافیست اگرچه درین اضمحلال مراتب متفاوته باشد فافهم والله سبحانه اعلم بحقیقة الحال والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها

مکتوب دو صد و نود و پنجم (۲۹۵)

بحاجی یوسف کشمیری صدور یافته در بیان نظر بر قدم و هوش در دم و سفر در وطن و خلوة در انجمن که اصول مقرره طریقه علیه نقشبندیه است قدس الله تعالی اسرار مشایخها باید دانست که یکے از اصول مقرره طریقه نقشبندیه قدس الله تعالی اسرار مشایخها نظر بر قدم است مراد از نظر بر قدم آن نیست که باید که نظر از قدم تجاوز نکند و پیش از قدم میل بفوق نماید زیراکه خلاف واقع است بلکه نظر همیشه از قدم تفوق میفرماید و قدم را ردیف خود میناید زیراکه عروج زینه‌ها علو اول نظر را ست بعد ازان قدم صعود مینماید و چون قدم بمرتبه نظر رسید نظر از انجا بزینه بالا می آید و قدم بتبعیت آن نیز صعود میفرماید بعد ازان باز نظر ازان مقام ترقی میکند علی هذا القیاس و اگر مراد آنست که نظر باید که بمقامے ترقی نماید که آنجا قدم را گنجایش نباشد پس آن نیز غیر واقع

یعنی نظر اگرچه از قدم تجاوز میکند ولیکن باین چنین مقامے ترقی نمی نماید که آنجا الخ ۱۲

است زیراکه بعد از تمامی قدم اگر نظر تنها نباشد بسیارے از مراتب کمال فائت شود بیانش آنست
که نهایت قدم تا نهایت مراتب استعداد سالک است بلکه تا نهایت استعداد نبی که آن سالک
بر قدم اوست لیکن قدم اول باصالت و قدم ثانی بتبعیت آن نبی و فوق مراتب این
دو استعداد او را قدم نیست اما نظر هست و این نظر چون حدت پیدا کند منتهای او نهایت
مراتب نظر آن نبی است علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات که آن سالک بر قدم اوست
چه کمل تابعان نبی را از جمیع کمالات او نصیب است لیکن تا نهایت مراتب استعداد که باصالت
سالک و تبعیت است قدم و نظر موافقت دارند بعد از ان قدم کوتهی میکند و نظر تنها صعود
مینماید و تا نهایت مراتب نظر آن نبی ترقیات میسر باید پس معلوم شد که نظر انبیا علیهم الصلوات
والتسلیمات نیز فوق اقدام ایشان صعود میسر باید و کمل متابعان این بزرگواران را
از مقامات انظار ایشان نیز نصیب است چنانچه از مقامات اقدام ایشان نصیب است و فوق قدم
خاتم الانبیاء علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات مقام رویت است که دیگران را موعود بآخرت
آنچه دیگران را نسیه است او را نقد است کمل تابعان او را ازین مقام نصیب است اگرچه رویت نیست
فریاد حافظ این همه آخر بهرزه نیست ، هم قصه غریب و حدیث عجیب هست ، بر سر اصل
سخن رویم و گوئیم که اگر مراد آنست که قدم باید که از نظر تخلف ننماید بنوعیکه در هیچ وقتے از اوقات
بمقام نظر نرسد نیکست زیراکه این معنی مانع ترقی است و همچنین اگر از قدم و نظر قدم و نظر ظاهر
مراد داشته شود گنجایش دارد چه در وقت راه رفتن نظر پراگندگی پیدا میکند و محسوسات متلونه انتشار
حاصل میگردد و اگر نظر را بر قدم دوخته شود جمعیت اقرب باشد و این مراد مناسب است بمعنی
کلمه دیگر که قرین اوست و آن کلمه اینست هوش در دم غایة ما فی الباب کلمه اولی از
برائے دفع تفرقه است که از آفاق میخیزد و کلمه ثانی دفع تفرقه انفس میسازد و کلمه ثالث که
قرین این دو کلمه است کلمه سفر در وطن است و آن عبارت از سیر در انفس است که منشا

حصولِ اندراجِ النهایت فی البدایة است که مخصوص باین طریقهٔ علیّه است هرچند سیر در انفس
در جمیع طرق است امّا بعد از حصولِ سیرِ آفاقی است و درین طریق شروع ازین سیر است و سیرِ آفاقی
در ضمنِ این سیر مندرج است و باین اعتبار اگر درین طریقِ عالی اندراجِ البدایة فی النهایة نیز
گوئیم گنجایش دارد و کلمهٔ چهارم که قرینِ این کلمات سه گانه است کلمهٔ خلوت در انجمن است
هرگاه سفر در وطن میسّر شد پس در انجمن نیز در خلوتخانهٔ وطن سفر نماید و تفرقهٔ آفاق بحجرهٔ انفس
راه نیابد این نیز تقدیرے است که در بادی حجره را بسته باشد و روزنها مسدود ساخته پس باید
که در انجمن تفرقهٔ متکلم و مخاطب نباشد و ملتفتِ احدے نگردد و این همه تمحلات و تکلفات در
ابتدا است و در وسط و در انتها هیچ ازینها در کار نیست و عینِ تفرقه جمعیت است و در نفس غفلت
حاضر از اینجا کسے گمان نکند که تفرقه و عدم تفرقه در حقِ منتهی مطلقاً مساوی است لا بلکه مراد آنست
که تفرقه و عدم تفرقه و جمعیتِ باطنِ او برابر اند مع ذلک اگر ظاهر را با باطن جمع سازد و تفرقه را از
ظاهر نیز رفع نماید اولی و انسب خواهد بود قال الله سبحانه و تعالی لنبیّه علیه و علی آله
الصلوٰة والسلام واذکر اسم ربک وتبتل الیه تبتیلا باید دانست که در بعضی اوقات
از تفرقهٔ ظاهر چاره نبود که حقوقِ خلق ادا شود پس تفرقهٔ ظاهر نیز در بعضے اوقات مستحسن باشد
امّا تفرقهٔ باطن هیچ وقتے از اوقات مستحسن نیست که آن خالص از برائے حق است سبحانه پس
سه حصه از اعیان مسلّم از برائے حق شد جلّ شانه باطن بتمام و نصفے از ظاهر و نصفے دیگر از ظاهر
برائے ادائے حقوقِ خلق ماند و در اداے آن حقوق چونکه امتثالِ اوامرِ حق است سبحانه
آن نصفِ دیگر هم راجع بحق گشت تعالی و تقدس الیه یرجع الامر کله فاعبده والسلام

مکتوب دو صد و نود و ششم (۲۹۶)

در بیانِ بساطتِ صفاتِ حق جلّ و علا و نفیِ تعدد و تعلقِ آن باشیا بحضرتِ مخدوم زادگی خواجه محمد سعید

سلمه الله تعالی وابقاه صدور یافت الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلم علی سید المرسلین واله الطاهرین اجمعین بدان اسعدک الله تعالی که صفات واجبی جل سلطانه در رنگ ذات او تعالی بیچون و بیچگونه اند و در بساطت حقیقیه اند مثلا یک انکشاف بسیط است که معلومات ازل و ابد بهمان یک انکشاف منکشف میگردد و یک قدرت کامله بسیط است که مقدورات اولین و آخرین بوسیلهٔ آن بوجود می آیند و یک کلام بسیط است که از ازل تا ابد بهمان کلام گویاست علی هذا القیاس سائر الصفات الحقیقیة و تعدد که باعتبار تعلق بمعلومات و مقدورات پیدا شود و نیز دران مرتبه مفقود است اشیاء معلوم و مقدور حق اند سبحانه اما صفت علم و صفت قدرت را با اشیاء هیچ تعلقی نیست این معرفت ورای طور نظر عقل است ارباب معقول هرگز مثل این معنی تجویز نمایند و محال میدانند که اشیاء معلوم حق باشند جل شانه و علم او تعالی بآنها تعلق نکند و همچنین مقدور باشند و قدرت متعلق نشود و نمی بینند که دران مرتبه ازل و ابد آن حاضر است بلکه آن هم گنجایش ندارد بیش از تعبیر باقرب شیء و ادق آن نیست و موجودات ازل و ابد دران آن حاضر حاضر اند و در همان آن حاضر زید را هم معدوم میداند و هم موجود و هم جنین میداند و هم صبی و هم جوان میداند و هم پیر و هم حی میداند و هم میت و هم در برزخ میداند و هم در حشر و حساب و معلوم است که آن آن را باین موجودات هیچ تعلقی نیست چه اگر تعلقی پیدا کند از آنیت خواهد برآمد و زمانی تام خواهد یافت و ماضی و استقبال خواهد گشت پس این موجودات همه دران آن ثابت اند و هم غیر ثابت پس اگر انکشافی ثابت کرده شود و بسیط حقیقی که او را هیچ یکی از معلومات تعلق نباشد و جمیع معلومات بآن یک انکشاف معلوم گردند چه عجب زیرا که جمع ضدین درین موطن از استحاله برآمده است که مخصوص باتحاد زمانست و اتحاد جهت اینجا زمان را گنجایش نیست اذ لا یجری علیه سبحانه زمان و اتحاد جهت نیز مفقود است که فرق اجمال و تفصیل است در رنگ آنکه در مرتبه کلمه شخصی بگوید که اسم و فعل و حرف که قسیم یکدیگرند

عـه یعنی زیرا که حق را ابد و ازل نمی گذرد پس دست سبحانه زمانه چه تقدم و تقدمی از مقومات زمان است و باری تعالی عز شانه ازان متعالی است ۱۲

همه اوران مرتبه در آن واحد متحد می بینم و منصرف را عین غیر منصرف می یابم و مبنی را عین
معرب میدانم و بگوید که با وجود این جامعیت کلمه را با هیچ یکی ازین اقسام تعلقی نیست و
ازین همه مستغنی است و هیچ یکی از عقلا انکار آن شخص نمی نماید و استبعاد آن نمیکند و در مانحن
فیه و لله المثل الاعلی چرا استبعاد کنند و توقف نمایند اگر گویند که مثل این سخن کسی نگفته
است چه شد اگر نگفته است اما مخالف سخن دیگران نیست و نامناسب مرتبهٔ وجوب
تعالی و تقدس نیست خربوزه بخور ترا با لیز چه کار، مثالیکه در مخلوقات میتوان گفت از برای
توضیح این معرفت آنست که گفته اند که علم بعلت مستلزم علم بمعلول است و درین صورت
بالاصاله مدرک متوجه علت است و تعلق بعلت پیدا کرده است علم معلول بتبعیت آن علم علت آمده
بی آنکه تعلق ثانی پیدا کرده باشد اما ارباب معقول درین صورت نیز بی تعلق علم در مرتبهٔ ثانی معلومیت
معلول تجویز نخواهند کرد اگرچه آن تعلق بالاصاله نباشد لیکن مثالی قریب تر ازین مثال معلوم نیست
که پیدا شود مقصود توضیح است نه اثبات. والله تعالی اعلم بحقائق الامور کلها والصلوة
والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله من الصلوات
والتحیات المبارکات اتمها و اکملها.

بمولانا بدر الدین سرهندی صدور یافته در تحقیق احاطه و سریان حق سبحانه و معیت آن
با اشیاء و در رعایت حفظ مراتب وجوبی و امکانی

ترجمه از مصحح	اصل
بدانکه احاطه حق سبحانه باشیاء و سریان وی تعالی در آنها در رنگ احاطه مجمل است بمفصل و سریان	اعلم ان احاطة الحق سبحانه بالاشیاء وسریانه فیها کاحاطة المجمل بالمفصل وسریانه

فيه كالكلمة مثلاً سارية في جميع
اقسامها من الاسم والفعل والحرف وكذا
في اقسام الاقسام من الماضي والمضارع
والامر والنهي والمصدر واسم الفاعل
والمفعول والمستثنى المتصل والمنقطع والحال
والتمييز والثلاثي والرباعي والخماسي
والحروف الجارة والناصبة والحروف
المختصة بالافعال والحروف المختصة
بالاسماء والحروف الداخلة عليهما الى غير
ذلك من الاقسام الحاصلة من التقسيمات
الغير المتناهية فهذه الاقسام كلها ليست
غير الكلمة بل هؤلاء اعتبارات مندرجة
تحت الكلمة ما زاد في تفصيلها وتمييزها
عن الكلمة وفي تمييز بعضها عن بعض
شيء الا اعتبار العقل وفي الخارج ليست
الا الكلمة ولهذا صح الحمل ولكن
لكل مرتبة من المراتب اسم تختص هو
بها واحكام لا توجد في غيرها مثلاً
الدال على المعنى بالاستقلال مع
الاقتران بالزمان فعل وبغير الاقتران اسم

وی در وے چنانکہ کلمہ مثلاً ساریست در جمیع اقسام
خود از اسم وفعل وحرف وہمچنین در اقسام
اقسام خود از ماضی ومضارع وامر ونہی
ومصدر واسم فاعل ومفعول ومستثنے
متصل ومنقطع وحال وتمیز وثلاثی و
رباعی وخماسی وحروف جارّہ و
ناصبہ وحروف مخصوصہ بافعال
وحروف مختصہ باسما وحروف در آیندہ
بر اسم وفعل واقسام دیگر کہ از تقسیمات
غیر محصورہ پدید آید پس این ہمہ اقسام
با کلمہ مباینت ندارد بلکہ ہمہ اینہا اعتبارات
مندرج در کلمہ وزیادہ نشدہ است در تفصیل
وتمیز اینہا از کلمہ ودر تمیز بعضے از اینہا از بعضے
دیگر چیزے غیر از اعتبار عقل ونیست در خارج
مگر یک کلمہ وبہمین سبب صحیح گشتہ است
حمل ہذا ۱۲ ولیکن ہر مرتبہ را از
مراتب اسمے است مخصوص واحکامیست
مختص مثلاً دلالت کنندہ بر معنی مستقل
با اقتران زمان فعل است وبغیر از
اقتران اسم

۱ است ۱۲

النحو والتصریف ۱۲

وغير الدال على المعنى بالاستقلال حرف
وكذا المقترن بالزمان الماضي فعل ماض
وبالزمان الحال والاستقبال مضارع
وما وجد فيه علتان من العلل التسعة
المشهورة فغير منصرف والا فمنصرف
وحروف عملها الجر جارة وحروف
عملها النصب ناصبة فاطلاق اسم
مرتبة على مرتبة اخرى واجراء احكام
احدهما على الاخرى كاطلاق فعل
الماضي على المضارع والمنصرف على غير
المنصرف والجارة على الناصبة مع كون
المراتب كلها ليست الا الكلمة فاجراء
احدهما على الاخرى ضلالة محضة
وخروج عن الصراط السوي فنقول
والله سبحانه اعلم ان لكل مرتبة من مراتب
تنزل الوجود سبحانه اسما مختصا بها واحكاما
لا توجد الا فيها فالوجوب الذاتي والاستغناء
الذاتي مختصة بمرتبة الجمع والالوهية
والامكان الذاتي والافتقار الذاتي مختصة
بمرتبة الكون والفرق والمرتبة الاولى مرتبة الذات

و دلالت کننده بر معنی مستقل حرف است و همچنین مقترن
بزمان گذشته فعل ماضیست و بزمان حال
و استقبال مضارع و هرچه یافته شود دران
دو علت از نه علل مشهوره غیر منصرف
است ورنه منصرف و حروفیکه عملش
جر بود جاره است و حروفیکه عملش نصب
بود ناصبه پس اطلاق اسم یک مرتبه بر
مرتبه دیگر و اجرای احکام یکے بر دیگری
مانند اطلاق فعل ماضی بر مضارع و منصرف
بر غیر منصرف و جاره بر ناصبه باآنکه حقیقة
این همه مراتب غیر از کلمه چیزے دیگر
نیست ضلالت محض است و خروج است
از راه مستقیم

پس گوئیم

والله سبحانه اعلم که هر آئینه هر مرتبه را از مراتب
تنزل وجود سبحانه اسمے ست مختص و احکامات
که در غیر آن یافته نشود چنانچه وجوب ذاتی
و استغنای ذاتی مختص است بمرتبه جمع و الوهیت
و امکان ذاتی و افتقار ذاتی مختص است بمرتبه
کون و فرق و مرتبه اولی مرتبه ربوبیت و خفا و لیقت

والمرتبة الثانية مرتبة العبودية والمخلوقية
فلو أطلق أسامي أحدهما على الأخرى
وأجري أحكام مختصة بمرتبة على المرتبة الأخرى
لكان زندقة صرفة وكفراً محضاً والعجب
من بعض الملاحدة والزنادقة أنهم كيف
يغلطون المراتب ويجرون أحكام مرتبة
على مرتبة أخرى فيصفون الممكن بصفات
الواجب والواجب بصفات الممكن مع
علمهم بتمايز صفات الممكن الذي هو مرتبة
واحدة بعضها عن بعض واختلاف
أحكامهم وعلمهم بعدم زوال تمايزهم واختلاف
أحكامهم أصلاً مع اتحادهم في المرتبة الكونية
فإنهم يعلمون بالبداهة مثلاً أن الحرارة
والإشراق من صفات النار المختصة بها
ليست واحدة منهما في الماء ولا يوصف
بها الماء وكذا البرودة التي اختصت
بالماء ليست في النار وكذا يميزون بالضرورة
بين أزواجهم وأمهاتهم ويحكمون بتفرقة
أحكامهم والله سبحانه الهادي إلى سبيل الرشاد
والسلام على من اتبع الهدى

است و مرتبهٔ ثانیه مرتبهٔ عبودیت و مخلوقیت پس
اگر اسامی یکی ازین دو مرتبه بر مرتبهٔ دیگر اطلاق
کرده شود و احکام مختصهٔ یک مرتبه بر مرتبهٔ دیگر
جاری نموده شود هر آئینه زندقهٔ صرفه خواهد بود
و کفر محض و عجب است از بعضی ملاحده و زنادقه
که چگونه خلط میکنند مراتب را بیکدیگر و چون جاری
مینمایند احکام یک مرتبه را بر مرتبهٔ دیگر پس ممکن را
بصفات واجب متصف میسازند و واجب را
بصفات ممکن با علم ایشان بتمایز صفات ممکن
از یکدیگر و حال آنکه آن ممکن نیز یک مرتبه است
از مراتب و باختلاف احکام ایشان و با علم ایشان
بعدم امکان رفع تمایز ایشان و اختلاف احکام ایشان
با اتحاد ایشان در مرتبهٔ کونیه چه ایشان بہ بداہت میدانند
که مثلاً حرارت و اشراق که از صفات مختصهٔ آتش است
هیچ یکی ازین دو در آب موجود نیست نه آب هیچ یکی
ازین دو وصف کرده میشود و همچنین برودت که بآب مختصیت
دارد در آتش موجود نیست و نیز ایشان میان
ازواج خود و امهات خود قطعاً امتیاز مینمایند
و بتفرقهٔ احکام آنها حکم میکنند و خدای پاک است راه نماینده
براه راست و سلام بر کسیکه پیروی راه راست کند

مکتوب دو صد و نود و هشتم (۲۹۸)

بمیر سید محب الله مانکپوری صدور یافت در بیانِ وصول بنهایت کار بطریق اشارت خفیه و عبارت لطیفه و در نسبت این معنی غیر از مخدوم زادهٔ کلان علیه الرحمة والرضوان از یاران هیچکس اطلاع نیافته بدان ارشدک الله تعالی که مدتها که سیر در ظلال داشت و وصول بظل را عین حصول میپافت حالا که وصول باصل میسر شده است حصول جز ظل ندارد کالمرآة الکائنة فی ید الشخص الواصلة الیه لا نصیب لها من الشخص الا ظله فافهم فان کلامنا اشارة بدانند عبارت مناسب بیان طریق که بطریق رمز و اشارت تحریر یافته بود مناسب این مقام دانسته نیز درین مکتوب مندرج ساخت افهم نمایند و کر حضرت حق سبحانه ماخوذ از پیر راه وان مداومت بران بازگشت به فضل حضرت رحمان و وصل عریان باقی سمه حسنات والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی اله من الصلوات اتمها ومن التحیات اکملها

مکتوب دو صد و نود و نهم (۲۹۹)

در عزا بالتفع صبر بر مصیبت و صبر کردن و دران استقامت ورزیدن

بشیخ فرید انهونی صدور یافته در عزای مصیبت و دلالت بر صبر و رضا بقضا و فضیلت مرگِ طاعون و در بیانِ آنکه فرار از زمینِ طاعون گناه کبیره است و در رنگ فرار یوم زحف است بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند که مکتوب شریف رسید از مصیبتها نوشته بودند انا لله وانا الیه راجعون صبر و تحمل باید نمود و رضا بقضا باید داد و من از نو روی نیچیم گرم بازاری * که خوش بود عزیزان تحمل و خواری * قال الله تبارک وتعالی ما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم ویعفو عن کثیر وقال تبارک وتعالی ظهر الفساد فی البر والبحر بما کسبت ایدی الناس درین وبا از شومی اعمال ما اول موشان هلاک شدند که با

اختلاط بیشتر داشتند وزنان که مدار نسل و بقائے نوع انسان بر وجود ایشان ست بیشتر از
مردان مردند و هر که درین وبا از مردن گریخت و سلامت ماند خاک بر حیوۃ او و آنکه نگریخت و مرد
طوبی له و بشری له بالشهادة وقد جزم شیخ الاسلام ابن حجر فی کتاب بذل الماعون
فی فضل الطاعون بان المیت بالطعن لا یسئل لانه نظیر المقتول فی المعرکة
وبان الصابر فی الطاعون محتسبا یعلم انه لا یصیبه الا ما کتب له اذا مات فیه
بغیر الطعن لا یفتن ایضا لانه نظیر المرابط کذا ذکر الشیخ الاجل السیوطی فی کتاب
شرح الصدور بشرح احوال الموتی والقبور وقال وهو متجه جدا و همچنین گریخته
اگر بخت و نمرد از جملهٔ غازیان و مجاهدان است و از جرگهٔ صابران و بلاکشان هر کسے را اجلے است
مسمّی که گنجایش تقدیم و تاخیر ندارد و اکثر گریز پایان که سلامت ماندند بعلت آنکه اجل ایشان
نرسیده بود نه آنکه گریختن ایشان را از مرگ خلاص ساخت و اکثر صابران که هلاک شدند هم باجل
هلاک شدند فلیس الفرار ینجی ولا الاستقرار یهلک این فرار در رنگ فرار یوم زحف است
و گناه کبیره است از مکر خداوند است جل سلطانه که گریزندها سلامت ماندند و صبر کنندگان
هلاک شوند یضل به کثیرا و یهدی به کثیرا شنیده میشد از صبر و تحمل شما و امداد و اعانت
شما بمسلمانان جزاکم الله سبحانه خیرا در تربیت طفلان و تحمل اذای ایشان و لنگ
نشوند که امیدواری اجر جزیل بران مترتب است زیاده چه نویسد والسلام

مکتوب (۳۰۰) سیصدم

بمخدوم زادگی جامع علوم عقلی و نقلی مجد الدین خواجه محمد معصوم سلمه الله تعالی صدور یافته در
بیان اسرار غامضه و معارف غریبه بلسان رمز و اشارت و ایمائے از مقام قاب قوسین
او ادنی نیز اندراج یافته ۞ الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی انسان کامل

چون بسیر تفصیلی مراتب اسما و صفات را طی کرده جامعیت تام پیدا کند و مرآت کمالات اسما و صفات
الٰہی جل سلطانہ گردد و عدم ذاتی او که مرآت آن کمالات ہست بتمام متحقق شود و غیر آن کمالات
در وے ہیچ چیز ظاہر نبود و این زمان به بقائے خاص که منوط بآن کمالات است بعد از حصول
فنائے تام که مربوط باختفائے عدم او بوده مشرف گردد و اسم ولایت بروے صادق آید
بعد ازان اگر عنایت ازلی جل سلطانہ شامل حال او بود تواند بود که مرۃً ثانیۃً این کمالات که عارف
بآن بقا یافته بود در مرآت حضرت ذات تعالیٰ و تقدس منعکس گردد و ظہور آنجا پیدا کند
درین وقت سر قاب قوسین بظہور آید باید دانست که ظہور شئ در وے درین موطن کنایة
از حصول نسبت مجہوله است مر شئے را بآن مرآت نہ آنکه آنجا حقیقت مرآت است و حصول شئے
است در وے ولله المثل الاعلیٰ و چون آن کمالات که عارف بقا بآن یافته بود در مرآت
آنجناب قدس بطریق حقیقت و اصالت منعکس گردد و ظہور آنجا پیدا کند و نسبت مجہول الکیفیۃ
او را آنجا حاصل شود لاجرم انا که بعارف تعلق داشت آنجا اطلاق یابد و خود را آن کمالات ظاہر
بیند نہایۃ عروج انا در مقام قاب قوسین تا اینجاست اے فرزند بشنو مرآت صورت که در
وے حسن و جمال منعکس گردد اگر فرضاً آن مرآت حیوة و علم پیدا کند ناچار بظہور آن حسن
و جمال متلذذ خواہد شد و حظ وافر خواہد برد در مرآت حقیقت ہر چند لذت و الم مفقود است که از
صفات امکانست اما امرے که شایان آن مرتبه علیاست و از سمات نقص و حدوث مبرا
کائن و ثابت است ع فریاد حافظ این ہمه آخر بہرزه نیست ۞ ہم قصه غریب حدیث عجیب
ہست ۞ این کمالات ظاہره که دران مرتبه نسبت مجہول الکیفیۃ پیدا کرده اند حکم اینجا در رنگ حکم
عالم خلق انسانست نسبت بعالم امر و سر من عرف نفسه فقد عرف ربه اینجا دریاب و چون
این کمالات ظاہره که تفصیل حضرت اجمال ذات است تعالیٰ و تقدس نسبت مجہول الکیفیۃ
بحضرت اجمال پیدا کردند و اتصال بلا کیف بہست آوردند و آئینه داری حضرت اجمال نمودند

یعنی حضرت اجمال را در رنگ آئینه گردیدند ۱۲

تا چار در حضرتِ اجمال تفصیل بهجر و اعتبار و محض توهّم نیز پیدا شد که بسببِ عروج اناے عارف گشت
این کمال وابستهٔ بمقامِ اَوْ اَدْنیٰ است ؎ قلم اینجا رسید و سر بشکست ٭ و این است بیانِ نهایة النهایة
و غایة الغایة که فهمِ آن از ادراکِ خواص بمراحل دور است از عوام چه گوید از اخصِّ خواص نیز اقل
قلیل اند که باین دولت و معرفت مهتدی گشته اند ؎ اگر بادشه بر درِ پیر زن ٭ بیاید تو ای خواجه
سبلت مکن ٭ و این نهایت باعتبارِ ظهورات و تجلیات ست که بعد آن از قسمِ تجلی و ظهور هیچ
متصور نیست ؎ و من بعد هذا ما یدق صفاته ٭ و ما کتمه احظی لدیه و اجمل
والسلام علی من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیه و علی اٰله و علی جمیع الانبیاء
والمرسلین و علی اٰلِ کلٍّ و علی ملائکة المقربین الصلوات والتسلیمات
والتحیات والبرکات اتمها و اکملها و اولاها و اعلاها و ادومها و ابقاها و اعمها و اشملها

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

بمولانا امان الله صدور یافته در بیانِ قربِ نبوت و قربِ ولایت و راهها ئے که بقربِ نبوة
موصل اند و ما یناسب ذلک ٭ بسم الله الرحمن الرحیم ٭ بعد الحمد والصلوٰة معلوم فرزندی
مولانا امان الله باد که نبوت عبارت از قربِ الٰهی است جل سلطانه که شائبهٔ ظلیت ندارد
عروجش رو بحق دارد جل و علا و نزولش رو بخلق این قرب بالاصالة نصیبِ انبیا است
علیهم الصلوات والتسلیمات و این منصب مخصوص باین بزرگواران است علیهم الصلوات
والبرکات و خاتمِ این منصب سید البشر است علیه و علی اٰله الصلوٰة والسلام حضرت
عیسیٰ علیٰ نبینا و علیه الصلوٰة والتحیة بعد از نزول متابعِ شریعتِ خاتم الرسل خواهد بود علیهما
الصلوٰة والسلام غایة ما فی الباب متابعان و خادمان را از دولت و الش صاحبان
نصیب است پس از قربِ انبیا علیهم الصلوات والتحیات بکمل تابعان را هم نصیب بود

حصول کمالات نبوت بطریق وراثت بعد از بعثت سید البشر منافی خاتمیت او نیست

و علوم و معارف و کمالات آن مقام بطریق وراثت نیز نصیب تابعان باشد تا خاص کنند بنده مصلحت عام را، پس حصول کمالات نبوت مر تابعان را بطریق تبعیت و وراثت بعد از بعثت خاتم الرسل علیه و علی آله و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوات و التحیات منافی خاتمیت او نیست علیه و علی آله الصلوة و السلام فلا تکن من الممترین بدان اسعدک الله تعالی راهها که بکمالات نبوت موصلند دو است راهی هست که مربوط بتطی کمالات مفصله مقام ولایت است و مشروط است بحصول تجلیات ظلیه و معارف سکریه که مناسب مرتبه ولایت اند بعد از طی این کمالات و حصول این تجلیات قدم در کمالات نبوت نهاده می آید درین مقام وصول باصل است و التفات بظلیت ذنب و راه دیگر آنست که بی توسط حصول این کمالات ولایت وصول بکمالات نبوت میسر گردد و این راه دوم شاه راه است و اقرب است بوصول و هر که بکمالات نبوت رسیده است الا ما شاء الله تعالی باین راه رفته است از انبیاء کرام علیهم الصلوة و السلام و از اصحاب کرام ایشان بتبعیت و وراثت ایشان علیهم و علی اصحابهم الصلوة و السلام و التحیة و راه اول دور و دراز است و متعسر الحصول و متعذر الوصول جمعی از اولیا و مقام ولایت که بشرف نزول مشرف گشته اند کمالاتیکه بمقام نزول تعلق داشته کمالات نبوت خیال کرده اند و نزول را که مناسب مقام دعوت است از خصائص مقام نبوت انگاشته نه اینچنین است بلکه این نزول در رنگ عروج آن هر دو از ولایت اند عروج و نزول دیگر است فوق مقام ولایت که به نبوت تعلق دارد و این توجه بخلق غیر آن توجه بخلق است که به نبوت مناسب است و آن دعوت غیر آن دعوت است که از کمالات نبوت شمرده اند چه کنند که قدم از دائره ولایت بیرون نه نهاده اند و حقیقت کمالات نبوت را در نیافته نصف ولایت را که جانب عروج اوست تمام ولایت انگاشته اند و نصف دیگر او را که جانب نزول اوست مقام نبوت تصور کرده اند چون کرمے که در سنگے نهانست زمین و آسمان او همان است و ممکن است که شخصے براه اول وصول پیدا کند و جمیع کمالات مفصله ولایت

ونبوت نماید وتمیز درمیانِ کمالاتِ این دو مقام کما ینبغی حصول فرماید وعروج ونزول هر کدام را جدا
سازد وحکم نماید بآنکه نبوتِ نبی بهتر است از ولایت او وباید دانست که بعد از وصول براهِ دوم هرچند
کمالاتِ مفصلهٔ مقامِ ولایت بحصول نه پیوسته است اما زبدهٔ وخلاصهٔ ولایت بوجهِ احسن میسر گشته است
توان گفت که اهلِ ولایت از کمالاتِ ولایت پوست بدست آورده اند واین واصل مغزِ آنرا حاصل کرده
آرے بعضے از علومِ سکریه وظهوراتِ ظلیه که ارباب ولایت را حاصل شده است آن واصل ازان
علوم وظهورات قلیل النصیب است این معنی موجب مزیت نیست بلکه آن واصل را ازین علوم
وظهورات ننگ وناموس است جائے آن دارد که آن را ذنب وسوءِ ادب داند بلکه واصل اصل
از ظلالِ آن اصل گریزان ومستغفر است گرفتاری بظل تا زمانِ عدم وصول است با صلِ آن ظل
بعد از وصول با صل ظل بے حاصل است وتوجه بظل سوءِ ادب است اے فرزند حصول کمالاتِ نبوت مربوط
بموهبت محض است ومنوط بکرامت صرف کسب وتعمل را در حصولِ این دولتِ عظمیٰ هیچ مدخلے
نیست کدام عمل وکسب که منتج این دولتِ عظمیٰ باشد وکدام ریاضت ومجاهده است که مثمر این نعمت
اسنٰی بود بخلافِ کمالاتِ ولایت که مبادی ومقدمات آن کسبی است وحصولِ آن مربوط بریاضت
ومجاهده است هرچند روا است که بعضے را بے موهبتِ کسب وعمل نیز باین دولت مشرف سازند
وفنا وبقا که ولایت عبارت از انست نیز موهبت است که بعد از کسبِ مقدمات بفضل وکرم
هر کرا خواهند بدولتِ فنا وبقا مشرف سازند وریاضات ومجاهداتِ آن سرور علیه وعلی جمیع
الانبیاءِ والمرسلین وعلی الملٰئکةِ المقربین وعلی اهلِ طاعتهٖ اجمعین الصلوات
والتسلیمات پیش از بعثت وبعد از بعثت نه از برائے تحصیلِ این دولت بوده بلکه منافع وفوائد دیگر
منظور بوده مثل قلتِ حساب وکفارتِ زلاتِ بشریت وارتفاعِ درجات ومراعاتِ صحبتِ قومِ
مرسل که از اکل وشرب پاک است وکثرتِ ظهورِ خوارق که مناسبِ مقامِ نبوت اند وامثالِ آن
باید دانست که حصولِ این موهبت در حقِ انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات بتوسطِ

و در حقِ اصحابِ انبیا علیهم الصلوات والتحیات که به تبعیت و وراثت باین دولت مشرف گشته اند بتوسطِ انبیاست علیهم الصلوات والبرکات بعد از انبیا و اصحابِ ایشان علیهم الصلوات والتسلیمات کم کسے باین دولت مشرف گشته است هر چند جائز است که دیگری را نیز به تبعیت و وراثت باین دولت ممتاز سازند

فیضِ روح القدس ار باز مدد فرماید ۔ دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد

انگارم که این دولت در کبارِ تابعین نیز پرتوے انداخته است و در اکابرِ تبعِ تابعین نیز سایه افگنده بعد از ان رو باستتار آورده تا آنکه نوبت بالفِ ثانی از بعثتِ آن سرور علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات رسیده درین وقت نیز آن دولت به تبعیت و وراثت بمنصهٔ ظهور آمده و آخر را باول مشابه ساخته

اگر پادشه بر درِ پیرزن ۔ بیاید تو ای خواجه سبلت مکن

والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها

[illegible]

بمخدوم زادگی که جامعِ علومِ ظاهره و اسرار و معارفِ باطنه اند اعنی مجد الدین خواجه محمد معصوم سلّمه الله تعالی صدور یافته در بیانِ فرق میانِ ولایاتِ سه گانه که ولایتِ اولیا و ولایتِ انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات و ولایتِ ملأ اعلی است علی نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات و در بیانِ آنکه نبوت افضل است از ولایت و بعضے از خصائصِ معارف که به نبوت تعلق دارند وما یناسب ذلک ۔ بدان ارشدک الله تعالی که ولایت عبارت از قربِ الهی است جل سلطانه که بے شائبهٔ ظلیت صورت نبندد و بے حیلولهٔ حجب حصول نپذیرد اگر ولایتِ اولیاست البته بداغِ ظلیت متسم است و ولایتِ انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات هر چند از ظلیت برآمده است اما بے حیلولهٔ حجبِ اسما و صفات متحقق نیست و ولایتِ ملأ اعلی علی نبینا وعلیهم الصلوات والتسلیمات هر چند از حجبِ اسما و صفات بلند رفته است لیکن از حجبِ شیون و اعتباراتِ ذاتیه چاره ندارد و نبوت و رسالت است

کہ شائبۂ ظلیت باوراہ نیافتہ است وحجبِ صفات واعتبارات را در راہ گذاشتہ پس ناچار نبوت از ولایت
افضل باشد وقربِ نبوت ذاتی واصلی باشد ومن لم یطّلع علی حقیقتہما حکم بالعکس وجزم بالقلب
پس وصول در مرتبۂ نبوت باشد وحصول در مقامِ ولایت زیرا کہ حصول بملاحظۂ ظلیت صورت نپذیرد
بخلافِ وصول وایضاً در کمال حصول رفع اثنینیت است ودر کمالِ وصول بقاءِ اثنینیت پس
رفعِ دوگانگی مناسبِ مقامِ ولایت باشد وبقاءِ دوگانگی ملائمِ مرتبۂ نبوت وچون رفعِ دوگانگی مناسبِ
مقامِ ولایت است پس ناچار سُکر ہمہ وقت لازمِ مقامِ ولایت باشد ودر مرتبۂ نبوت چون بقاءِ اثنینیت
است پس صحو از خواصِ آن مرتبہ بود وایضاً حصولِ تجلیات خواہ در کسوتِ صُوَر واشکال بود وخواہ در
پردۂ الوان وانوار ہمہ در مقاماتِ ولایت است ودر طےِ مقدمات ومبادیِ آن بخلافِ مرتبۂ نبوت
کہ در ان موطن وصول باصل است ومستغناست از تجلیات وظہورات کہ ظلالِ آن اصل اند وہمچنین
در وقتِ طیِ مقدمات ومبادیِ آن مرتبہ نیز احتیاج بآن تجلیات نیست مگر آنکہ از راہِ ولایت عروج واقع شود
این زمان حصولِ آن تجلیات بواسطۂ ولایت است نہ بواسطۂ طیِ مسافتِ راہِ وصولِ نبوت بالجملہ
تجلیات وظہورات از ظلال خبر میدہند وآنکہ از گرفتاریِ ظلال گذشتہ است از تجلیات وارستہ سرِّ
ما زاغ البصر اینجا باید طلبید اے فرزند ولولۂ عشق وطنطنۂ محبت ونعرہائے شوق انگیز وصیحہ ہائے
درد آمیز ووجد وتواجد ورقص ورقاصی ہمہ در مقاماتِ ظلال است ودر اوانِ ظہورات وتجلیاتِ ظلیہ بعد
از وصول باصل حصولِ این امور متصور نیست محبت در آن موطن بمعنی ارادۂ طاعت است چنانچہ
علما فرمودہ اند نہ مَعْنے دیگر ان کہ منشأ شوق وذوق است چنانچہ بعضے صوفیہ گمان بردہ اند اے
فرزند لیشنو چون در مقامِ ولایت رفعِ اثنینیت مطلوب است ناچار اولیا بزوالِ ارادہ سعی مینمایند
شیخ بسطام گوید اُریدُ اَن لا اُرید ودر مرتبۂ نبوت چونکہ رفعِ اثنینیت در کار نیست زوالِ نفسِ
ارادہ مطلوب نگشت چرا مطلوب باشد کہ ارادہ صفتے است فی حدّ ذاتہا کامل اگر نقصے باو راہ یافتہ
است بواسطۂ خُبثِ متعلقِ اوست پس باید کہ متعلقِ او امرِ خبیث ونامرضی نباشد بلکہ جمیعِ مرادات

آن مرتبهٔ حق باشد جل و علا و همچنین در مقامِ ولایت در نفیِ جمیعِ صفاتِ بشریت میکوشند و در مرتبهٔ
نبوت مطلوب نفیِ متعلقاتِ سوءِ این صفات است نه نفیِ اصلِ این صفات که فی حدِ ذاتها کامل اند مثلاً
صفتِ علم فی حدِ ذاتها از صفاتِ کامله است اگر نقصے بوے راه یافته است از راهِ تعلقِ سوءِ اوست
پس نفیِ متعلقِ سوءِ آن ضروری آمد نه نفیِ اصلِ آن صفت علیٰ هذا القیاس پس شخصے که بمقامِ نبوت از راهِ
ولایت آمده است او را در اثنائے راه از نفیِ اصلِ صفات چاره نبود و آنکه بے توسطِ ولایت بآن مقام
رسیده است او را بنفیِ اصلِ صفات کارے نیست نفیِ متعلقاتِ سوءِ این صفات باید کرد باید دانست
که مراد ازین ولایت که مذکور شد ولایتِ ظلی است که بولایتِ صغریٰ معبر است و ولایتِ اولیا است
اما ولایتِ انبیا که از ظل گذشته است عبارت دیگر است آنجا مطلوب نفیِ متعلقاتِ سوءِ صفاتِ بشریت است
نه نفیِ اصلِ این صفات و چون نفیِ متعلقاتِ سوءِ صفات حاصل گشت ولایتِ انبیا علیهم الصلوات
والتسلیمات بحصول پیوست بعد ازان عروجے که واقع شود متعلق بکمالاتِ نبوت خواهد بود ازین بیان
لائح گشت که نبوت را از اصلِ ولایت چاره نبود زیرا که ولایت از مبادی و مقدماتِ اوست اما ولایت
ظلی در وصولِ کمالاتِ نبوت هیچ در کار نیست بعضے را اتفاق افتد و بعضے دیگر را اصلاً بآن عبورے
واقع نه شود فافهم و شک نیست که نفیِ اصلِ صفات متعسر است نسبت به نفیِ متعلقاتِ سوءِ آن صفات
پس حصولِ کمالاتِ نبوت آسان تر و اقرب باشد نسبت بحصولِ کمالاتِ ولایت و همین نسبت پیش رفت است
در هر امرے که وصول باصل دارد نسبت بامورے که از اصل جدا افتاده اند نمی بینی که کیمیاءِ اصل بسهولت
عمل میسر است و باقربِ طرق حاصل و آنکه از اصلِ آن جدا افتاده است در زحمت است و عمرے
در تحصیلِ آن فانی می سازد و مع ذلک خسران نقدِ وقتِ اوست و آنچه بدست آورده است بعد
اللتیا والتی شباهت بآن اصل دارد و بس است که آن شباهت عارضه ازوے زائل گردد و باصلِ
خود عود نماید و بقلابی و دغلی کشد بخلافِ اصلِ آن که با وجودِ سهولتِ عمل و نزدیکیِ راه از خوفِ قلابی
و دغلی ایمن است جمعے از سالکانِ این راه که بریاضاتِ شاقه و مجاهداتِ شدیده بظلے از ظلال

سیدہ اند گمان بردہ اند کہ وصول مطلب منوط بریاضات شاقہ است و مجاہدات شدیدہ تمہید اند کہ راہ دیگر اقرب ازین راہ است و موصل نہایۃ النہایت و آن راہِ اجتباست کہ بمجرد فضل و کرم منوط است و راہے کہ ایشان اختیار کردہ اند راہِ انابت است کہ بمجاہدات مربوط است و اصلان این راہ اقل قلیل اند و و اصلان راہِ اجتبا جمِ غفیر انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات ہمہ براہِ اجتبا رفتہ اند و اصحابِ ایشان علیہم الصلوات والتحیات نیز بتبعیت و وراثت براہِ اجتبا واصل گشتہ اند ریاضاتِ اربابِ اجتبا از برائے ادائے شکرِ نعمتِ وصولست قال علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام فی جوابِ السائل عن وجہِ ریاضاتہ الشدیدۃ مع کون ذنوبہ المتقدمۃ والمتاخرۃ مغفورۃ افلا اکون عبدا شکورا و مجاہداتِ اہلِ انابت از برائے حصولِ وصولست شتان ما بینہما راہِ اجتبا راہِ بردن ست و راہِ انابت راہِ رفتن از بردن تا رفتن فرقِ عظیم است زودی برند و دور میرسانند و دیر میروند و در راہ میمانند حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ما فضلیانیم یعنی تا فضل نباشد نہایت دیگران در بدایتِ ایشان چگونہ مندرج گردد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ برسرِ اصلِ سخن رویم و گوئیم کہ این فقیر در عرضداشتہا کہ بپیر بزرگوار خود قدس سرہ نوشتہ است نوشتہ کہ جمیع مرادات مرتفع گشتہ اند اما نفسِ ارادہ ہنوز برجاست بعد از مدتے نوشتہ کہ آن ارادہ نیز در رنگِ مرادات مرتفع گشتہ و چون حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ بوراثتِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات مشرف ساخت دانست کہ مقصود رفعِ تعلقِ سوی آن ارادہ بودہ است نہ رفعِ نفسِ آن ارادہ لازم نیست کہ رفعِ متعلقِ سوی بعد از رفعِ اصلِ وجہِ اتم و اکمل حاصل شود بلکہ بسا است کہ بمجردِ فضلِ آن میسر شود کہ متحمل و تکلف عشرِ عشیرِ آن حاصل نگردد اے فرزند در مقامِ ولایت دست از دنیا و آخرت باید شست و گرفتاریِ آخرت را در رنگِ گرفتاریِ دنیا باید شمرد و در دولتِ آخرت را در رنگِ در دِ دنیا مذموم باید دانست امام داود طائی فرمایند اِنْ اَرَدْتَ السَّلَامَۃَ سَلِّمْ عَلَی الدُّنْیَا وَاِنْ اَرَدْتَ الْکَرَامَۃَ کَبِّرْ عَلَی الْاٰخِرَۃِ و دیگرے ازین طائفہ گوید کریمہ مِنْکُمْ مَّنْ یُّرِیْدُ الدُّنْیَا وَمِنْکُمْ مَّنْ یُّرِیْدُ الْاٰخِرَۃَ

سے واقع است در سورۂ آل عمران و پارۂ لن تنالوا در شان غازیان ہمراہ احد نازل شدہ بود یعنی از شما کسے بود کہ میخواست دنیا را و از شما کسے بود کہ میخواست آخرت را ۱۲

شکایت از فرِ یقین است بالجمله فنا که عبارت از نسیانِ ماسوائے حق است جلّ و علا شاملِ دنیا و آخرت
و فنا و بقا هر دو اجزاءِ ولایت اند پس در ولایت از نسیانِ آخرت چاره نبود و در مرتبهٔ کمالات نبوت
گرفتاریِ آخرت محمود است و وردِ آخرت مرضی و مقبول بلکه در دوران موطن دردِ آخرت است و گرفتار
گرفتاریِ آخرت کریمه ۚ یَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَّطَمَعًا ۚ و کریمه ۚ وَیَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَیَخَافُوْنَ
عَذَابَهٗ ۚ و کریمه ۚ اَلَّذِیْنَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَیْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ ۔ نقد وقت
اربابِ آن مقام است گریه و نالهٔ ایشان از تذکرِ احوالِ آخرت است و الم و اندوهِ شان از ترسِ اهوالِ
قیامت همواره از فتنهٔ قبر در استعاذه اند و همیشه از عذابِ نار پناه جو و متضرع در درِ حق جلّ و علا نزد شان
دردِ آخرت است و شوق و محبتِ ایشان شوق و محبتِ آخرت چه اگر لقاست موعود با آخرت است
و اگر رضاست کمالش نیز موقوف با آخرت دنیا مبغوضهٔ حق است جلّ و علا و آخرت مرضیهٔ او تعالی
مبغوضه با مرضیه در هیچ امر برابر نمیتوان ساخت زیرا که مبغوضه شایانِ اعراض است و مرضیه شایانِ
اقبال از مرضیه اعراض نمودن عینِ سکر است و خلافِ مدعو و مرضیِ او تعالی کریمه وَاللّٰهُ یَدْعُوْ
اِلٰی دَارِ السَّلَامِ شاهدِ این معنی است حضرتِ حق سبحانه و تعالی بمبالغه و تاکید ترغیبِ آخرت می
فرماید پس اعراض از آخرت نمودن فی الحقیقت معارضه است بحق جلّ و علا و سعی در رفعِ مرضی
او کردن است امامِ داودِ طائی با آن بزرگی چون در ولایت قدمِ راسخ داشت ترکِ آخرت
را کرامت گفت مگر ندانست که اصحابِ کرام علیهم الرضوان همه بدردِ آخرت مبتلا بوده اند
و از عذابِ آخرت ترسان و لرزان روزے حضرتِ فاروق رضی اللّٰه تعالی عنه شتر سوار کوچه
میگذشتند قاری این کریمه را میخواند اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَّا لَهٗ مِنْ دَافِعٍ از استماعِ این از
هوش رفتند و از شتر بیخود بر زمین افتادند از انجا بر داشته بخانه بردند و تا مدتے از ان درد بیمار افتادند
که مردم بعیادتِ ایشان مے آمدند آرے در توسطِ احوال در مقامِ فنا نسیان از دنیا و آخرت
میسر میگردد و گرفتاریِ آخرت را در رنگِ گرفتاریِ دنیا میدانند تا چون بشرفِ بقا مشرف گشت

وکار را بانجام رسانید و کمالات نبوت پرتوے انداخت آنجا ہمہ درد آخرت است و استعاذہ از دوزخ
و تمنائے بہشت اشجار و انہار و حور و غلمان بہشت را با اشیائے دنیوی ہیچ مناسبت نیست بلکہ اینہا
دو طرف نقیض اند در رنگ تناقض غضب و رضا اشجار و انہار و آنچہ در بہشت است نتائج و ثمرات
اعمال صالحہ اند پیغمبر علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام فرمود کہ بہشت درخت ندارد و آنجا درختان بنشانید پرسیدند
کہ چہ طور بنشانیم فرمود علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ بہ تسبیح و تحمید و تمجید و تہلیل یعنی سبحان اللہ
بگوئید تا در بہشت نہالِ یک درخت بنشانند پس درختِ بہشت نتیجہ تسبیح گشت کمالاتِ تنزیہی چنانچہ
درین کلمہ در کسوتِ حروف و اصوات مندرج ساختہ اند در بہشت آن کمالات را در کسوتِ درخت تعبیہ
میفرمایند علیٰ ہٰذا القیاس آنچہ در بہشت است نتیجہ عمل صالح است و ہرچہ از کمالاتِ وجوبی تعالت و تقدست
در ضمنِ کسوتِ صلاح قولی و عملی اندراج یافتہ است در بہشت آن کمالات در پردۂ لذات و تنعمات ظہور
میفرماید پس ناچار آن تلذذ و تنعم مرضی و مقبول باشد و وسیلہ باشد از برائے لقا و وصول ربانیہ
بیچارہ اگر ازین سر آگاہ میگشت فکر سوختن بہشت نمی نمود و گرفتاری آنرا غیر گرفتاری حق جل و علا
نمیدانست بخلاف تلذذ و تنعم دنیوی کہ منشأ آن خبث و شرارت است و نتیجہ آن حرمان در آخرت
اعاذنا اللہ سبحانہ منہ این تلذذ اگر مباح شرعی است محاسبہ در پیش است اگر رحمت دستگیری نفرماید
وائے صد وائے و اگر مباح شرعی نیست مورد وعید است ربنا ظلمنا انفسنا و ان لم تغفر لنا
و ترحمنا لنکونن من الخاسرین پس این تلذذ را بآن تلذذ چہ نسبت بود این تلذذ سم قاتل است
و آن تلذذ تریاقِ نافع پس درد آخرت یا نصیب عوام مومنان است یا نصیب اخص خواص
ازین درد تنزہ می نمایند و کراہت و خلافِ آن می انگارند آن ایشانند من چنینم یا رب

مکتوب صد و سیوم (۱۰۳)

بنام حاجی یوسف مؤذن در بیانِ معانی کلماتِ اذان صدور یافتہ ﴿ بعد الحمد والصلوٰۃ

باید دانست که کلمات اذان نماز هفت است اَللّٰهُ اَکْبَرُ اَیِ اللّٰهُ اَکْبَرُ مِنْ اَنْ یَکُوْنَ لَهٗ حَاجَةٌ اِلٰی عِبَادَةِ عَابِدٍ کُرِّرَتْ هٰذِهِ الْکَلِمَةُ اَرْبَعَ مَرَّاتٍ لِتَاْکِیْدِ هٰذَا الْمَعْنَی الْمُهْتَمِّ اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ اَیْ اَشْهَدُ اَنَّهٗ تَعَالٰی مَعَ کِبْرِیَائِهٖ وَاسْتِغْنَائِهٖ عَنِ الْعِبَادَةِ لَیْسَ الْمُسْتَحِقُّ لِلْعِبَادَةِ اِلَّا هُوَ سُبْحَانَهٗ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰهِ اَیْ اَشْهَدُ اَنَّهٗ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ رَسُوْلُهٗ سُبْحَانَهٗ وَمُبَلِّغٌ عَنْهُ تَعَالٰی طَرِیْقَ الْعِبَادَةِ فَلَا تَکُوْنُ الْعِبَادَةُ اللَّائِقَةُ بِجَنَابِ قُدْسِهٖ تَعَالٰی اِلَّا مَا هِیَ مَاْخُوْذَةٌ مِّنْ جِهَةِ تَبْلِیْغِهٖ وَرِسَالَتِهٖ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِیَّةُ حَیَّ عَلَی الصَّلٰوةِ حَیَّ عَلَی الْفَلَاحِ کَلِمَتَانِ لِطَلَبِ الْمُصَلِّیْ اِلٰی اَدَاءِ الصَّلٰوةِ الْمُؤَدِّیَةِ اِلَی الْفَلَاحِ اَللّٰهُ اَکْبَرُ اَیْ اَکْبَرُ مِنْ اَنْ یَّلِیْقَ بِجَنَابِ قُدْسِهٖ تَعَالٰی عِبَادَةُ اَحَدٍ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ اَیْ اَنَّهٗ تَعَالٰی لَا مَحَالَةَ هُوَ الْمُسْتَحِقُّ لِلْعِبَادَةِ وَاِنْ لَّمْ تَصْدُرِ الْعِبَادَةُ مِنْ اَحَدٍ مَا هِیَ لَائِقَةٌ بِجَنَابِ قُدْسِهٖ تَعَالٰی بزرگی شان نماز از بزرگی این کلمات که موضوع از برائے اعلام نماز است باید دریافت شمہ سائے کہ گوست از بہارش پیداست * اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِیْ مِنَ الْمُصَلِّیْنَ الْمُفْلِحِیْنَ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا *

مکتوب صد و چهارم (۳۰۴)

بمولانا عبد الحی صدور یافت در بیان اعمال صالحه که در اکثر آیهائے قرآنی وعدۂ دخول بهشت منوط بآن ساخته است تعالی و تقدس و در بیان ادائے شکر و در بیان بعضے از معانی و اسرار نماز * بعد الحمد والصلوٰة * بدان اَسْعَدَكَ اللّٰهُ تَعَالٰی که مدتها این فقیر در تردد داشت که آیا مراد از اعمال صالحه که حضرت حق سبحانه و تعالی در اکثر آیت های قرآنی وعدۂ دخول بهشت را مربوط بآن ساخته است جمیع اعمال صالحه است یا بعضے اگر جمیع است متعسر است کم کسے باتیان جمیع موفق شده باشد و اگر بعضے است مجهول است و تعیین نیافته آخر بمحض فضل خداوندی جل سلطانه بخاطر ریخت که شاید مراد از اعمال صالحه ارکان خمسه اسلام باشد که بناء اسلام برآنست امید است که اگر این اصول پنجگانۂ اسلام بروجه کمال ادا یابند نجات

وفلاح نقد وقت ست چه اینها فی حدّ ذاتها اعمال صالحه اند و موانع سیّئات و منکرات اند کریمه اِنَّ الصَّلٰوةَ
تَنْهٰی عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ شاهد این معنی ست و چون ایشان این پنجگانه اسلام میسّر شد امید است که
شکر او یافت و چون شکر او یافت از عذاب نجاتے حاصل آمد «مَا یَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ
وَاٰمَنْتُمْ» پس در ایشان این پنجگانه بجان باید کوشید علی الخصوص در اقامت نماز که عماد دین است
مهما امکن بترک او و بے از آداب آن رضی نباشید اگر نماز را تمام ساخت اصل عظیم از اسلام بدست آورد
و حبل متین از برائے خلاصی حاصل کرد والله سبحانه الموفق بدانکه تکبیر اولی در نماز اشارت به استغنا و کبریا
اوست تعالی و تقدّس از عبادت عابدان و از نماز مصلّیان و تکبیراتے که بعد ارکان اند رموز و اشارات اند
بعدم لیاقت ادائے هر رکن از برائے عبادت جناب قدس او تعالی و در تسبیح رکوع چون معنی تکبیر ملحوظ بوده
است در آخر رکوع تکبیر گفتن نه فرموده بخلاف سجدتین که با وجود تسبیحات آنها در اول و آخر تکبیر گفتن فرموده
تا کسے در وهم نیفتد که در سجود که نهایت انحطاط و انخفاض است و غایت تذلّل و انکسار حق عبادت او میسّر
واز برائے دفع این وهم هم در تسبیح سجود لفظ اعلیٰ اختیار افتاده و هم تکرار تکبیر مسنون گشته و چون نماز معراج
مؤمن است در آخر نماز کلماتیکه آنسرور علیه و علی آله الصلوٰة والسلام در شب معراج بآن کلمات مشرف
شده بود خواندن فرموده پس مصلّی را باید که نماز را معراج خود سازد و نهایت قرب در نماز جوید قال علیه
وعلی آله الصلوٰة والسلام اَقْرَبُ مَا یَكُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلٰوةِ و مصلّی چون مناجی رب است
عزّ شانه و مشاهد عظمت و جلال اوست تعالی در وقت ادائے نماز جائز آنست که در وے رعبے
و هیبتے پیدا شود و از برائے تسلّی او ختم نماز بتسلیمتین فرموده و آنچه در حدیث نبوی آمده است علیه و علی
آله الصلوٰة والسلام صد بار تسبیح و تحمید و تکبیر و تهلیل بعد از نماز فرض در علم فقیر سرّش آنست که در
اداء نماز هرچه از قصور و تقصیر واقع شده است به تسبیح و تکبیر تلافی آن باید نمود و اعتراف بعدم لیاقت
و ناتمامی عبادت خود باید فرمود و چون اداء عبادت بتوفیق او تعالی میسّر شده است بتحمید شکر آن نعمت
باید بجا آورد و مستحق عبادت غیر او را نباید داشت امید است که چون اداء نماز مقرون بشرائط و آداب

واقع شود و بعد ازان تلافی تقصیر در شکر نعمت توفیق و نفی استحقاق عبادت از غیر او تعالی از صمیم قلب باین کلمات طیبه نموده آید آن نماز شایان قبول خداوندی جل سلطانه گردد و صاحب آن نماز مصلی مفلح بود اللهم اجعلنی من المصلین المفلحین بحرمة سید المرسلین علیه وعلیهم وعلی آله الصلوات والتسلیمات

مکتوب صد و پنجم (۱۰۵)

تمامی نماز و کمال آن در منتهی

به میر محب الله صدور یافت در بیان اسرار نماز و فرق در میان نماز مبتدی و عامی و در میان نماز منتهی و ما یناسب ذلک بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی بدان ارشدک الله تعالی که تمامی صلوة و کمال آن نزد فقیر عبارت از اتیان فرائض و واجبات و سنن و مستحبات نماز است که در کتب فقهیه بتفصیل بیان یافته است امرے دیگر ورای این امور اربعه نیست که در تمامی نماز آن را دخلے باشد خشوع نماز نیز مندرج درهمین امور اربعه است و خضوع قلب نیز منوط باینها جمعے بعلم این امور کفایت ورزیده اند و در عمل مسامحه و مداهنه اختیار نموده لاجرم از کمالات نماز قلیل النصیب گشته اند جمعے دیگر اهتمام بحضور قلب بحق سبحانه داشته اعمال ادبیه جوارح کم پرداختند و اقتصار بر فرائض و سنن نمایند این جماعه نیز از حقیقت نماز آگاه نگشته اند و کمال نماز را از غیر نماز جسته چه حضور قلب را از جمله احکام نماز نشمرده اند و آنچه در خبر آمده است لا صلوة الا بحضور القلب تواند بود که مراد از حضور حضور قلب باشد باین امور اربعه با فتورے در اتیان امرے ازین امور واقع نشود و ورای این حضور حضور دیگر الحال بفهم این فقیر کمتر درآید سوال چون تمامی نماز و کمال آن مربوط باتیان امور اربعه گشت و امرے دیگر ورای اینها در کمال آن ملحوظ نشد پس فرق در میان نماز منتهی و نماز مبتدی بلکه نماز عامی که مقرون باتیان این امور باشد چه بود جواب فرق از راه عامل است نه از راه عمل اجر یک عمل بواسطه تفاوت عمال متفاوت است عملیکه از عامل مقبول و محبوب بوقوع آید اجر آن اضعاف مضاعف است ازان اجرے که مترتب بر عمل غیر آن عامل باشد چه عامل هرچند عظیم القدر باشد عمل او جزیل الاجر است انتها

گفته اند که عمل ریائی عارف بهتر از عمل با اخلاص مریدست فکیف که عمل عارف مقرون باخلاص بود لهذا حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه سهو حضرت پیغمبر را علیه وعلی آله الصلوة والسلام بهتر از صواب وعمد خود دانسته طلب سهو او علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة میفرماید آنجا که میگوید یا لیتنی کنت سهو محمد ای آرزوی آن دارد که بکلیت خود سهو آنسرور باشد علیه وعلی آله الصلوة والسلام پس تمامی اعمال و احوال خود را کم از عمل سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة میداند و به تمنای تمام تمامی حسنات خود را در جنب سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام مسالت مینماید و عمل سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام مثل سلام دادن اوست علیه وعلی آله الصلوة والسلام بر دو رکعت نماز فرض چهارگانی بطریق سهو که مروی است پس نماز منتهی با وجود نتائج و ثمرات دنیوی اجر جزیل آخرت بران مترتب باشد بخلاف نماز مبتدی و عامی ع چه نسبت خاک را با عالم پاک شمه از خصائص نماز منتهی وا مینماید از انجا قیاس نمایند گاه هست که منتهی در نماز در وقت قرائت قرآن و اتیان تسبیحات و تکبیرات زبان خود را در رنگ شجرهٔ موسوی میباید و قوی و جوارح خود را بیش از آلات و وسائط نمی یابد و گاهی میباید که در وقت اداء نماز باطن و حقیقت تمام از ظاهر و صورت تعلق گسسته بعالم غیب ملحق شده است و نسبت مجهول الکیفیت بغیب پیدا کرده و چون از نماز فارغ شده باز رجوع نموده یا آنکه جواب اصل سوال گوئیم که اتیان امور اربعه مذکوره بتمام و کمال نصیب منتهی است مبتدی و عامی دور است که باتیان این امور بتمام و کمال موفق شوند هر چند ممکن و جائز است فانها لکبیرة الا علی الخاشعین ۞ والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب سیصد و ششم (۳۰۶)

۵ اقتباس است از قرآن کریم یعنی پس هر آئینه نماز دشوار است مگر بر فروتنی کنندگان ۱۲

بمولانا صالح صدور یافته در ذکر بعضی از مناقب و کمالات حقائق آگاه معارف دستگاه مخدوم زادهٔ کلان خواجه محمد صادق علیه الرحمة والغفران و مخدوم زاده های خورد مرحومی مغفوری محمد فرخ

و محمد عیسی رحمۃ اللہ تعالی علیہم و در خاتمہ این مکتوب بیان فنائے ارباب ولایت است و بیان
آنکہ این فنا در قرب نبوت ہیچ در کار نیست و ما بیاسِ ذلک :: الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین
اصطفی اخوی ملا صالح واقعات اہل سرہند را شنیدہ باشند فرزندی اعظمی رضی اللہ تعالی عنہ
نیز با دو برادر خورد محمد فرخ و محمد عیسی سفر آخرت اختیار فرمودند :: انا للہ و انا الیہ راجعون رحمہ اللہ
سبحانہ کہ اولاً باقیماندگان را قوت صبر عطا فرمودند ثانیاً بلیہ را صبر دادند :: خوش گفت است من از تو
روے نہ پیچم گرم بیازاری :: کہ خوش بود ز عزیزان تحمل و خواری :: فرزندی مرحومی آیتے بود
از آیات حق جل و علا و رحمتے بود از رحمتہائے رب العالمین در بست و چہار سالگی آن یافت
کہ کم کسے یافت پایہ مولویت و تدریس علوم نقلیہ و عقلیہ را بحد کمال رسانیدہ بود حتی کہ تلامذہ ایشان
بیضاوی و شرح مواقف و امثال اینہا را بقدرت تمام درس دارند و حکایات معرفت و عرفان و
قصص شہود و کشوف ایشان مستغنی است از آنکہ در بیان آرد معلوم شما است کہ در سن ہشت
سالگی بر نہجے مغلوب حال شدہ بودند کہ حضرت خواجہ ما قدس سرہ معالجہ تسکین حال ایشان را
بطعامہائے بازاری کہ مشکوک و مشتبہ است میفرمودند و میفرمودند کہ محبتے کہ مرا بمحمد صادق است
با ہیچکس نیست و ہمچنین محبتے کہ او را با ماست ہیچکس نیست از این سخن بزرگی ایشان را باید دریافت
ولایت موسوی را بنقطۂ آخر رسانیدہ بود و عجائب و غرائب آن ولایت علیہ ابیان میفرمود و ہموارہ
خاشع و خاضع و ملتجی و متضرع و متذلل و منکسر بودہ و میفرمودہ کہ ہر یکے از اولیا از حضرت حق سبحانہ و تعالی
چیزے خواستہ است و من التجا و تضرع خواستہ ام از محمد فرخ چہ نویسد کہ در یازدہ سالگی طالب علم شدہ بود
کافیہ خوان و بہ شعور سبق میخواندہ و ہموارہ از عذاب آخرت ترسان و لرزان بودہ و دعا میکردہ کہ در سن
طفولیت دنیائے دنیہ را وداع نماید تا از عذاب آخرت خلاص شود و در مرض موت یاراے کہ
بیمار داری او میکردند عجائب و غرائب از وے مشاہدہ نمودند و کرامات و خوارق از محمد عیسی تا ہشت
سالگی کہ مرحوم معاینہ کردہ اند چہ نویسد با الجملہ جواہر نفیسہ بودند کہ بودیعت سپردہ بودند للہ سبحانہ الحمد

وَالْمِنَّةُ کہ امانات را باہلِ امانات بے کرہ و بے اکراہ حوالہ نمود و ہم اَللّٰھُمَّ لَا تَحْرِمْنَا اَجْرَھُمْ وَلَا تَفْتِنَّا
بَعْدَھُمْ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ ۵ ازہر چہ میرود سخنِ دوست
خوشتر است ۔ بدانکہ مقصود از فنا کہ عبارت از نسیان ماسوائے حق است سُبْحَانَہٗ آنست کہ محبت
و گرفتاریِ ما دونِ او تعالیٰ زائل گردد چہ ہرگاہ ذوات و صفات و افعالِ اشیا از دیدہ و دانش زائل
گردند گرفتاری و محبتِ اینہا ناچار رو بزوال خواہد آورد و در طریقِ ولایت از برائے زوالِ گرفتاریِ
ما دونِ حق جل وعلا از نسیانِ ماسوی چارہ نبود و در مدارجِ قربِ نبوت در زوالِ گرفتاریِ اشیا
نسیانِ اشیا ہیچ در کار نیست زیرا کہ در قربِ نبوت گرفتاری باصل کہ فی حَدِّ ذَاتِہٖ حسن و جمیل است
نمیگذارد کہ از گرفتاریِ اشیا کہ فی نفسہا قبیح و غیر مستحسن اند نامے و نشانے بماند اشیا فراموش شوند
یا نہ زیرا کہ علم اشیا بواسطۂ گرفتاری باشیا کہ مستلزم اعراض است از جنابِ قدسِ او تعالیٰ وصف ذم پیدا
کردہ بود و چون گرفتاریِ اشیا زائل گشت علمِ اشیا مذموم نشد علمِ اشیا چگونہ مذموم بود کہ اشیا ہمہ معلومِ حق اند
جل سلطانہٗ و علم اینہا از صفاتِ کاملہ است اگر گویند کہ ہرگاہ علمِ ما دونِ حق جل وعلا زائل نشود پس علم
حق جل وعلا با علمِ ما دونِ حق جل شانہٗ در یک وقت چگونہ جمع شود پس از نسیانِ ما دونِ او
تعالیٰ چارہ نبود گوییم علمیکہ باشیا تعلق میگیرد از قبیلِ علمِ حصولی است و علمیکہ بحضرتِ حق سبحانہٗ
و تعالیٰ تعلق پیدا میکند مشابہِ علمِ حضوری پس ہر دو علم در یک وقت جمع شوند و ہیچ محذور لازم نیاید
محذور وقتے لازم آید کہ ہر دو علم حصولی باشند و آنکہ گفتیم از قبیلِ علمِ حصولی است و مشابہِ علمِ حضوری
زیرا کہ آنجا حقیقتِ حصول است و نہ گنجائشِ حضور و علمِ حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ کہ باشیا تعلق میگیرد
حصولی نیست زیرا کہ حوادث را در ذات و صفاتِ او تعالیٰ حلولے و حصولے نیست و علمِ این عارف
پرتوے است از ان علم و علمیکہ متعلق بحضرتِ حق سبحانہٗ بود از علمِ حضوری نیز نتوان گفت زیرا کہ
او تعالیٰ مُدرَک از مُدرِک ہم نزدیکتر است علمِ حضوری نسبت بآن علم ہمچو علمِ حصولی است نسبت بعلمِ
حضوری این معرفت ورائے طورِ نظرِ عقل و فکر است ۔ مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ۔ پس مقرر شد کہ علم

اشیا منافی علمِ حق نشد جلّ و علا پس نسیانِ اشیا هیچ در کار نباشد بخلاف طریقِ ولایت که زوالِ گرفتاریِ اشیا آنجا بے نسیانِ اشیا متصوّر نیست چه در ولایت گرفتاری بظلال است و گرفتاریِ ظلال را آن قدر قوّت نیست که با وجودِ علمِ اشیا گرفتاریِ اشیا را تواند زائل گردانید پس اول از نسیانِ اشیا چاره نبود تا گرفتاری زائل گردد و این معرفتے است که مخصوص باین درویش است دیگرے بآن تکلّم نکرده ٭ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَا اَنْ هَدٰنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ٭

مکتوب صد و هفتم (۳۰۷)

بمولانا عبد الواحد لاهوری صدور یافته در بیانِ معنی کلمهٔ طیّبهٔ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ و ما یناسب ذلک

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوة باید دانست که عابد در وقت ادای عبادت هرچه از جنسِ حسن و کمال در عبادتِ خود یابد آن همه راجع بتوفیق خداوندی است جلّ سلطانه و از حسنِ تربیت و احسانِ اوست تعالی و هرچه از جنسِ قصور و ناتمامی در عبادت خود یابد آن همه عاید بنفسِ اوست و از شرارتِ جبلّی او ناشی شده است و بجنابِ قدسِ او تعالی هیچ چیز از قسم نقص و قصور راجع نیست آنجا همه خیر و کمال است و همچنین هرچه در عالم بوقوع می آید حسن و کمالِ آن راجع بجنابِ قدسِ اوست تعالی و شر و نقصِ آن عاید بماهیاتِ ممکنات که قدم راسخ در عدم دارند که منشأ هر شر و نقص است کلمهٔ طیّبهٔ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ بوجه اتم بیانِ این دو امر میفرماید و کمالِ تنزیه و تقدیسِ او تعالی مینماید از آنچه شایانِ جنابِ قدسِ او تعالی نیست از شرور و نقائص و ادای شکر بعبارتِ حمد که رأسِ هر شکر است میکند بر صفات و افعالِ جمیلهٔ او تعالی و بر انعامات و احسانات جزیلهٔ او سبحانه از اینجاست که در حدیثِ نبوی آمده است علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات که هر که این کلمهٔ طیّبه را در روزی صد بار بگوید هیچ یکے در عمل در آن روز و در آن شب با او برابری نجوید مگر آنکه مثلِ او این کلمهٔ طیّبه را بگوید چگونه برابری جوید که هر عمل و عبادت ادای شکری است

عه قوله که هر که الخ قال النبی صلی الله علیه وسلم من قال حین یصبح و حین یمسی سبحان الله وبحمده مائة مرة لم یأت احد یوم القیامة بافضل مما جاء به الا احد قال

از شکرهائے خداوندی جل سلطانه که بجزوِ این کلمهٔ طیبه دادیافته است وجزوِ دیگراو که بیانِ تنزیه وتقدیسِ اوتعالیٰ مینماید علاحده است نُعلیکم بِاِتیانِ هٰذِهِ الکلمةِ الطیبةِ کُلَّ یومٍ ولیلةٍ مِائةَ مرّةٍ والله سبحانه الموفق سوال درحدیثِ نبوی آمده است علیه وعلیٰ آله الصلوات والتسلیمات سُبحانَ اللهِ وبحمدِهٖ عددَ خلقِهٖ ورِضا نفسِهٖ وزِنةَ عرشِهٖ ومِدادَ کلماتِهٖ وآمده سبحان الله مِلأُ المیزانِ وآمده الحمدُ لله اضعافَ ما حمِدَهُ جمیعُ خلقِهٖ وقائل غیرازیکبار نگفته است وعدد غیرازیک فرد بوقوع نیامده آنرا عددَ خلقِهٖ بچه اعتبار گویند وبرِضا نفسِهٖ بچه معنی گویند وزِنةَ عرشِهٖ چگونه بود ومِدادَ کلماتِهٖ چون راست آید ومیزان را چگونه پرسازد واضعافَ ما حمِدَهُ جمیعُ خلقِهٖ بچه معنی گفته شود گوئیم که انسان جامعِ عالمِ خلق وعالمِ امر است هرچه در خلق وامر است درانسان است مع شیٔ زائدٍ وآن هیئتِ وحدانی اوست که ازترکیبِ خلق وامرناشی شده است واین هیئتِ وحدانی هیچکس را بغیراو میسّر نشده است واین هیئت اعجوبه ایست غریب وانموذجے است بدیع پس حمدے که ازانسان بوقوع آید اضعافِ حمدِ جمیعِ خلائق خواهد بود علیٰ هٰذا القیاس حلِ سائرِ الاسولة پس مراد ازجمیعِ خلق ماسوائے انسان باید داشت واگرانسان رانیز داخل کنیم گوئیم که انسانِ کامل چنانچه جمیعِ افرادِ عالم را اجزاءِ خود می یابد افرادِ انسان رانیز اجزاءِ خود می یابد وخود را کل همه میداند برین تقدیر حمدِ خود رااضعافِ حمدِ خود می یابد واضعافِ حمدِ جمیعِ افرادِ انسانی نیز خواهد یافت والسلام علیٰ من اتبعَ الهُدیٰ والتزمَ متابعةَ المصطفیٰ علیه وعلیٰ آله من الصلوات اتمها ومن التحیات اکملها

مکتوب (۳۰۸) صد و هشتم

بمولانا فیض الله پانی پتی صدوریافته دربیانِ معنی حدیثِ نبوی علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام کلمتانِ خفیفتانِ علی اللسانِ ثقیلتانِ فی المیزانِ حبیبتانِ الی الرحمٰنِ سبحانَ اللهِ وبحمدِهٖ سبحانَ اللهِ العظیم بدان ارشدک الله تعالیٰ قال علیه وعلیٰ آله الصلوٰة

ف قوله كلمتان الخ يعني دو كلمه اند سبك بر زبان گران در ميزان اعمال ودوست داشته شده نزد رحمان يعني سبحان الله الخ

والسلام كلمتان خفيفتان على اللسان ثقيلتان في الميزان حبيبتان الى الرحمن سبحان
الله وبحمده سبحان الله العظيم وجه خفتهما على اللسان ظاهر لقلة الحروف واما وجه ثقلهما
في الميزان وكونهما حبيبتين الى الرحمن فلان الجزء الاول من الكلمة الاولى يفيد
تنزيهه تعالى وتقديسه سبحانه عما لا يليق بجناب قدسه عز وجل وابعاد جناب كبريائه
عن صفات النقص وسمات الحدوث والزوال والجزء الثاني من تلك الكلمة يفيد
اثبات صفات الكمال وثبوتات الجمال له تعالى سواء كانت الصفات والثبوتات
من الفضائل او من الفواضل وجعل الاضافة للاستغراق في الجزئين يفيد ثبوت جميع
التنزيهات والتقديسات لله سبحانه وثبوت جميع صفات الكمال والجمال له تعالى فحاصل الجزئين من الكلمة الاولى ارجاع
جميع التنزيهات والتقديسات اليه سبحانه واثبات جميع صفات الكمال والجمال له عز وجل وحاصل الكلمة الثانية اثبات
جميع التنزيهات والتقديسات له تعالى مع اثبات العظمة والكبرياء له عز وجل وفيها اشارة الى ان سلب النقائص عنه تعالى
ليس الا لاجل عظمته وكبريائه سبحانه فلا جرم يكون الكلمتان ثقيلتين في الميزان
حبيبتين الى الرحمن وايضا التسبيح مفتاح التوبة بل زبدة التوبة وخلاصتها كما حققت
في بعض المكاتيب فيكون التسبيح وسيلة الى محو الذنوب وعفو السيئات فلا جرم يكون
ثقيلا في الميزان ومرجحا لكفة الحسنات وحبيبا الى الرحمن لانه سبحانه يحب العفو
وايضا ان المسبح الحامد لما نزه جناب قدسه تعالى عما لا يليق به واثبت صفات الكمال
والجمال له تعالى فالمرجو من الكريم الوهاب جل شانه ان ينزه المسبح عما لا يليق به
ويوجد في الحامد صفات الكمال كما قال تعالى هل جزاء الاحسان الا الاحسان
فلا جرم تكون الكلمتان ثقيلتين في الميزان لمحو السيئات بسبب تكرارهما حبيبتان الى
الرحمن لوجود الاخلاق الحميدة بواسطتهما والسلام . . . . . .

ف قوله فلا جرم الخ پس ناچار باشند اين دو كلمه گران در ميزان ودوست داشته شده نزد رحمان ١٢ مكتوب ...

مکتوب صد و نهم (۳۰۹)

بمولانا حاجی محمد فرکتی صدور یافته در بیان محاسبهٔ یومی و لیلی کما ورد حاسبوا قبل ان تحاسبوا:

بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند که جمعے از مشایخ کرام قدس الله تعالی اسرارهم طریقهٔ محاسبه اختیار کرده اند و در شب قبیل نوم دفتر اقوال و افعال و حرکات و سکنات یومیهٔ خود را ملاحظه مینمایند و بتفصیل بحقیقت هر کدام و امیرسند تقصیرات و سیئات خود را تدارک بتوبه و استغفار و التجا و تضرع میفرمایند و اعمال و افعال صالحهٔ خود را راجع بتوفیق او تعالی ساخته بحمد و شکر خداوندی جل سلطانه پیش می آیند و صاحب فتوحات مکیه قدس سره از محاسبان بوده میفرماید: من در محاسبهٔ خود از مشایخ دیگر افزوده ام و خطرات و نیات خود را نیز محاسبه نموده ام و این فقیر صد بار تسبیح و تحمید و تکبیر قبیل نوم که بعبکه از مخبر صادق بثبوت پیوسته است علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات حکم محاسبه دارد و کار محاسبه میکند گویا بتکرار کلمهٔ تسبیح که مفتاح توبه است اعتذار از تقصیرات و سیئات خود مینماید و جناب قدس او تعالی از آنچه از ارتکاب این سیئات عاید شده بود تنزیه و تقدیس میفرماید چه مرتکب سیئات را اگر عظمت و کبریائی جناب قدس حضرت آمر و ناهی ملحوظ و منظور میشد هرگز بعدم امتثال امر او تعالی مبادرت نمی نمود چون در نمود معلوم شد که امر و نهی او تعالی نزد مرتکب اعتداد و اعتبار نبوده اعاذنا الله سبحانه من ذلک پس بتکرار کلمهٔ تنزیه تلافی آن تقصیر مینماید باید دانست که در استغفار طلب ستر ذنب است و در تکرار کلمهٔ تنزیه طلب استیصال ذنب فاین هذا من ذلک سبحان الله عجب کلمه ایست الفاظش در غایت قلت و معانی و منافع آن در نهایت کثرت و بتکرار کلمهٔ تحمید شکر توفیق خداوندی جل سلطانه بجا مے آرد و اداء شکر نعم او تعالی میفرماید و در تکرار کلمهٔ تکبیر اشارتیست بآنکه جناب قدس او تعالی بلند تر است از آنکه این اعتذار و این شکر شایان آنحضرت جل شانه باشند زیرا که اعتذار و استغفار او محتاج باعتذار و استغفار کثیر است و حمد او راجع بنفس او سبحان ربک رب العزة عما یصفون وسلام.

علی المرسلین والحمد للّٰه رب العالمین ٭ محاسبان بہ استغفار وشکر کفایت مینمایند وباین کلمات قدسیہ ہم کار استغفار حاصل میشود وہم شکر بجا مے آید وہم ایمائے باظہار نقص استغفار وشکر میسر میگردد ربنا تقبل منا انک انت السمیع العلیم وصلی اللّٰہ تعالیٰ علی سیدنا محمد وعلی آلہ وصحبہ الطاہرین وسلم وبارک علیہ وعلیہم اجمعین ٥

مکتوب صد ودہم (۳۱۰)

بمولانا محمد ہاشم صدور یافتہ در بیان جامعیت انسان با بعضے از اسرار غامضہ کہ تعلق باین مقام دارد وما یناسب ذلک ٭ بعد الحمد والصلوٰۃ مینماید کہ ہرچہ در انسان از کمالات است ہمہ مستفاد از مرتبہ وجوب است تعالت وتقدست اگر علم است مستفاد از علم آن مرتبہ است واگر قدرت است نیز ماخوذ از قدرت آن مرتبہ علی ہذا القیاس اما کمال ہر مرتبہ باندازہ آن مرتبہ است علم انسان در جنب علم واجب تعالیٰ وتقدس حکم مردہ دارد کہ لاشئے محض است نسبت بزندہ کہ حیات ابدی ہمگی یافتہ باشد وہمچنین قدرت انسان درجنب قدرت واجب تعالیٰ وتقدس حکم عنکبوت دارد کہ نساجی بیت خود نماید نسبت بہ شخصے کہ بیک دمیدن او آسمانہا وزمینہا وجبال وبحار پارہ پارہ گردند وہباء منثور شوند کمالات دیگر راہم برین قیاس باید کرد این تفاوت از تنگی عبارت گفتہ میشود والا ع

چہ نسبت خاک را با عالم پاک ٭ پس کمالات انسان در صورت کمالات مرتبہ وجوب تعالت وتقدست گشت واین کمالات بیش از مشارکت اسمی از کمالات آن مرتبہ چیزے دیگر حاصل نکردہ است ازینجا است ان اللّٰہ خلق ادم علی صورتہ ٭ ومعنی من عرف نفسہ فقد عرف ربہ ازین بیان لائح میگردد چہ ہرچہ در نفس است اگرچہ صورت است ہمانست کہ حقیقت آن در مرتبہ وجوب تعالت وتقدست حاصلست ازینجا سر خلافت انسان را دریاب چہ صورت شئے خلیفہ شئے است درین مقام زنادقہ ومجسمہ گمان بردہ اند کہ خدا عزوجل سلطانہ بصورت انسان است ازبیخردی

یعنی گروہے کہ جسمیت حق تعالیٰ قائلند بعضے از ایشان گویند کہ بصورت جوان امرد است وبعضے بصورت پیر سفید ریش تعالی اللّٰہ عما یصفون ۱۲

قویٰ و جوارحِ انسانی را در آنحضرت جلّ سلطانہٗ اثبات نمودہ اند ضلّوا فاضلّوا ندانستہ اند کہ اطلاق صورت و مثل آن در آنحضرت از قبیل تشبیہ و تمثیل است نہ بر سبیل تحقیق و تثبیت چہ حقیقتِ آن صورت ترکیب میطلبد و تبعّض و تجزّی میخواہد کہ منافیِ وجوب ست و مانع قِدَم متشابہاتِ قرآنی نیز از ظاہر مصروف اند و بر تاویل محمول قال اللّٰہ تعالیٰ وَمَا یَعْلَمُ تَاْوِیْلَہٗۤ اِلَّا اللّٰہُ یعنی تاویلِ آن متشابہ را ہیچکس نمیداند مگر خدائے عزّ و جلّ پس معلوم شد کہ متشابہ نزدِ خدائے جلّ و علا نیز محمول بر تاویل ست و از ظاہر مصروف و علماءِ راسخین را نیز از علمِ این تاویل نصیبے عطا میفرمایند چنانچہ بر علم غیب کہ مخصوص باوست سبحانہٗ خُلّص رسل را اطلاع می بخشد آن تاویل را خیال نہ کنی کہ در رنگِ تاویل ید است بقدرت و تاویلِ وجہ است بذات حاشا و کلّا آن تاویل از اسرار است کہ باخصِّ خواص علمِ آن عطا میفرمایند و باید دانست کہ صاحبِ فتوحاتِ مکیہ و تابعانِ او میگویند کہ صفاتِ واجبی تعالیٰ و تقدّس چنانچہ عینِ ذاتِ واجب اند تعالیٰ ہمچنین این صفات نیز ہمین یکدیگر اند مثلاً علم چنانچہ عین ذات است عینِ قدرت ست نیز و عین ارادت ست و عینِ سمع و عین بصر علیٰ ھٰذا القیاس سائرُ الصفات این سخن نزدِ فقیر از صواب دور است زیرا کہ این سخن مبنی بر نفیِ وجودِ صفاتِ زائدہ است کہ خلافِ مذہبِ اہلِ سنّت و جماعت است چہ صفاتِ ثمانیہ باشیعہ بر وفقِ آراءِ این بزرگواران در خارج موجود اند تا آنکہ توہّمِ عینیتِ ذات و صفاتِ واجبی تعالیٰ و تقدّس ایشان را از آنجا ناشی شدہ است کہ تغایر و تباینِ آن موطن را در رنگِ تغایر و تباینِ این موطن خیال کردہ اند و چون آنرا در رنگِ تباین و تغایرِ این موطن کہ ذات و صفاتِ ما باشد نیافتند و تمایزِ آن را با تمایزِ این مشابہ ندیدند لاجرم حکم بنفیِ تغایر و تمایز نمودند و بعینیت یکدیگر قائل گشتند ندانستند کہ تمایز و تباینِ آن موطن در رنگِ ذات و صفاتِ واجبی تعالیٰ بیچون و بیچگونہ است و آن تمایز را با این تمایز نسبتے نیست الّا در صورت و اسم پس تباین و تمایز دران موطن متحقق باشد و ما در درکِ آن عاجز باشیم نہ آنکہ ہرچہ درک نتوانیم کرد نفیِ آن بکنیم و مخالفِ اہلِ حق باشیم وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ اَلْمُلْہِمُ لِلصَّوَابِ

مکتوب صد و یازدہم (۱۱۱)

بمخدوم زادگی مظہر فیض الٰہی و منظر اسرار نامتناہی خواجہ محمد سعید سلمہ اللہ تعالی صدور یافت در بیان اسرار غامضہ
و حقائق نادرہ بطریق رمز و اشارت این اسرار تعلق بحروف مقطعات دارد کہ از متشابہات قرآنی است کہ
علماء راسخین را از تاویل آن اطلاع دادہ اند الٓمّٓ حقیقت ہائے دو جسمی است مربی ما چہ الف رب
حبیب خدا ولام مربی خلیل اللہ است و میم رب کلیم اللہ است و مبدأ کار و بار حضرت کلیم علی نبینا
و علیہ الصلوٰۃ و السلام حقیقت الف است و مبدأ اسما کہ این حقیر بتبعیت و وراثت ہمان حقیقت
الف لیکن بازگشت حضرت کلیم علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام بحقیقت میم است و بازگشت این حقیر بہ
حقیقت ہائے دو جسمی است الحال مرجع و ملاذ من ہمین حقیقت ہاست این حقیقت ہاست کہ تعبیر از ان
بغیب ہویت بنمایند و آن حقیقت گنجینہ رحمت است یک رحمت کہ در دنیا بخش کردہ اند و نود و نہ
کہ برائے آخرت ذخیرہ ماندہ اند مستقر و مستودع ہمہ آنہا ہمین حقیقت است گویا یک چشمہ آن مخزن رحمت
دنیا است و چشمہ دیگر گنجینہ رحمت آخرت بصفت ارحم الراحمین ازین حقیقت اتباع بنماید درین موطن
ظہور جمال صرف است کہ شائبہ از جلال بآن راہ نیافتہ است دوستان را در دنیا ہر چہ از قسم محنت و اندوہ
بدہند تربیت جمال است کہ بصورت جلال ظاہر شدہ است و دشمنان را در دنیا ہر چہ از جنس نعمت و سرور
بدہند ظہور جلال است کہ بصورت جمال وانمودہ اند ہذا ہو المکر الالٰہی جل سلطانہ یضل بہ کثیرا
و یہدی بہ کثیرا و مبدأ کار و بار حضرت خاتم الرسل علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات حقیقتے است
کہ فوق حقیقت الف است و ہمچنین مبدأ حضرت خلیل علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام بان حقیقت
فوقانی است غایۃ ما فی الباب حقیقت مبدأ حضرت خاتم الرسل اجمال آن حقیقت است و
مبدأ حضرت خلیل تفصیل آن حقیقت علیہما الصلوات و التسلیمات اتمہا و اکملہا و بازگشت حضرت
خاتم الرسل علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات بحقیقت الف است و بازگشت حضرت خلیل علی

نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام حقیقت لام است بے ملاحظۂ اجمال با وحدت بیشتر مناسبت لاجرم بالف میسر گشت کہ قریب بوحدت است و تفصیل بکثرت بیشتر مناسبت داشت ناچار بازگشت بلام کہ نزدیک بکثرت است حاصل آمد پس حضرت ابراہیم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ہم در مبدأ کثیر البرکت اند وہم در معاد و مرجع ازینجاست کہ سید البشر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام صلوٰۃ و برکت کہ مماثل صلوٰۃ و برکت حضرت خلیل است علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام مسألت مینماید و در اسماء الٰہی کہ رتبۂ اسما فوق رتبۂ صفات ست رب حضرت خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات اسم مبارک اللہ است تعالیٰ شانہ و رب این حقیر اسم مبارک الرحمٰن ست جل وعلا و چون این حقیر را در مبدأ تعین مناسبت بحضرت کلیم است علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ناچار برکات بسیار ازان حضرت باین حقیر رسیده است ہر چند ولایت این حقیر ولایت موسوی نیست اما از برکات آن ولایت مملو است و ترقیات بسیار ازان راه نموده استفاده کہ این حقیر ازان ولایت نموده است از راه اجمال آن ولایت است و استفادهٔ فرزندی اعظمی علیہ الرحمۃ از راه تفصیل آن ولایت و ولایت این فقیر کہ از ولایت موسوی مستفاد است شبیه ولایت رجل مومن است کہ از آل فرعون بوده و ولایت فرزندی علیہ الرحمۃ شبیه بولایت سحرهٔ فرعون است کہ ایمان آوردند والسلام

مکتوب صد و دوازدہم (۳۱۲)

قال اللہ تعالیٰ فالقی السحرة ساجدین قالوا آمنا برب العالمین

بمیر محمد نعمان صدور یافت در جواب اسوله کہ رسیده بود و درانجا تحقیق اشارت سبابه است و آنچه مختار علماء حنفیہ است دران باب ٭ الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وعلی اخوانہ من الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین وعلی عباد اللہ الصالحین اجمعین ٭ صحیفه شریفه کہ بمصحوب ملا محمود ارسال داشته بودند رسید فرحت فراوان رسانید پرسیده بودند کہ علما میگویند کہ زمین روضهٔ متبرکهٔ مدینه علی صاحبها الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ از مکهٔ معظمه بزرگتر است با وجود مسجود بودن صورت و حقیقت کعبهٔ معظمه مر صورت و حقیقت محمدیہ را علی صاحبها الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ

زمین روضهٔ منبرکه چون بزرگتر باشد مخدوما آنچه نزد فقیر ثابت شده است آنست که خیر البقاع کعبهٔ معظمه است
بعد ازان روضهٔ مقدسهٔ مدینه علی صاحبها الصلوٰة والتحیة بعد ازان زمین حرم حضرت مکه حرسها الله تعالی عن
الآفات اگر علماء روضهٔ منبرکه را از مکهٔ معظمه بهتر گفته باشند مراد از مکهٔ معظمه سوای زمین کعبهٔ مقدسه مراد داشته باشند
والیضا پرسیده بودند دربارهٔ تجویز اشارت سبابه ملازمان مرحومی مولانا علم الله رساله نوشته اند فرستاده شده
است درینباب هرچه اشارت شود مخدوما احادیث نبوی علی مصدرها الصلوٰة والسلام درباب جواز اشارت
سبابه بسیار وارد شده اند و بعضی از روایات فقهیهٔ حنفیه نیز درین باب آمده چنانچه مولانا در رساله ایراد نموده است
وچون در کتب فقه حنفی نیک ملاحظه نموده می آید معلوم میشود که روایات جواز اشارت غیر روایات اصول
است وغیر ظاهر مذهب است وآنچه امام محمد شیبانی گفته کان رسول الله صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم
یشیر ونصنع کما یصنع النبی علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام ثم قال هذا قولی وقول ابی حنیفة رضی الله
تعالی عنهما از روایات نوادر است نه روایات اصول فی الفتاوی الغرائب فی المحیط هل یشیر باصبعه
السبابة من یده الیمنی لم یذکر محمد هذه المسئلة فی الاصل وقد اختلف المشائخ فیه منهم
من قال لا یشیر ومنهم من قال یشیر وذکر محمد فی غیر روایة الاصول حدیثا عن النبی صلی
الله علیه وآله وسلم انه کان یشیر ثم قال هذا قولی وقول ابی حنیفة رضی الله تعالی عنهما وقد قیل انه
سنة وقیل مستحب ثم قال فیها هذا ما ذکروا والصحیح ان الاشارة حرام وفی السراجیة ویکره
ان یشیر بالسبابة فی الصلوٰة عند قوله اشهد ان لا اله الا الله هو المختار وفی الکبری وعلیه
الفتوی لان مبنی الصلوٰة علی السکون والوقار وفی الغیاثیة من الفتاوی ولا یشیر بالسبابة
عند التشهد هو المختار وعلیه الفتوی وفی جامع الرموز لا یشیر ولا یعقد وهو ظاهر اصول
اصحابنا کما فی الزاهدی وعلیه الفتوی کما فی المضمرات والولوالجی والخلاصة وغیرها
وعن اصحابنا انه سنة فی خزانة الروایات من التاتارخانیة ثم اذا اخذ فی التشهد وانتهی
الی قوله لا اله الا الله هل یشیر باصبع السبابة للید الیمنی لم یذکر محمد رحمه الله فی الاصل

وَقَدِ اخْتَلَفَ الْمَشَايِخُ فِيْهِ مِنْهُمْ مَنْ قَالَ لَا يُشِيْرُ وَفِي الْكُبْرٰى وَعَلَيْهِ الْفَتْوٰى وَمِنْهُمْ مَنْ قَالَ
يُشِيْرُ وَمِنَ الْغِيَاثِيَّةِ وَلَا يُشِيْرُ بِالسَّبَّابَةِ عِنْدَ التَّشَهُّدِ هُوَ الْمُخْتَارُ هرگاه در روایاتِ معتبره حرمت
اشارت واقع شده باشد و بر کراهتِ اشارت فتوائے داده باشند و از اشارت و عقد نهی کنند و آن را
ظاهرِ اصولِ اصحاب گویند ما مقلّدان را نمیرسد که بمقتضائے احادیث عمل نموده جرأت در اشارت نمائیم
و بفتواے چندین علماءِ مجتهدین مرتکبِ امرِ محرّم و مکروه و منهی گردیم مرتکبِ این امر از حنفیه از دو حال خالی
نیست یا آنکه این علماءِ مجتهدین را علمِ احادیثِ معروفه جوازِ اشارت اثبات نمینماید یا آنکه عالمِ این احادیث بوده اند
اما عمل بمقتضائے این احادیث در حقِ این بزرگواران تجویز نمیکند و می انگارد که اینها بمقتضائے آراءِ خود بخلافِ
احادیث حکم بحرمت و کراهت کرده اند و این هر دو شق فاسد است تجویز نکند آنرا مگر سفیه یا معاند و آنچه در
ترغیب الصلوٰة گفته است که انگشتِ شهادت برداشتن در تشهد سنّتِ علماءِ متقدم است اما علماءِ متأخر
نهی کرده اند از انکه چون رافضیان درین غلو کردند سنیان ترک کردند از برائے نفیِ تهمتِ سنّی برافضی مخالفِ
روایاتِ کتبِ معتبره است زیرا که ظاهرِ اصولِ اصحاب با عدمِ اشارت و عدمِ عقد است پس عدمِ اشارت سنّتِ
علماءِ متقدم شد و وجه ترک نفیِ تهمت نگشت حسنِ ظنِ ما باین اکابرِ دین همین است که تا زمانیکه دلیلِ حرمت
یا کراهت درین باب برایشان ظاهر نشده است حکم بحرمت یا کراهت نکرده اند هرگاه بعد از ذکرِ سنّیت و
استحبابِ اشارت گویند ؛؛ هٰذَا مَا ذَكَرُوْا وَالصَّحِيْحُ اَنَّ الْاِشَارَةَ حَرَامٌ ؛؛ معلوم میشود که ادلهٔ سنّیت و استحباب
اشارت نزدِ این بزرگواران بصحت نپیوسته است بلکه خلافِ آن بصحت رسیده عدم ما فی الباب ما را علم
بآن دلیل نیست و این معنی مستلزمِ قدحِ اکابر نیست اگر کسے گوید که ما علم بخلافِ آن دلیل داریم گوییم که علمِ مقلّد
در اثباتِ حل و حرمت معتبر نیست درین باب ظنِ مجتهد معتبر است ادلهٔ مجتهدین را از همین از سنّت عنکبوت
گفتن بسیار جرأت نمودن است و علمِ خود را بر علمِ این اکابر ترجیح دادن و ظاهرِ اصولِ اصحابِ حنفیه
را باطل ساختن و روایاتِ معتبرهٔ مفتی بهاء را بر هم زدن و شواذ گفتن احادیث را این اکابر بواسطهٔ قربِ
عهد و وفورِ علم و حصولِ ورع و تقوےٰ از ما دور افتادگان بهتر میدانستند و صحت و سقم و نسخ و عدمِ نسخ

یعنی قریب بزمانِ شان زبان حوت ١٢

اظہار ابیشتر ازما مے شناختند البتہ وجہ موجہ داشتہ باشند در ترکِ عمل بمقتضائے این احادیث علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و ما قاصر فہمان این قدر مے فہمیم کہ رواۃ احادیث در کیفیتِ اشارت و عقد اختلاف بسیار دارند و کثرتِ اختلاف ایشان اضطراب در نفسِ اشارت پیدا کردہ است از بعضے روایات مفہوم میشود کہ اشارت بے عقد فرمودہ اند و آنکہ بعقد گفتہ اند بعضے روایت کردہ اند کہ عقد پنجاہ و سہ بود و بعضے دیگر روایت کردہ اند کہ عقد بست و سہ و بعضے بقبضِ خنصر و بنصر و حلقۂ ابہام با وسطیٰ اشارتِ سبابہ روایت کردہ اند و در روایتے بمجردِ وضعِ ابہام بر وسطیٰ اشارت میفرمودند و در روایتے آمدہ است کہ دستِ راست را بر فخذِ چپ وضع کردہ دستِ چپ را بر پائے راست نہادہ اشارت مے کردند و در روایتِ دیگر است کہ دستِ راست را بر پشتِ دستِ چپ و رسغ بر رسغ و ساعد بر ساعد نہادہ اشارت میفرمودند و در بعضے روایات آمدہ است کہ قبضِ جمیع اصابع فرمودہ اشارت میکردند از بعضے روایات معلوم میشود کہ اشارت بے تحریکِ سبابہ بودہ است و بعضے دیگر اثباتِ تحریک نیز مینمایند و ایضاً در بعضے روایات واقع شدہ است کہ اشارت در وقتِ قراءتِ تشہد میفرمودند من غیر تعیین و در بعضے احادیثِ دیگر آمدہ است کہ اشارت در وقتِ تلفظ بکلمۂ شہادت بودہ است و در بعضے روایات مقید بوقتِ دعا ساختہ است کہ میفرمودند یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک و چون علمائے حنفیہ اثباتِ اشارت اضطرابِ رواۃ دیدند فعل را در نماز بخلافِ قیاس اثبات نمودند کہ مبنائے صلوٰۃ بر سکون و وقار است و ایضاً توجیہِ اصابع بجانبِ قبلہ تا ممکن باشد سنت است کما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام فلیوجہ من اعضائہ القبلۃ ما استطاع اگر گویند کہ کثرتِ اختلاف وقتے مضطرب سازد کہ توفیق و بیانِ روایات ممکن نباشد و در ما نحن فیہ توفیق ممکن است زیرا کہ تواند بود کہ جمیع روایات را در اوقاتِ مختلفہ کردہ باشند گوئیم کہ در بسیارے از روایات لفظِ کان واقع شدہ است کہ نزد غیر منطقیان از ادواتِ کلیہ است فلا یمکن التوفیق و آنچہ از امامِ اعظم منقول ست کہ اگر حدیثے مخالفِ قولِ من بیابید قولِ مرا ترک کنید و بر حدیث عمل نمائید مراد از ان حدیثے است کہ بحضرتِ امام نرسیدہ است و بنا بر عدمِ علمِ ان

ص قولہ فلیوجہ الخ قال الزیلعی فی تخریج الہدایۃ غریب ۱۲ معرب

حدیث حکم بخلافِ آن فرموده است و احادیثِ اشارت ازان قبیل نیست احادیثِ معروفه اند و احتمالِ
عدمِ علم ندارند اگر گویند که علماءِ حنفیه بر جوازِ اشارت نیز فتوےٰ داده اند پس بمقتضائے فتاوائے متعارضہ بہر
طرف که عمل نموده آید مجوز باشد گوییم اگر تعارض در جواز و عدمِ جواز و حل و حرمت واقع شود ترجیح جانبِ عدمِ
جواز است و جانبِ حرمت را و ایضاً شیخ ابن ہمام در رفعِ یدین گفته است که احادیثِ رفع و عدمِ رفع
متعارض اند ما بقیاس احادیثِ عدمِ رفع را ترجیح میدہیم که مبنائے صلوٰة بر سکون و خشوع است که باجماع
مطلوب و مرغوب است و العجبُ من الشیخ ابن الهمام انّه قال و عن کثیرٍ من المشائخ عدمُ
الاشارة و هو خلافُ الروایة و الدرایة کیف نسب التجهیلَ الی العلماءِ المجتهدین المتمسّکین
بالقیاس الذی هو الاصلُ الرابع من الشرع و هو ظاهر المذهب و ظاهر الروایة عند الحنفیة و هذا
الشیخ قد ضعّف حدیثَ القُلّتین بالاضطرابِ الحاصل من کثرةِ اختلاف الرواة فرزندی ارشدی
محمد سعید درین باب رساله مینویسد چون به بیاض برسد فرستاده خواهد شد ان شاء الله تعالیٰ و ایضاً پرسیده بودند
که از طالبانِ طریقهٔ ایشان بهر طرف جمعے هستند و هیچ جا دلیری نکرده و بکسی نگفته که سر حلقه باشد بهر چه اشارت
شود بهر کرا مناسب این دانند فرمایند که سر حلقهٔ جمعے باشد این امر بصلاحِ شما مفوض است بعد از استخاره
و توجه امر فرمایند و السلام علیکم و علی من لدیکم ❊

مکتوب صد و سیزدهم (۳۱۳)

بخواجه محمد ہاشم صدور یافته در حلِ اشوله که نوشته بود سوالِ اول آنکه کمالاتِ اصحابِ کرام مربوط بفنا و بقا
و سلوک و جذبه بوده یا نه سوالِ دوم آنکه در طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه از ریاضات منع میکنند و مضر میدانند
و حال آنکه آن سرور علیه و علیٰ آله الصلوٰة و السلام ریاضاتِ شاقه کشیده اند سوالِ سیوم آنکه این طریق
چرا منسوب بحضرتِ صدیق رضی الله تعالیٰ عنه گشت سوالِ چهارم آنکه در یک مکتوب نوشته اند که طالب را از
ولایتِ موسوی بولایتِ محمدی بتصرف نمیتوان برد و در مکتوب دیگر نوشته اند که شما را از ولایتِ موسوی

له ولذا قال الامام محمد ان الاشارة قولی و قول ابی حنیفة و کذا روی نقل عن الشافعی و احمد ۱۲ معرب

ٮ۲ه الامام کمال الدین محمد بن عبد الواحد السیواسی ثم السکندری الحنفی المتوفی ۸۶۱ھ

ٮ۳ه تواریخ حدیث القلتین اعنی ما رواه احمد و ابو داود و الترمذی و النسائی و الدارمی

بولایت محمدی آورده توفیق چیست سوال پنجم آنکه پیراهن پیش چاک باید پوشید یا پیراهن حلقه گریبان
سوال ششم آنکه توجه نفی و اثبات با توجه احدیت چگونه جمع شود سوال هفتم آنکه چون نفی و اثبات
بدل گفته شود لا را چرا به فوق برند و الله را چرا بجانب یمین و در آخر این مکتوب بیان مراعات آداب
پیر فرموده اند و فرموده اند که ختم دفتر این مکتوبات را همین مکتوب سازند و عدد سه صد و سیزده را رعایت کنند
که موافق عدد پیغمبران مرسل است علیهم الصلوات والتسلیمات و نیز عدد اهل بدر است رضی الله تعالی عنهم اجمعین
و فرموده اند که در خاتمه این مکتوب عرضه داشتی که حضرت مخدوم زاده کلان علیه الرحمة والغفران نوشته اند نویسند
تا خوانندها بدعا و فاتحه ایشان را یاد کنند بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد لله والصلوة وتبلیغ الدعوات بجناب
اخوی خواجه محمد هاشم میرساند آنچه که طلب حل آنها در مکتوب میر سید محب الله نموده بودند در جواب آنها آنچه معلوم
داشت نوشته فرستاد حاصل سوال اول آنکه قرب الهی جل سلطانه بحسب فنا فی الله و بقا بالله وطی تمام
مقامات جذبه و سلوک است اصحاب کرام که بیک صحبت خیر الانام علیه وعلیهم الصلوة والسلام از اولیای
امت افضل گشتند آیا این همه سیر و سلوک و فنا و بقا ایشان را درهمان یک صحبت میسر میشد یا مجرد همان
یک صحبت افضل بود از تمامی سیر و سلوک دیگر فنا و بقا اصحاب کرام را بتوجه و تصرف آنحضرت بوده علیه وعلیهم
الصلوة والتحیة یا بمجرد اسلام و نیز ایشان را علم سلوک و جذبه حالا و مقاما بوده باشد و اگر بوده بچه نام میخواندند
و اگر طریق سلوک و تصرف نبوده پس اینها را بدعت حسنه میتوان گفت جواب بدانند که حل این مشکل منوط
بصحبت است و موقوف بخدمت سخنی که درین مدت کسی نگفته است بیک نوشتن چگونه معقول شما خواهد شد
اما چون سوال کرده اید از جواب گفتن چاره ندارد و بضرورت بوجه اجمال حل آن مینماید استماع نمایند قربیکه
منوط بفنا و بقا و سلوک و جذبه است قرب ولایت است که اولیای امت بآن مشرف گشته اند و قربیکه اصحاب
کرام را در صحبت خیر الانام علیه وعلیهم الصلوة والسلام میسر میشد قرب نبوت است که بتبعیت و وراثت ایشان را
حاصل میگشت و درین قرب نه فنا است نه بقا نه جذبه است نه سلوک و این قرب بمراتب از قرب ولایت اعلی
و افضل است چه این قرب قرب اصالت است و آن قرب قرب ظلیت شتان ما بینهما اما فهم هر کس

مذاق بفتح وتخفیف ذال معجمه چشیدن و بمعنی چشیدن گاه و محل ذوق فی اللغه که کام و زبان است ١٢ غ

مذاقِ این معرفت نرسد نزدیکست که خواص در فهمِ این معرفت بعوام مُشارِک باشند ع گر بوعلی نوائے قلندر
نواختنے * صوفی بُدے هر آنکه بعالم قلندر است * آرے اگر بذروهٔ کمالاتِ قربِ نبوّت براهِ قربِ ولایت
عُروج واقع شود از فنا و بقا و جذبه و سلوک چاره نباشد که اینها مبادی و معدّاتِ آن قرب اند و اگر این راه
رفته نشود و بشاهراهِ قربِ نبوّت اختیار افتد فنا و بقا و جذبه و سلوک هیچ در کار نباشد اصحابِ کرام بشاهراهِ
قربِ نبوت رفته اند که بجذبه و سلوک و فنا و بقا کار ندارند بیانِ این معرفت از مکتوبیکه بنام مولانا امان الله
نوشته است طلب نمایند و این فقیر هر جا در مکتوبات و رسائلِ خود نوشته است که معاملهٔ من بماورای سلوک
و جذبه است و ورای تجلّیات و ظهورات است مراد از ان همین قرب است در ملازمتِ حضرتِ خواجهٔ خود
بودم قُدِّسَ سِرُّه که این دولت بظهور آورده بود و این عبارت بخدمتِ ایشان عرض کرده بودم که بر من امری
ظاهر شده است که سیرِ انفسی نسبت بآن امر همچو سیرِ آفاقی است نسبت به سیرِ انفسی زیاده برین عبارت
در خود قدرتِ تعبیر از ان دولت نمییافتم بعد از سالها چون این معاملهٔ عجیبه منقّح و محرّر گشت بعبارات
مجمله در تحریر آورد اَلحَمدُ لِلّٰهِ الَّذِی هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَهتَدِیَ لَولَا اَن هَدَانَا اللّٰهُ لَقَد جَاءَت رُسُلُ
رَبِّنَا بِالحَقِّ پس عبارتِ فنا و بقا و جذبه و سلوک محدث باشد و از مخترعاتِ مشایخ بود مولوی جامی
عَلَیهِ الرَّحمَة در نفحات می نویسد که اول کسیکه دم از فنا و بقا زده است ابو سعید خراز است قُدِّسَ سِرُّه صل
سوال دویم آنکه در طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه التزامِ متابعتِ سنت است و حال آنکه آنسرور علیه و علی آله
الصلوٰة والسلام ریاضاتِ عجیبه و گرسنگیهائے شدیده کشیده اند و درین طریق از ریاضات منع مینمایند
بلکه ریاضات را بواسطهٔ ظهورِ کشوفِ صوریه مضر میدانند عجب مینماید که در متابعتِ سنّت چگونه احتمالِ ضرر متصوّر
شود جواب محبّت اطوارا گفته است که ریاضات در سنت طریقه ممنوع اند و از کجا شنیده که ریاضات را مضر
میدانند درین طریق دوامِ محافظتِ نسبت و التزامِ متابعتِ سنّت علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام
والتحیة و سعی در ستر احوال و اختیارِ توسّطِ حال و مراعاتِ حدِّ اعتدال در مطاعم و ملابس از ریاضاتِ شاقّه
و مجاهداتِ شدیده است غایة ما فی الباب عوام کالانعام این امور را از ریاضات نمیشمرند و از مجاهدات

ملبس بفتح میم وکسر موحده وسین مهمله جمع ملبس که بمعنی پوشش و لباس است کما فی الصراح ١٢ غ

نمیدانند ریاضت و مجاهده نزد ایشان منحصر در گرسنگی است و کثرت جوع در نظر شان عظیم القدر است زیرا که خوردن
نزد این بهائم صفتان از اهم مهام است و از اعظم مقاصد پس ناچار ترک آن ریاضت شاقه بود و مجاهده شدید
باشد بخلاف دوام محافظت نسبت و التزام متابعت سنت علی صاحبها الصلوة والتحیة و امثال آنها را
در نظر عوام قدرے نیست و اعتدادے نه تا ترک اجتناب از منکرات و نسبت تحصیل این امور را از ریاضات شمرند پس لازم
است بر اکابر این طریقت که در ستر احوال میکوشند ترک ریاضتے که در نظر عوام عظیم القدر است و باعث قبول
خلق است و مستلزم شهرت است که متضمن آفت است و منتج شرارت نمایند قال علیه وعلی آله الصلوة و
السلام بحسب امرء من الشر ان یشار الیه بالاصابع فی دین او دنیا الا من عصمه الله
نزد فقیر گرسنگیهای دور و دراز از مراعات حد اعتدال در ماکولات بسیار آسانست و بسلام وارد و می باید
که ریاضت مراعات توسط حال از ریاضت کثرت جوع زیاده است حضرت والد بزرگوار قدس سره میفرمودند
که در علم سلوک رساله دیده ام که در آنجا نوشته که در ماکولات مراعات اعتدال نمودن و حد وسط نگاه داشتن در وصول
بمطلوب کافی است با این مراعات هیچ احتیاج بذکر و فکر نیست و الحق که در مطاعم و ملابس بلکه در جمیع امور توسط حال
و میانه روی چه بلا زیباست نه چندان بخور کز دهانت برآید نه چندانکه از ضعف جانت برآید حضرت حق
سبحانه و تعالی حضرت پیغمبر ما را علیه وعلی آله الصلوة والسلام قوت چهل مرد عطا فرموده بود که بآن قوت تحمل
بار گرسنگیهاے شاقه مینمودند و اصحاب کرام نیز ببرکت صحبت خیر البشر علیه وعلیهم الصلوة والسلام والتحیة
تحمل این بار میفرمودند و هیچ فتورے و خللے در اعمال و افعال ایشان واقع نمیشد با وجود گرسنگی قدرت بر محاربه اعدا
بر نهجے داشتند که قدرت سیر شکمان عشر عشر آن نرسد از آنجا بوده که بیست کس از صابران بر دویست کس از کفار غالب می آمدند
و صد کس بر هزار کس غلبه مینمودند و جوع کشان غیر از صحابه نزدیک است که در اتیان آداب و سنن عاجز آیند بلکه بیم است که از عهده
ادای فرائض بے تکلف برنیایند بے قدرت درین امر تقلید اصحاب کرام نمودن در اتیان سنن و فرائض خود را عاجز ساختن
منقول است که حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه تقلید آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام نموده صوم وصال اختیار
کردند و از ضعف و ناتوانی بے اختیار بر زمین افتادند آنسرور بطریق اعتراض فرمودند علیه وعلی آله الصلوة والسلام

لمعه یعنی پے درپے روزه داشتن دو روز یا سه روز یا زیاده بے آنکه افطار درمیان واقع شود و این از خصائص آنسرور بوده علیه الصلوة والسلام ۱۲

بالفتح و حرف سوم و پنجم و ششم تا سے فوقانی شب باشی کردن در جاے ۱۲ غ

کیست از شما مثلِ من نیز پروردگارِ خود بمن قوت میکند و طعام و شراب از اینجا معلوم میشود پس بے قدرت تقلید نمودن مستحسن نداشتند
والیضًا اصحابِ کرام ببرکتِ صحبتِ خیر الانام علیه و علیهم الصلوٰة والسلام از مضرتهائے خفیه کثرتِ جوع محفوظ و مامون بودند و دیگران
را این حفظ و امن میسّر نیست بیانش آنست که کثرتِ جوع البته صفا بخش است جمعے را صفائے قلب می‌بخشد و جمعِ دیگرا
صفائے نفس صفائے قلب هدایت افزاے و نور بخش است و صفائے نفس ضلالت نماست و ظلمت افزا افلاسفهٔ یونان و براهمه
و جوگیه هند همه را ریاضتِ گرسنگی صفائے نفس بخشیده بضلالت و خسارت دلالت نموده افلاطون بحیرِ اعتماد بر صفائے
نفس خود نموده صورِ کشفیهٔ خیالیهٔ خود را مقتداے خود ساخته معجبِ خود گردید و بحضرتِ عیسیٰ روح الله علیٰ نبینا و علیه الصلوٰة
والسلام که در آنوقت مبعوث شده بود نگروید و گفت نحن قوم مهدیون لاحاجة بنا الیٰ من یهدینا اگر این صفا
ظلمت افزاے نبوده است صورِ کشفیهٔ خیالیه سدّ راهِ او نمیگشتند و از وصولِ مطلب مانع نمی‌آمدند او مظنّه این صفا خود
نورانی یافته است که این صفا از پوستِ رقیقهٔ امّاره او گذشته است و امّاره او بر همان خبث و نجاستِ خود است
بیش ازین نیست که نجاستِ متغلّظه اش لباسِ غلافِ رقیق نماید قلب که فی حدِّ ذاته پاکیزه است و نورانی بر روے او زنگے از
مجاورتِ نفسِ ظلمانی نشسته است بادنی تصفیه بحالتِ اصلی رجوع مینماید و نورانی میگردد و بخلافِ نفس که فی حدِّ ذاتها
خبیث است و ظلمت صفتِ ذاتی اوست تا بسیاستِ قلب بلکه بمتابعتِ سنت و اتباعِ شریعت علیٰ صاحبها
الصلوٰة والسلام والتحیة بلکه بمحضِ فضلِ خداوندی جلّ سلطانه مزکّی و مطهّر نگردد و خبثِ ذاتی او زائل نگردد فلاح
و بهبود از وے متصوّر نیست افلاطون از کمالِ جهل صفاے خود را که با امّاره او تعلّق داشت در رنگِ صفائے قلب علیٰ سوی انگاشته
ناچار خود را نیز مهذّب و مطهّر در رنگِ او خیال کرده از دولتِ متابعتِ او علیٰ نبینا و علیه الصلوٰة والسلام محروم ماند و بداغِ
خسارتِ ابدی متّسم گشت اعاذنا الله سبحانه من هذا البلاء و چون این مضرت در پنهانی جوع مکمون بوده اکابرِ این
طریقه قدّس الله تعالیٰ اسرارهم ریاضتِ جوع را ترک نموده در مطعومات بریاضتِ اعتدال و مجاهدهٔ توسّطِ حال دلالت نموده اند و منافعِ
جوع را باحتمالِ این ضررِ عظیم الخطر ترک کردند و دیگران منافعِ جوع را ملاحظه نموده چشم از مضارِ آن پوشیدند و بجوع ترغیب نمودند
مقرّرِ عقلا است که باحتمالِ ضرر منافعِ کثیره را نتوان گذاشت نزدیک باین مقاله است آنچه علما فرموده اند شکر الله تعالیٰ سعیهم
که اگر امرے دائر باشد میانِ سنت و بدعت ترکِ بدعت بهتر است از اتیانِ سنت یعنی در بدعت احتمالِ ضرر است و در سنت

بمطلب
بحال
گروه اند

... است بر طریق و دیگران اندرین باب ۱۲

له در رفع استبعاد وجود ضرر در اتیان سنت از راه دیگر در رفع حجاب است از روی حقیقت مقال ۱۲

توقع منافع پس احتمال ضرر را بر توقع منافع ترجیح داده ترک بدعت باید نمود پس عجب نباشد که در اتیان سنت ضرری از راه دیگر
پیدا شود و حقیقت این سخن آنست که آن سنت گویا موقت بآن قرن است چون توقیت آنرا بواسطهٔ وقت خفا
جمعی در نیافته اند مبادرت در تقلید آن نموده اند و جمع دیگر آنرا موقت دانسته تقلید ترک نموده اند والله سبحانه اعلم
بحقیقة الحال حاصل سوال سیوم آنکه در کتب اکابر این طریقه علیه است که نسبت ما بحضرت صدیق منسوب است بخلاف
سائر طرق اگر نقشبندی گوید که اکثر طرق بامام جعفر صادق میرسند و حضرت امام بحضرت صدیق منسوب است پس سلاسل دیگر
چرا بحضرت صدیق منسوب نباشند جواب آنکه حضرت امام نسبتی هم از حضرت صدیق وارد و هم از حضرت امیر رضی الله تعالی
عنهما و باوجود اجتماع این دو نسبت علیه در حضرت امام کمالات هر نسبت در ایشان جدا است و از یکدیگر متمیز است
جمعی بواسطهٔ مناسبت صدیقی از حضرت امام نسبت صدیقیه اخذ نموده اند و بحضرت صدیق منسوب گشته و جمعی دیگر
هم بواسطهٔ مناسبت امیری نسبت امیریه را اخذ نموده بحضرت امیر منسوب گشته اند این فقیر بتقریبی در پرگنهٔ بنارس رفته بود
که آنجا آب گنگ و آب جمن جمع اند و با وجود آن اجتماع محسوس میگردد که آب گنگ علیحده است و آب جمن علیحده بر نهجیکه گویا
و میان برزخی مانده اند که آب یکی بدیگری خلط نشود و جمعی که بجانب آب گنگ واقع شده اند همان آب مجمع آب گنگ
میخورند و جمعی دیگر که بجانب آب جمن اند از آب جمن میخورند اگر گویند که حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره در رساله قدسیه تحقیق
نموده است که حضرت امیر چنانچه از حضرت رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوة والسلام والتحیة تربیت یافته اند از حضرت
صدیق نیز تربیت یافته پس نسبت حضرت امیر عین نسبت حضرت صدیق باشد و فرق چه بود گوییم که با وجود اتحاد نسبت
خصوصیات تعدد مجال بحال خود است یک آب بواسطهٔ تعدد مجال خصوصیات متمیزه پیدا میکند پس روا است که نظر بخصوصیت
هر یکی طریقی باو منسوب شود حاصل سوال چهارم آنکه در مکتوب ملا محمد صدیق نوشته اند که شخصیکه استعداد ولایت موسوی دارد معلوم
نیست که صاحب تصرف او را باستعداد ولایت محمدی نموده اند و در مکتوب درویش زاده کلان قدس سره نوشته اند که شما را از ولایت موسوی
بولایت محمدی آورده اند وجه توفیق چه باشد جواب آنکه در مکتوب ملا محمد صدیق واقع شده است که از ولایت موسوی بولایت محمدی بردن معلوم
الوقوع نیست در آن وقت علم بوقوع این امر نبوده بعد از آنکه این امر را معلوم ساختند و قدرت تغییر و تبدیل دادند نوشته که شما را از
ولایت بآن ولایت برده زمانه متحد نیست تا تناقض متصور شود حاصل سوال پنجم آنکه پیر این اصحاب فیضان اینجا پیش حاک میشوند

وبگویند کہ سنت ثابت و بندگانِ حضرت پیر طریقِ حلقہ میبازند تحقیقِ این حدیث جواب بدانند کہ ما ہم در ہنباب تتبع و دواوین
اہلِ عرب پیراہنِ پیش چاک میپوشند و آنرا سنت میدانند و از بعضے کتبِ معتبرہ حنفیہ مفہوم میشود کہ پیراہنِ پیش چاک مردان
را نباید پوشید کہ لباسِ زنانست امام احمد و ابوداود از ابی ہریرہ روایت کنند کہ پیغمبر فرمودہ اند علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ
والسلام لعن الرجلُ یلبسُ لبسَ المرأۃِ والمرأۃُ تلبسُ لبسَ الرجلِ فی مطالب المومنین ولا تتشبہ المرأۃ
بالرجالِ ولا یتشبہ الرجلُ بالنساءِ فانّ کلا الفریقین ملعونٌ ۔ بلکہ معلوم میشود کہ پیراہنِ پیش چاک لباسِ
اہلِ دین و اہلِ علم نیست لہذا اہلِ فقہ را این لباس تجویز نمودہ اند و در جامع الرموز از محیط نقل میکند فلا یلبس ای
الذمی ما یختص باہلِ الدین والعلم کالرداءِ والعمامۃِ بل قمیصًا خشنًا من الکرباسِ جیبہ علی الصدر کالنساءِ
وایضًا بقولِ بعض علما پیش چاک قمیص نیست بلکہ درع است قمیص نزد ایشان آنست کہ بمنکبین چاک داشتہ باشد
فی جامع الرموز فی بیانِ کفنِ المرأۃِ وفی الہدایۃ بدل القمیص الدرع وفرق بینہما ان شقہ الی الصدر
والقمیص الی المنکب فقالوا بالترادف نزد فقیر صواب آن مینماید کہ چون مردان از تشبہ بلباس زنان ممنوع گشتہ اند
پس ہم جائیکہ زنان پیراہنِ پیش چاک پوشند باید کہ مردان ترکِ تشبہ زنان نمودہ پیراہنِ حلقہ گریبان بپوشند و در جائیکہ
زنان پیراہنِ حلقہ گریبان میپوشند مردان بضرورت پیراہنِ پیش چاک اختیار کنند در عرب زنان پیراہنِ حلقہ گریبان
میپوشند مردان بضرورت پیراہنِ پیش چاک پوشند و در ماوراء النہر و ہند لباسِ زنان پیراہنِ پیش چاک است ناچار
مردان پیراہنِ حلقہ گریبان اختیار کنند بیان شیخ عبد الحق دہلوی میگفت کہ در حضرت مکہ بودم و دیدم کہ یکے از مریدان
شیخ نظام نارنولی پیراہنِ حلقہ گریبان پوشیدہ طوافِ کعبہ مینماید و جمعے از عرب از پیراہنِ او تعجب دارند کہ پیراہنِ
زنان پوشیدہ است پس باعتبارِ عرف و عادت ہم عملِ اہلِ عرب بر صواب باشد و ہم عملِ ہند و ماوراء النہر لکل وجہۃ
ہو مولیہا ۔ اگر سنیت پیراہنِ پیش چاک ثابت مے شد علماء حنفیہ لباسِ آنرا اہلِ ذمہ تجویز نمے نمودند و مخصوص
باہلِ دین و اہلِ علم میدانستند و چون زنان در ہر لباس پیش قدمند اینجا لباسِ مردان تابع لباس زنان نمودہ اند
حاصل سوال ششم آنکہ چون از ابتدا توجہ طالبان این طریق با حدیث صرف است باید کہ نفی و اثبات این توجہ
جمع نشود زیرا کہ در وقتِ نفی توجہ بغیر است جواب آنکہ توجہ بغیر از برائے تقویت و تربیت توجہ با حدیث است

اولا ملاحظہ نمودہ در چاک مردان بخلاف آن حکم کردہ اند فافہم ۱۲

مقصود از نفی غیر حصول دوام آن توجه است بے مزاحمت اغیار پس توجه بنفی غیر منافی توجه احدیت نباشد و منافی توجه احدیت توجه بغیر است نه توجه بنفی غیر شتان ما بینهما حاصل سوال ہفتم آنکه باید که ہر ذکر که مبتدی این طریقه بکلام و زبان میگوید قلب نیز ہمان میگوید یا در نفی و اثبات قلب تمام را میگوید یا نه اگر تمام را میگوید پس صرف کردن لا بفوق و اله بیمین چگونه است جواب آنکه قلب اگر تمام را بگوید چه نقصان دارد که لا را بفوق برد و اله را بجانب یمین صرف کند و الا الله را بجانب خود بکشد با آنکه نفی و اثبات را در ین طریق بتخیل میگذرانند و بکلام و زبان کارے ندارند تا مواطات قلب شرط قول نمانند و این دو سوال اخیر ہما از قبیل تشکیکات فخر رازی است اگر یک متوجه میشد بر یند شیخ میگشت بقیه الزام آنکه بعضے از یاران استجابی مگر نوشته اند که خدمت پیر درین ایام باحوال طالبان کم می پردازند و گرفتاری بعمارت دارند و مبلغ فتوح بر عمارت خرج میشود و فقرا بے نصیب میمانند این مقدمات را بہیچے نوشته بودند که شائبه اعتراض از انجا فہم میگشت و بعضے انکار می آمد آنند که انکار این طائفه سم قاتل است و اعتراض بر افعال و اقوال این بزرگواران سم افعی که بموت ابدی رساند و بہلاک سرمدی گرداند فکیف که این انکار و این اعتراض عاید به پیر گردد و سبب ایذاء پیر شود و منکر این طائفه از دولت ایشان محروم است و معترض بر ایشان ہمه وقت خائب و خاسر تا زمانیکه جمیع حرکات و سکنات پیر در نظر مرید مستحسن و زیبا ننماید از کمالات پیر بہره نیابد و اگر یابد استدراج بود که عاقبت آن خرابی و رسوائی است مرید با وجود کمال محبت و اخلاص که به پیر دارد اگر در خود برای پیر گنجائش اعتراض بر پیر یابد جز خرابی خود ہیچ نداند و از کمالات پیر بے نصیب بود و اگر فرضا مرید را در فعلے از افعال پیر شبه پیدا شود و دفع نشود باید که از استغفار بہیچے نماید که از شائبه اعتراض پاک بود و از مظنه انکار مبرا او در وقت چون محقق و مبطل ممتزج اند اگر احیانا از پیر امرے خلاف شریعت ظاہر شود باید که مریدان امر تقلید نکنند و بحسن ظن مہما امکن آنرا محملے طلبید و وجه صحت خواہد و اگر وجه صحت پیدا نشود باید که در دفع آن ابتلا بحضرت حق سبحانه و تعالی ملتجی و متضرع شود و بگریه و زاری سلامتی پیر خواہد و اگر مرید را در حق پیر شبه در ارتکاب امر مباح پیدا شود و آن شبه را اعتبار نکنند ہرگاه مالک الامور جل سلطانه در اتیان مباح منع نفرموده باشند و اعتراض نموده دیگرے را چه رسد که

از تزود خود اعتراض کند بسیار است که در بعضے جا ترک اَولے اَولے باشد از اتیان اَولی در حدیث نبوی آمده علیه وعلی آله الصلوة والسلام اِنَّ اللّٰهَ کَمَا یُحِبُّ اَنْ یُؤْتٰی بِالْعَزِیْمَةِ یُحِبُّ اَنْ یُؤْتٰی بِالرُّخْصَةِ حضرت میر چون قبضهائے مفرط دارند در ایام قبض اگر با احوال مریدان نپردازند و تسلی خود به بعضے از امور مباحه نمایند چه جائے اعتراض است در وقت عبد الله اصطخری از برائے تسلی خود همراه سگبانان بصحرا شکار میرفت و بعضے از مشایخ در وقت تسلی خود بسماع و نغمه میشنودند والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها.

خاتمه عرضه داشتهائے که حضرت مغفرت پناه مخدوم زاده کلان قدس سره نوشته بودند

عرضه داشت اول عرضه داشت کمترین بندگان محمد صادق بعرض اشرف میرساند که احوال واوضاع این حدود بیمن توجهات علیه بجمعیت صوری ومعنوی گذرانست مدتیست که از طرف خادمان حضرت خاطر نگران و پریشان می بوده روز تحریر عریضه میان بدر الدین رسید و خبر عافیت کامل رسانید فرحت جدید و مسرت بے اندازه روئے نموده الحمد لله سبحانه علی ذلک حمداً کثیراً قبله گاها حافظ بهاؤ الدین شب سیزدهم ختم قرآن مجید کرد از شب چهاردهم حافظ موسی شروع کرده است پنج پنج سیپاره میخواند شب آینده که شب نوزدهم است ختم میکند و عشره اخیر حافظ بهاؤ الدین قرار داده است که ختم خواهد کرد حضرت سلامت شبے در نماز تراویح حافظ قرآن میخواند که مقام وسیع بس نورانی ظاهر شد گویا که مقام حقیقت قرآنی بود هر چند باین جرأت نمیتوانند کرد و چنان معلوم شد که حقیقت محمدی علی صاحبها الصلوة والسلام اجمال این مقام است گویا که دریا را در کوزه در آورده باشند واین مقام تفصیل حقیقت محمدی است واکثر از انبیا و اولیا کمل بقدر خود از بعض آن مقام بهره دارند و از تمام آن مقام بغیر از پیغمبر ما علیه وعلی آله الصلوة والسلام نصیبے مفهوم نشد واین حقیر نیز بهره یافت حق سبحانه وتعالی بتوجه عالی نصیبے کامل روزی گرداناد و تا هنوز آن مقام خوب واضح نشده است باقی احوال بجمعیت گذرانست و درین ماه معظم خیلے برکت مفهوم میشود و اخوی محمد سعید اوضاع هموار دارد و اوقات بجمعیت و بذکر میگذرانند یاران شهر بذوق تمام حاضر میشوند و فقیر تا الحال چهار سیپاره چیزے بالا حفظ

گرده است تا روز عید ظاهر پنج سیپاره یاد کنند والعبودیّة

عرضداشت دوم

عرضداشت کمترین بندگان محمد صادق بذروهٔ عرض اشرف میرساند که احوال و اوضاع این حدود مستوجب شکر است خیریت آن ذات کعبهٔ مرادات مع جمیع خادمان و مخلصان مطلوب و مسئول است سرفرازنامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی که بمصحوب اسماعیل مرسل بود بمطالعهٔ آن مشرف و مبتهج گردید حق سبحانه و تعالی سایهٔ عاطفت آن قبلهٔ عالمیان بر کافهٔ اهل اسلام باقی و پاینده دارد بحرمة النبی الامی وآله الامجاد علیه من الصلوات اتمها ومن التسلیمات اکملها قبله گاها از خرابی احوال خود چه نویسد که غیر از حسرت و ندامت بر سوء اعمال و تضییع احوال ضعیفه و حال سرمایه ندارد و آرزوی آنست که هیچ لحظه و ساعتی بخلاف رضای او تعالی و تقدس نگذرد و آن میسر نیست مگر آنکه توجه خادمان آن درگاه مدد فرماید و دستگیری نماید ورنه از گریبان کار او دشوار نیست الحمد لله والمنة که تا حال بیمن توجه شریف بطریقیکه امر فرموده بودند استقامت دارد و دران کم فتوری راه میابد بلکه روز بروز امید ترقی متزاید است بعد از فجر و ظهر و عصر حلقه مینشینند و حافظ بهاء الدین چون از ترددات فرصت میابد قرآن نیز میخوانند و این فقیر بعضی اوقات مقبوض است و دیگر مبسوط و قبض و بسط و توجه و ذوق و آرام و جز آن همه تعلق ببدن دارد و از آن تجاوز نمی نماید و لطائف سته نه متوجه اند و نه غافل و اگر متوجه اند توجه ایشان مثل علم حضوریست بلکه عین آن و توجه و ذوق و مثل آن همه را از اهل ظلال میدانند و از ظل متجاوز نمی یابد و لطائف اولا ببدن مختلط بودند و در نظر بصیرت غیر از بدن امری دیگر مفهوم نمیشد چنانچه بحضور موفور السرور عرض کرده بود الحال از بدن ممتاز در نظر میدر آیند و این مقام را مقام بقا میدانند و بعد از بقا باز یک نوعی از فنا بلطائف رو نموده چنان معلوم شد که بی این فنا که بعد از بقا شود تمامی کار میسر نیست والحال چند روز است فنا که مقبوض است و معامله سر و رکم است تا چه ظاهر شود فاما تا حال توجه بعالم نیامده است چون عرض احوال ضروری بود چند کلمه جرأت نمود قبله گاها فقیر هر شب حضرت را بخواب می بیند الا ما شاء الله تعالی زیاده چه نویسد داخل تکلفات رسمیه است والعبودیّة

عرضداشت سیوم

عرضداشت کمترین بندگان محمد صادق بموقف عرض میرساند که این فقیر بیست که مقبوض و مغموم میبود آخر الامر محض توجه اقدس عنایت

خداوندی جل سلطانه در نسبت بسیطه و بسیطی عظیم روی نمود و دران بسیط چنان معلوم گشت که چنانچه سابقا یاد و توجه بلا
ازجانب این کس مسدود الحال هر چیست از جانب اوست تعالی و تقدس و در خود بیش از قابلیت قبول
نمییافت کالمرآة التی تطلع علیه الشمس فاحترق بذلک الطلوع کل ظلمة وکدورة من البدن
واللطائف وحصل فیهما کل نور وبرکة ینبغی فانشرح الصدر واتسع القلب وصار
البدن کالنور مضیئا الطف من الروح والسر اللذین کانا قبل ذلک ووجدت التجلی الاکمل
من بین اللطائف علی القلب فلما نظرت الی القلب ظهر ان فی القلب قلبا آخر والتجلی علیه
فلما نظرت الی قلب القلب ظهر ان فی ذلک قلبا آخر والتجلی علیه وهکذا الی غیر النهایة
فلم یظهر قلب بسیط الا وقلب آخر فیه ولکن یتوهم الآن انه انتهی الی القلب البسیط
ولیس بمتیقن وعلم ان الحالات السابقة من هذه الحالة بالنسبة الیها کانت کلها
تکلفات صرفة وکان یخطر اسم هذا المقام فما کتبته لسوء الادب تلک کاین همه
کمترین اثریست از آثار توجه اطهر ؎ گر بر تن من زبان شود هر موئی * یک شکر تو از هزار نتوانم کرد
حضرت سلامت آرزومندی دریافت ملازمت خادمان درگاه را چه شرح دهد و چه نویسد شب و روز بلکه
هر ساعت در تصور آنست که کدام وقت نیک و ساعت خوش خواهد بود که این مطلب اعلی و مقصد
اقصی بحصول خواهد پیوست و غیر از تمنای و آرزومندی در تصور نمی آید حق سبحانه و تعالی باحسن
وجوه و اوفق طرق این دولت عظمی میسر گرداناد بحرمة النبی وآله الامجاد علیه وعلی آله من الصلوات
اتمها ومن التسلیمات اکملها والعبودیة
والسلام

قد تم الدفتر الاول بعون الله تعالی وحسن توفیقه ویتلوه الدفتر الثانی ان شاء الله تعالی صلی الله تعالی وسلم وبارک افضل الصلوات
والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقه سیدنا محمد وعلی آله وصحبه اجمعین وعلینا معهم برحمته وهو ارحم الراحمین

لله الحمد والمنة که حصه پنجم از مکتوبات امام ربانی بکتابت کاتب غلام محمد امرتسری باهتمام ...
... هجری صلعم

۱۲ یعنی آرزوست تحصیل شرف قدمبوسی آن ذات والا صفات حضرت قبله گاهی را چه بیان نماید و از ان چه نویسد که از حد بیان بیرون است و از احاطه تحریر خارج ۱۲ مصحح

اعلام

الحمد لله وکفی وسلام علی عباده الذین اصطفی اما بعد مخفی مباد که طالبان حق را جل وعلا قدیماً وحدیثاً به علم تصوف چه دلبستگیها بنا بر آن مقبولان بارگاه یزدانی ومحبوبان درگاه سبحانی در تحصیل ذوقش مساعی جمیله بکار برده اند ودر طی این مرحلهٔ صعب جان نثاریها نموده اند ومطالعهٔ کتب تصوف اوقات عزیز خود را صرف نموده اند علی الخصوص مکتوبات قدسی آیات حضرت غوث محققین قطب عارفین عارف ربانی عالم دقائق صمدانی الشهیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد سرهندی نقشبندی الاویسی الرحمانی مجدد الف ثانی قدس الله سره وروّح روحه ونوّر ضریحه که لابیت
لا یدرک الواصف المطری خصائصه، وان یک سابقاً فی کل ما وصفا، که هر یکی از آن ها بلکه هر جملهٔ آنها دریست یتیم وجوهریست ثمین واین از صنبق میدان عبارتست ولا مصرع چه نسبت خاک را با عالم پاک سیر سالکان هویت بجنه را لیلیست وانی وشیفتگان قات خفه را باده ایست کافی صدها اولیاء عظام از فهم معنایش بهره یاب گشته اند وهزارها صلحاء عظام بمطالعش فائز المرام شده اند ولیکن الی الله المشتکی از غارتگری ناسخین که نسخ را بجای مسخ رسانیده اند وفرق میان ین والی نداشته بسیاری از تصرفات محرّفین واکثرے از تحریفات را معدن گشته بوده اند ودستبرد مطابع چه غارتها ست که برو نساخته واز لغزش قلمها کدام تصحیف فهما است که بر وی علم نیفراشته بنا بر علیه داعیهٔ تصحیح آن در سر این مسکین هیچ در هیچ بلکه کم از هیچ از حق سبحانه وتعالی پیدا شد وآنرا وسیلهٔ نجات اخروی خود تصور کرده به تفحص وسعی وتصفح بلیغ نسخهای خطی کثیر التعداد از اطراف وجوانب فراهم آورده بکمال جد وتمام جهد جمله جمله وحرف حرفش را بارها مقابله نموده بفضل الله وحسن توفیقه باهتمام خود حصهٔ پنجم جلد اول بزیور طباعت طبع متحلی ومتزین گردانیده هدیهٔ ناظرین تمکین برعایت امور ذیل گذرانیده واز فضل حق سبحانه تعالی وتقدس امید واثق است که دیگر حصه ها را هم برین زیور بانجام خواهد رسانید

اول آنکه متن را با نسخهای عدیدهٔ خطی بکرات ومرات مقابله نموده شد **دوم** آنکه حتی الوسع در مواقع اختلاف هیچ نسخه فرو گذاشته نشد **سوم** آنکه حتی الوسع تخریج احادیث مندرجهٔ کتاب کرده شد **چهارم** آنکه حل الفاظ مشکله وربط عبارات مبهمه بالتزام تمام نوشته شد **پنجم** آنکه فهرست جدید که آنرا اجمال مکتوبات توان گفت بآن ملحق کرده شد **ششم** آنکه مکاتیبیکه بعبارات عربی بوده اند تراجم آنها بفارسی نوشته شد تسهیلاً للطلاب وتیسیراً للنظار **هفتم** آنکه در بعضی جاها ولو اقل قلیل برفع توهمات باطله وخیالات فاسده حسب الفهم برمز واشارت تعرض نموده آمد **هشتم** آنکه غالباً تراجم عبارات عربی وآیات قرآنی بتعیین سوره وجزو واحادیث نبوی بحاشیه انگاشته شد **نهم** آنکه عبارات عربی را معرب گردانیده شد ورعایت حرکات اضافیه وتوصیفیه خصوصاً در مقامات مبهمه نموده شد **دهم** آنکه حال بعضے از اکابر که اسمائے گرامی ایشان جا بجا مذکور است از کتب قوم تلاش نموده بحاشیه درج کرده شد علاوه ازین دیگر خصوصیات که بملاحظهٔ ناظرین متعلق است مرعی داشته شد والحمد لله علی ذلک حمداً کثیراً طیباً مبارکاً علیه مبارکاً فیه وصلی الله علی سیدنا محمد وآله واصحابه اجمعین وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین پس حضرات که ارادهٔ خریداری این گوهر بها دارند بعنوان ذیل طلب فرمایند

امرتسر چوک فرید مسجد حاجی شیخ بڈھا مرحوم خاکسار نور احمد عفی عنه قیمت حصهٔ پنجم مندرج ذیل است

درجه	خاص کاغذ سفید ولایتی	سے	التماس
درجه	اول کاغذ سفید ڈمی	عا؍	محصولڈاک فیس منی آرڈر وپیکینگ وغیره بذمهٔ خریدار
درجه	سوم کاغذ بادامی	عہ	تعمیل فرمائش بذریعهٔ وی پی یا بصورت وصولی قیمت نقد خواهد شد

الحمد لله والمنة که حصهٔ پنجم مکتوبات امام ربانی رح بکتابت غلام محمد عفی الله عنه بتاریخ ۲۹ ماه محرم سنه ۱۳۳۲ تمام شد